

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KNÍŽNICA

ŠTÚDIA

VÝSKUM

KNIŽNÁ KULTÚRA

LITERÁRNY ARCHÍV

BIBLIOGRAFIA

BIOGRAFISTIKA

KNIŽNICE

štvrtročník
číslo 03
2022
ročník XXIII.

2022

S
N
K

Medzinárodný knižný veľtrh

Bibliotéka 2022*

10. – 13. 11. 2022

* Slovenská národná knižnica, Výstavisko Incheba Bratislava, hala D, stánok č. 405

číslo 3 | 2022 | ročník XXIII.

vydáva Slovenská národná knižnica

www.snk.sk

ISSN: 1336-0965

Zodpovedný redaktor

Ing. Ján Marek, PhD., MBA

e-mail: jan.marek@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304

Jazykový redaktor

PhDr. Darina Auxová, PhD.

e-mail: darina.auxova@snk.sk

tel.: +421 43/2451 277

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica

Nám. J. Čigera Hronského 1

036 01 Martin

e-mail: redakcia@snk.sk

tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Ing. Katarína Krištofová, PhD.

Mgr. Katarína Buzová, PhD.

Mgr. Szabolcs Dancs

PhDr. Jana Huňová

Mgr. Iveta Hurná

Katarzyna Ślaska

Mgr. Michal Sliacky

Ing. Silvia Stasselová

Mgr. Norbert Végh

Časopis vychádza 4-krát ročne
v elektronickej verzii.

<https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/casopis-kniznica/archiv-kniznica.html>

Imprimované: 10. 10. 2022

Milé čitateľky, milí čitatelia,

nedávno som bol oslovený s požiadavkou na spracovanie prehľadového článku, zameraného na súčasnú ponuku knihovníckych časopisov slovenskej proveniencie. Vyhľadané informačné zdroje venujúce sa periodickej produkcii našich knižníc som vyhodnotil ako neaktuálne, preto som na identifikovanie titulov spadajúcich do príslušnej množiny musel využiť iný postup. V úsilí o získanie priamočiarych údajov som vypracoval dotazníkový prieskum, ktorý bol odoslaný na elektronické adresy knižníc všetkých typov s výnimkou obecných. So zreteľom na nízku návratnosť (cca 1/5) však prieskum nenaplnil pôvodné očakávania, a tak mi napokon neostalo nič iné ako prehľadávanie webových lokalít jednotlivých knižníc. Nemám v úmysle využiť tento priestor na prelievanie slz nad tým, že väčšina kolegov – de facto informačných špecialistov – moju výzvu na poskytnutie informácií a zároveň eventuálne spropagovanie edičnej činnosti ich inštitúcií obišlo mlčaním. Načrtnutím uvedených súvislostí chcem iba podčiarknuť skutočnosť, že výsledky prieskumu nie sú reprezentatívne, nemožno ich zovšeobecniť, a preto ich nemá zmysel publikovať. Jeden záver ma napriek tomu naplňa optimizmom. Z desiatok vyplnených dotazníkov vyplývalo, že o vydávaní časopisu Knižnica je oboznámených takmer 90 % respondentov z rôznych kútov krajiny. Nevnímam to síce ako prevratné víťazstvo, skôr ide o signál, že povedomie o práci redakcie stále (najmä po náročných mesiacoch bez zodpovedného redaktora) existuje. Verím, že obdobie, keď prevažovali hrozby nad príležitosťami, je na konci. Zodpovednosť za vedenie redakcie sme začiatkom augusta odovzdali do rúk Ing. Jánovi Marekovi, PhD., MBA. Bez toho, aby som mu pokazil jeho entrée, si napokon dovoľm konštatovať, že vízia Knižnice ako rešpektovanej knihovníckej tribúny začína nadobúdať reálne kontúry. Víťam pána Mareka v redakcii nášho časopisu a želim mu veľa úspechov v naplňaní stanovených cieľov.

Čo prináša tretie tohtoročné číslo Knižnice? Štúdia E. Vitězovej predstaví súčasné trendy v tvorbe autorských povestí. Naša nová kolegyňa Z. Struháriková vo svojom texte odpovedá na otázku, do akej miery majú externé faktory – vrátane aktuálnej epidemickej situácie – vplyv na čitateľské návyky detí. D. Chalupeková vás prevedie históriou a zbierkami Prepoštskej knižnice rádu augustiniánov v Novom Meste nad Váhom. Záujemcom o moderné dejiny Slovenska odporúčame hneď niekoľko nových príspevkov: témou článku I. Vargovej je vývin ženského hnutia na území dnešného Česka a Slovenska od konca 19. storočia do druhej polovice 20. storočia, pričom osobitná pozornosť je venovaná úlohe časopisu Vlasta v tomto procese; M. Rímsky čitateľom odкрýva príbeh novoobjaveného listu z roku 1907, ktorý učiteľ a publicista E. Krajňák adresoval známemu zástancovi práv Slovákov v Uhorsku B. Björnsonovi; v článku E. Pástorovej sa dozvieme, ako farár Jozef E. Holuby (1836 – 1923) prispel k zlepšeniu neuspokojivej dochádzky žiakov základnej školy v Zemianskom Podhradí. P. Cabadaj nás upozorňuje na to, že od vydania dokumentu nazvaného Prohlášení Charty 77 ubehlo už 45 rokov, a pripomenieme si aj okrúhle výročia narodení spisovateľov Janka Kráľa a Alberta Marenčína. Obsah čísla ďalej zahŕňa doplnok k personálnej bibliografii Vladimíra Mináča, ktorý nadväzuje na doteraz spracované súpisy spisovateľovho diela vydané počas jeho života a krátko po smrti, ale aj správy z dvoch celoslovenských podujatí. V pravidelnej rubrike Zahraničné knižnice napokon D. Obušeková predstavuje knižnicu vzácných tlačí Yalovej univerzity.

Prajem vám príjemné čítanie.

Juraj Valko

vedúci vydavateľstva SNK

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štylistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia. Pri prepise citovaných textov si redakcia vyhradzuje právo ponechať pôvodný pravopis kvôli autenticite dokumentov a prameňov.

Pokyny pre autorov príspevkov nájdete na <https://www.snk.sk/sk/obchod/edicna-cinnost/pokyny-pre-autorov.html>.

OBSAH/ Table of Contents

ŠTÚDIA

Studies

- 6/ **Súčasná povesť a detský čitateľ**
Contemporary Legends
and the Children Reader
Prof. PaedDr. Eva Vitezová, PhD.

VÝSKUM

Research

- 14/ **Vplyv motivácie a sociálneho zázemia
na čitateľské návyky detí**
The Effect of Motivation and Social
Background on the Reading Habits
of Children
Mgr. Zuzana Struháriková, PhD.

KNIŽNÁ KULTÚRA

Book Culture

- 23/ **Ženské hnutia a prvý ženský časopis
v Československu**
Women's Movement and the First
Magazine for Women in Czechoslovakia
Mgr. Ingrid Vargová
- 30/ **Nepovšimnutý list v Nórskej národnej
knížnici**
Overlooked Letter in the National
Library of Norway
PhDr. Marek Rímsky

LITERÁRNY ARCHÍV

Literary Archives

- 37/ **Školská dochádzka žiakov základ-
ných škôl koncom 19. storočia a jej
problémy**
Primary School Attendance in the Late
19th Century and Related Issues
Mgr. Eva Pástorová

- 41/ **Básnik Janko Kráľ na fotografiách
v Literárnom archíve Slovenskej
národnej knižnice**

The Poet Janko Kráľ in Photographs
in the Literary Archive of the Slovak
National Library

Mgr. Mária Valová

BIBLIOGRAFIA

Bibliography

- 50/ **Vladimír Mináč – personálna
bibliografia za roky 1997 – 2022**
Vladimír Mináč – Personal Bibliography
from 1997 to 2022. On the Occasion of
the 100th Anniversary of the Writer's Birth
Doc. PhDr. Augustín Maťovčík, DrSc.
Ludmila Šimková

ODBORNÉ PODUJATIA

Events

- 59/ **O premenách a perspektívach knihy.
Odborný seminár Tlib 2022**
On the Transformations and Perspectives
of Books. Specialised Seminar TLIB 2022
Mgr. Juraj Valko
- 67/ **„Dvojica v súkoliach vedy.“
Konferencia pri príležitosti
100. výročia narodenia manželov
Potemrovcov**
“Couple in the Gears of Science.” Con-
ference on the Occasion of the 100th An-
niversaries of the Births of the Potemras
PhDr. Marek Rímsky

KNIŽNICE

The Library

- 72/ **Prepoštská knižnica rádu augus-
tiniánov Novom Meste nad Váhom**
Provost Library of the Order of Saint
Augustine in Nové Mesto nad Váhom
Mgr. Dana Chalupeková

EDIČNÁ ČINNOSŤ

Publishing Activities

- 76/ **Edičná činnosť Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach v roku 2021**
Publishing Activities of the State Scientific Library in Košice in 2021
Mgr. Martina Feniková Čarnogurská

BIOGRAFISTIKA

Theory of Biography

- 80/ **Pred 100 rokmi sa narodil Albert Marenčin**
Albert Marenčin Was Born 100 Years Ago
Mgr. Peter Cabadaj
- 85/ **Dialka nevzďaľuje, dialka spája**
Distance Does Not Alienate, It Unites
Mgr. Peter Cabadaj

ZAHRANIČNÉ KNIŽNICE

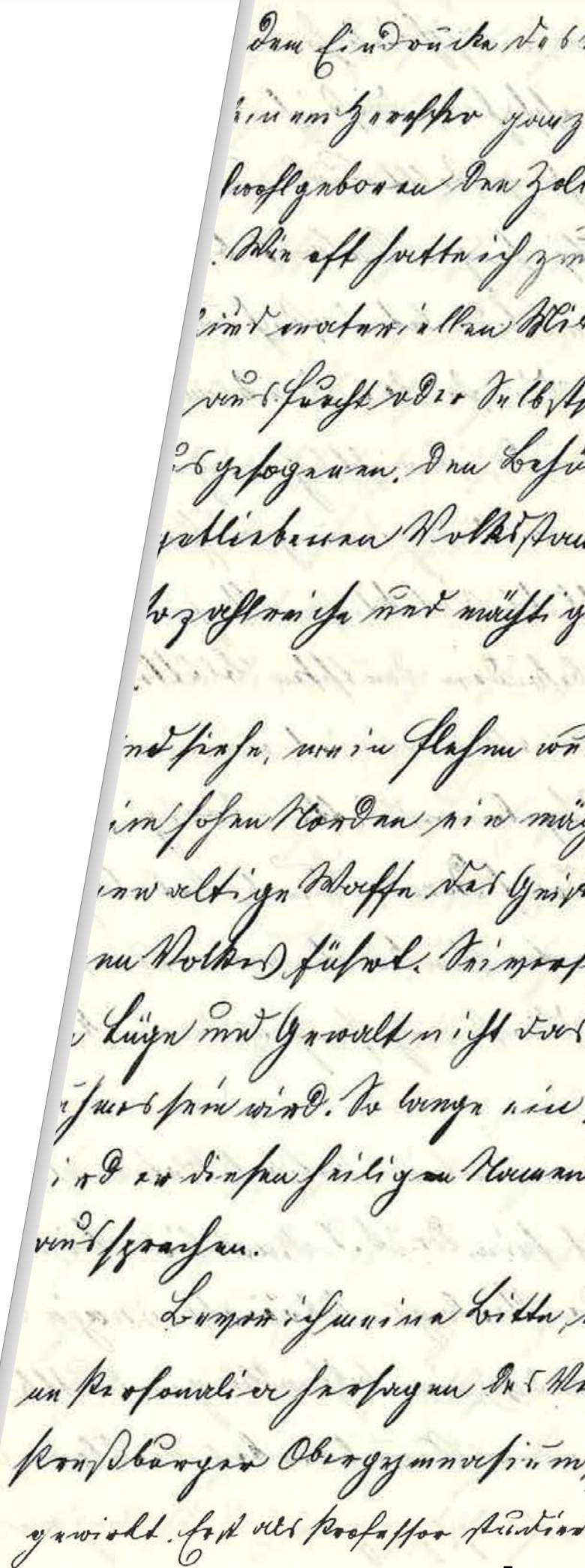
World's Libraries

- 89/ **Beinecke Rare Book & Manuscript Library – žriedlo literatúry minulosti, prítomnosti a budúcnosti**
The Beinecke Rare Book & Manuscript Library – Fountain of Literature of the Past, Present and Future
PaedDr. Darina Obušeková, PhD.

PRIPOMÍNAME SI ...

Commemorating...

- 94/ **Slovenský príbeh Charty 77. (Načrtnutie témy a jej literárnych súvislostí)**
The Slovak Story of Charter 77. An Outline of the Theme and Its Literary Context
Mgr. Peter Cabadaj

SÚČASNÁ POVEŠŤ A DETSKÝ ČITATEĽ

PROF. PAEDDR. EVA VITÉZOVÁ, PHD.

The study is devoted to the genre of legends and emphasis is placed on the impact of contemporary legends on young readers. The genre and its classification represent the entry into deliberations between folk legends and legends created by a specific author. The study notes contemporary tendencies in writing legends, the most significant creative acts of contemporary authors in this genre as well as aspects which are popular among readers of contemporary legends. The study also points out the fact that approaches to the adaptation of legends vary among the authors; some prefer the ethnographic and folklore approach (i. e. Melicher, Trubíni, Zemaníková), others the more literary stylistic approach (i. e. Tatár, Podmanický). Discovering oneself, and the meaning of one's own existence, thinking, behaviour and acting through a literary protagonist cannot be linear and superficial, but should be represented in the child's mind only in the extent to which his/her perceptive power, sensitivity and maturity allow. And legends are fully open to such educational effect on child readers.

Keywords: legends; genre characteristics; classification of legends; children reader

✉ evitezova@gmail.com

🏠 Katedra slovenského jazyka
a literatúry
Pedagogická fakulta Trnavská
univerzita v Trnave

🌐 <http://www.truni.sk>

ÚVOD

K histórii každého národa patria aj tradície, ktoré sa odovzdávajú z generácie na generáciu. Slovenské ľudové rozprávky a povesti sa stali národným dedičstvom, avšak postupnými úpravami, zliterárnou, prispôbením a vhodnou aktualizáciou sa stali i klenotom, ktorý prenikol do povedomia nielen detského, ale aj dospelého príjemcu – čitateľa. Hodnoty rozprávok a povestí sa dostali ďaleko za horizont minulosti. Ich posolstvo je neustále aktuálne, čerpáme z nich múdrosti a nádej, spoznáваме minulosť národa. O ľudovej povesti, respektívne povesti sa vôbec hovorí ako o „bráne do dejín národov“, „moste do národnej minulosti“ alebo „mikrodejínach lokálnych spoločností“ (Michálek, 1973), ďalej ako o „kolíske novodobej slovenskej historickej prózy“ (Klátik, 1975), ale aj ako o „mladšej sestre rozprávky“ (Habovštiak, 1992). V odbornej literatúre by sme zaiste našli aj iné perifrastické pomenovania viac-menej výstižne vystihujúce jej slovesno-folklórnu alebo literárno-genologickú povahu. Jedno je isté: v predchádzajúcich pomenovaniach prevláda historicko-výchovný, prípadne historicko-integrálny aspekt pohľadu na jej vlastnú slovesnú štruktúru zastupujúcu buď primárne oblasť ľudovej prózy, alebo sekundárne oblasť krásnej literatúry a v rámci nej literárny subsystem – literatúru pre deti a mládež. Z uvedených pozícií potom možno pristupovať aj k hodnotovým charakteristikám povesti, predovšetkým k historickej povesti ako žánru, žánrovej formy.

ŽÁNROVÁ CHARAKTERISTIKA A KLASIFIKÁCIA POVESTÍ

Pod pojmom povest' v širšom zmysle slova rozumieme rozprávanie s historickými a miestnymi (regionálnymi) námetmi. Popri rozprávke je povest' najrozšírenejším epickým žánrom v európskom folklóre. Vyplýva to okrem iného z toho, že sa nachádza v značnej blízkosti rozprávky, ale na rozdiel od nej pôsobí hodnovernejšie, pretože jej fabula sa opiera o konkrétne okolnostné (miestne, časové) a osobné údaje v určitom historickom (minulom) čase. Ján Poliak (1983) nazval povest' mostom do sveta literatúry. Mal tým na mysli okolnosť, že zatiaľ čo v rozprávke hrá fantastika prvoradú

úlohu, v povesti už vidieť dotyk s reálnym svetom, dotyk, ktorý pozvoľna a pomaličky orientuje dispozície malého čitateľa (poslucháča) na vnímanie literatúry ako odrazu skutočného sveta.

Vo vedomí širokých čitateľských vrstiev sa pojmy „povest'“ a „rozprávka“ prekrývajú. Niet sa čomu čudovať, pretože ani v odbornej literatúre nie je tento problém dostatočne zmapovaný a vyriešený. Istotne to súvisí i s tým, že azda najvýznamnejšia zbierka slovenských ľudových rozprávok nesie pomenovanie *Slovenské prstonárodné povesti*. Ich autorom (presnejšie upravovateľom a zberateľom) bol Pavol Dobšinský, ktorý orientoval svoj zberateľský záujem predovšetkým na fantastickú, čarodejnú rozprávku, a tak ako aj ostatní štúrovci, aj on vnímal povest' ako ľudový produkt, bez pridanej umeleckej hodnoty, a preto ju zanedbával.

Možno práve z uvedených dôvodov termíny rozprávka a povest' splývali do jedného žánrového označenia – povest'. Až začiatkom 20. storočia sa tieto pomenovania oddelili. Následne povest' začala dokazovať a obhajovať svoju umeleckú kvalitu a nárok nielen na svoju existenciu, ale i na samostatné pomenovanie a žánrové ohraničenie. Táto svojbytnosť je v konečnom dôsledku obsiahnutá a naznačená i v pomenovaní povest', teda ide o slovesný útvar v (súčasnosti už žánrovo-tematicky vyprofilovaný), ktorý bol na samom začiatku vzrušujúcou zvesťou, chýrom.

Jedným z najdôležitejších problémov, s ktorým sa pri povestiach stretávame, je problém klasifikácie povestí. Aby sme si ho lepšie priblížili, uvedieme podstatnú časť charakteristiky povestí so zreteľom na ich triedenie zo Žilkovho *Poetického slovníka* (1984, s. 257 – 258).

Povesti možno podľa Žilku (1984) rozdeliť nasledovne:

1. Miestne povesti viažuce sa k istej lokalite majú regionálny ráz. Svojím obsahom vysvetľujú vznik istej zvláštnosti, dominanty regiónu alebo rozprávajú o zaujímavej udalosti, ktorá sa k lokalite viaže. Patria sem tzv. a) etymologické povesti, vysvetľujúce vznik miest, pomenovania riek, vrchov, skalísk; b) etiologické, ktoré sa dotýkajú prírodných zvláštností kraja, vzniku istých javov, osobitostí regiónu; c) povesti o hradoch a zámkoch, ktoré tvoria osobitnú skupinu a vyznačujú sa preferovaním sociálnych motívov (sem možno zaradiť povest' o Sitne, o Trenčianskom hrade, o Kremnickom zámku a pod).

2. Historické povesti opisujú významné udalosti národných dejín a sú prameňom lepšieho poznania minulosti. Rozdeľujú sa podľa etáp a významných medzníkov národných dejín: jestvujú povesti z veľkomoravského obdobia, povesti o Tatároch a Turkoch, o kráľovi Matejovi. Osobitný cyklus tvoria povesti so zbojníckou tematikou, najmä o Jurovi Jánošíkovi.

Podľa Marčoka povesti vznikajú „s rozvojom historického povedomia ľudu transformáciou kultúrno-spoločenských mýtov. Historický zmysel rozprávania je základnou vlastnosťou, ktorou sa povesti odlišujú od báji a poverových poviedok“ (Marčok, 1978, s. 75 – 76). V povestiach sa „historické procesy nezobrazujú ako výsledky pôsobenia abstraktných spoločenských síl a vývinových zákonitostí, ale ako dôsledky bezprostredného individuálnym záujmom motivovaného konania jednotlivého človeka“ (Marčok, 1978, s. 77). Z tohto hľadiska preto zamietá delenie povestí na historické a „nehistorické“ a zároveň navrhuje také členenie povestí, v ktorom je zakaždým prítomný ak už nie v pravom zmysle slova historický, tak prinajmenšom minulostný moment. V tejto súvislosti rozlišuje štyri druhové formy:

- a) Povesti vysvetľujúce vznik a zmysel kultúrno-historických javov, ako sú mestá, hrady, erby, kostoly, sídliská, studne a pod. (eponymické a etiologické). Najznámejšou povestou tejto druhovej formy je *Studňa lásky o vzniku studne na Trenčianskom hrade*.
- b) Povesti o činoch historicky významných osobností (hrdinské). V ústnej tradícii sa zachovali celé cykly povestí o Jánošíkovi, kráľovi Matejovi, cisárovi Jozefovi, o zbojníkoch i krutých zemeľpanoch. Patrí sem aj povestná *Bátoryčka*.
- c) Povesti rozprávajúce o udalostiach, ktoré sa dotýkali osudov širšieho kolektívu, akými boli vojny, povstania, vpády nepriateľov, živelné pohromy, epidémie a pod. (kronikárske). Najznámejší je cyklus povestí o tureckom vpáde a stavovských protihabsburských povstaniach.
- d) Povesti uvažujúce o lepšej budúcnosti ľudu a cestách k nej. Patria sem povesti o rytieroch v podzemí, o Jánošíkových pokladoch, ktorých nájdenie by malo odstrániť biedu, o zmŕtvychvstaní či objavení sa nového Jánošíka a pod. (sociálno-utopické). Najznámejšou takouto slovenskou povestou sú *Sebechlebskí hudci*.

Jozef Melicher v doslove ku knižke *Hontianske povesti*, v ktorom sa zamýšľa nad žánrovým určením povesti, odvolávajúc sa pritom na vlastné skúsenosti a poznatky zo svojich tvorivých kontaktov so slovenským povestovým fondom, dochádza k záveru, že „za povesť možno pokladať nielen aktuálny historický príbeh, ale aj poverovú a komickú prekáračkovú udalosť, ktorá sa evidentne viaže k určitému regiónu, k známym osobám a lokalitám“ (Melicher, 1996, s. 164). Z toho potom vyplýva aj nový model klasifikácie povestí na 1. historické, 2. poverové a 3. prekáračkové. V článku *Premeny ľudovej prózy* (1997, s. 124 – 126) takéto možné rozdelenie povestí odôvodňuje takto: „Označenie miestne je pri povestiach irelevantné. Veď bez miestneho určenia niet povesti. Moment historickosti a personálnosti nemusí byť vždy prítomný. Ale moment lokálnosti, čiže miestneho určenia a zaradenia, je nevyhnutný. Musí byť prítomný vždy. Označenie eponymické, etiologické, hrdinské, heraldické a zbojnícke môže rovnako platiť pre poverové a prekáračkové povesti, nielen pre historické. Ide len o variačný stupeň nadľahčenosti alebo dramatickosti. Lenže, to je vec mentality rozprávača, nie druhej klasifikácie povesti.“

Problematike delenia povestí sme venovali pomerne väčší priestor – nazdávame sa totiž, že hoci je otázka klasifikácie povestí pre detského čitateľa irelevantná, kvalifikovaný pedagóg, vychovávateľ a knihovník by mal byť v tejto oblasti zorientovaný a kompetentný. Problémy vo výskume súčasných povestových textov sa v súčasnom období vetvia i okolo textotvorných a interpretačných súvislostí zastrešujúcich celý komplex čiastkových vnútorných (textových) a vonkajších (kontextových) otázok týkajúcich sa povesti ako žánru. Patrí sem napríklad otázka autenticity a umeleckosti povesti v nadväznosti na problematiku literárneho pretvárania povestových predlôh, problém dramatickosti ako základného štrukturálneho znaku povesti, ďalej vymedzenie a ohraničenie žánrovej škály povesti (napríklad v nadväznosti na rozprávku, mýtus a legendu), jej interpretačných polôh a variácií a celý rad ďalších sprievodných problémových okruhov, akými sú napríklad prítomnosť a funkcia reálneho a fantastického v povesti, insitný charakter povestovej látky, pozícia rozprávača a pozícia príjemcu, informatívna či estetická hodnota povesti, tematický aspekt pri klasifikácii povestí, niektoré edičné problémy atď.

SÚČASNÁ POVEŠŤ, TENDENCIE JEJ SMEROVANIA A DETSKÝ ČITATEĽ

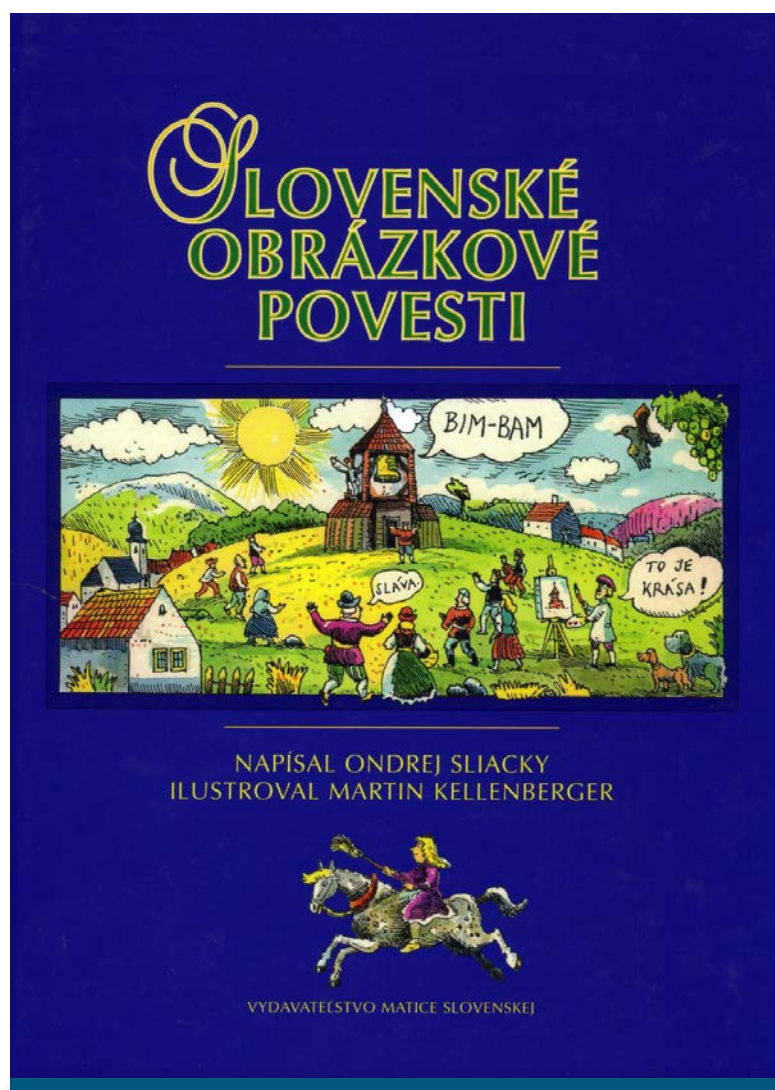
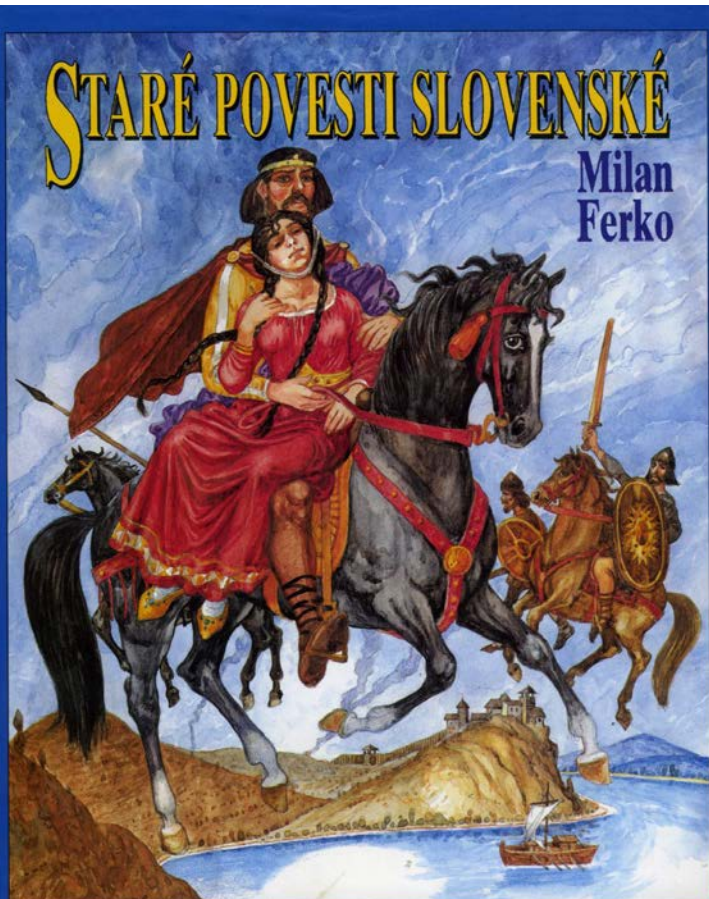
V posledných desaťročiach sa poveseň mení oproti svojmu pôvodnému (ľudovému, folklórnemu) variantu. Zostáva síce stále jednoduchým preroprávaním historickej udalosti (v zmysle folklórnej tradície), ale práve jej jednoduchosť a lineárnosť ju predurčuje k tomu, aby sa stala vhodným žánrom určeným detskému čitateľovi, na čo sa v súčasnosti zameriavajú aj autorské spracovania pôvodne folklórnych motívov. Povesti zaujímavým spôsobom históriu vždy dokreslovali, či už išlo o vysvetlenie pôvodu niektorých názvov, alebo o interpretáciu historickej udalosti, alebo udalosti vzťahujúcej sa k nejakému zaujímavému miestu. To je i podklad na literárne spracovanie do podoby povestí i dnes.

V 90. rokoch 20. storočia a začiatkom 21. storočia dochádza v povestovom žánri ku kvantitatívnemu vzrastu. Jedným z dôvodov je snaha dokázať slovenskú svojbytnosť, samostatnosť a historickú ukotvenosť (v duchu „Bolí sme tu už dávno a máme svoju históriu“), ale aj logické rozširovanie publikačných možností.

Začiatkom 90. rokov 20. storočia národno-historický uhol pohľadu najvýraznejšie predstavujú povesti Milana Ferka *Staré povesti slovenské* (1990)

a *Nové povesti slovenské* (1994). Svojou adresnosťou nie sú jednosmerné, majú ambície osloviť i dospelého prijímateľa. Tematicky sa viažu na rôzne obdobia našich národných dejín. Sú v istom zmysle slova pendantom k tomu, čo prezentuje dielo J. Cígera Hronského *Zakopaný meč v medzivojnovom období*. V podobnom duchu možno hodnotiť povesti Jozefa Melichera *Od Zobora po Sitno* (1998).

Dôkladné poznanie a rešpektovanie štruktúrnych zákonitostí žánru povesti je dlhodobou prítomnosťou v tvorbe Ondreja Sliackeho, ktorý spolu s ilustrátorom Martinom Kellenbergerom dal žánru povesti netradičnú podobu komiksu v knihe *Slovenské obrázkové povesti* (2005). Autori v nej prezentujú dva-

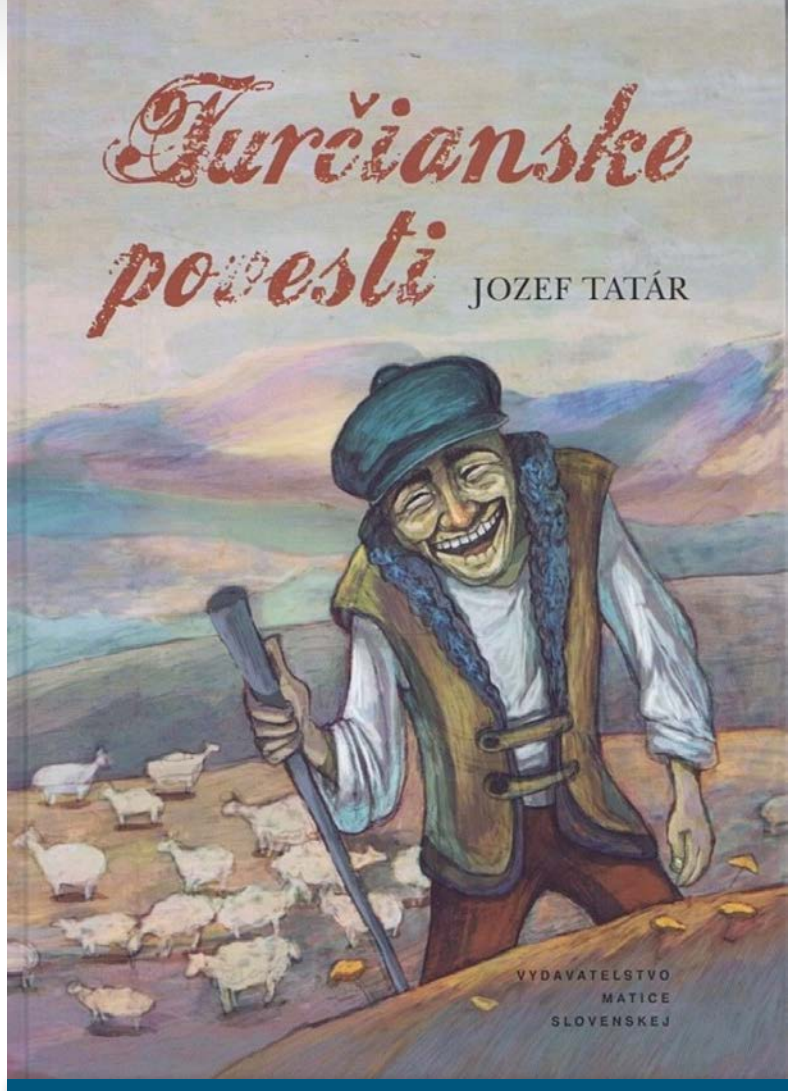

násť historických a dvadsaťsedem miestnych povestí, ktoré pokrývajú celé územie Slovenska. Kompozícia knihy je z hľadiska lokalizácie príbehov kruhová, začína sa i končí príbehmi z východu krajiny. Realizácia povestí ako obrázkových príbehov je pre deti veľmi príťažlivá, pretože často najmä v začiatkoch

svojich čitateľských skúseností potrebujú pomoc, napríklad vo forme obrázkov k textu. Treba však dodať, že žánrové špecifiká povesti nie sú v tomto prípade nijako oslabené.

V súčasnosti sa opäť stáva (ako v každom prelomovom historickom období) zaujímavou postavou Juro Jánošík. Postava Jánošíka je prítomná napríklad v povesti *O najväčšom zbojníkovi Jánošíkovi*. Táto povesť je súčasťou knihy *Povesti z Liptova* (2008), ktorú zostavili Peter Vrlík a Peter Mišák. Uvedená povesť sa nachádza v časti *O zbojníkoch a pokladoch*, ktorá okrem tejto povesti obsahuje ešte devätnásť povestí zobrazujúcich život zbojníkov. Jánošíkovská téma je prítomná v mnohých ďalších zbierkach povestí vydaných na prelome 20. a 21. storočia, avšak jánošíkovský motív je aktualizovaný i v mnohých regionálnych súvislostiach, dokonca i takých, v ktorých pôsobenie Jánošíka nebolo pravdepodobné. Takýto spôsob „migrácie“ Jánošíka si zvolil napríklad Jozef Melicher v zbierke *Tekovské povesti* (1989). V tejto knihe možno nájsť povesti *Jánošíkov poklad pod Javorom*, *Jánošíkova valaška za rybníckym kostolom*. Motív pomoci sedliackej dedine v čase vianočných sviatkov spracoval v povesti *Jánošíkovské Vianoce* Anton Marec (1994). Podobných povestí možno nájsť v našej literatúre viac, ale zvláštnosťou tohto príbehu je, že sa odohráva kdesi v dedinke pod Tatrami, kadiaľ Jánošík prechádzal, čo je dosť vzdialené od regiónu, v ktorom Jánošík domovsky pôsobil. V povestiach ho však nachádzame tak v Tekovskej stolici, ako aj v Bratislave či na východnom Slovensku, pretože Jánošík sa stal celoslovenským, ba až národným fenoménom, a tak si ho prisvojilo v povestových príbehoch celé Slovensko.

Najväčší rozmach však v poslednom období zaznamenali povesti, ktoré majú regionálny charakter a viažu sa k určitej konkrétnej lokalite. Matica slovenská ich vydávanie zastrešila pôvodným projektom edície *Povestová mapa Slovenska*. Takto vyšli na prelome storočí napríklad *Tatranské povesti* Antona Mareca (2002), *Hontianske povesti* Jozefa Melichera (1996), *Požitavské povesti* Jozefa Melichera a Jozefa Trubíniho (1998), *Turčianske povesti* Jozefa Tatára (1999), novobanské povesti *A zvony nezvonía* Jozefa Hindického (1999), *Kysucké povesti* Jána Podmanického (2002), povesti z nitrianskeho regiónu *Ponitrianske povesti a povrávky* Zuzany Zemaníkovej (2001). Rozkolísaná hodnota diel tohto ambiciózneho projektu je spôsobená tým, že kým niektorí autori dokázali rešpektovať žáner povesti a uplatňovať jeho adekvátnu stavbu, jazyk a rozprá-

vačské špecifiká (napríklad Melicher, Trubíni, Tatár), iným sa to z rôznych dôvodov podarilo menej (Hindický, Podmanický). Napriek tomu je potrebné uvedomiť si, že cieľom autorov bolo predstaviť región prostredníctvom povestových príbehov a podporiť aj tzv. „regionálne vlastenectvo“.

V ostatnom období však vo väčšom počte pribúdajú tituly, ktoré majú s povestami spoločné len styčné body, sú založené na domýšľaní, vymýšľaní a fabulovaní. V mnohých prípadoch obsahujú viac prvkov z mytológie a rozprávkovosti, preto ich môžeme nazvať aj ako poviestky, povrávky a príbehy z dávnych čias. Typické pre ne (tak isto ako pre celú súčasnú literatúru) je synkretizácia žánrov a postupov. Autentický povestový žáner je najviac zastúpený v už spomínanom projekte Vydavateľstva Matice slovenskej *Povestová mapa Slovenska*. Tento projekt má podiel na sprítomnení jednotlivých regiónov Slovenska do povestovej podoby. V uvedenom edičnom rade tak vyšli napríklad novohradské povesti Hany Koškovej *Mara medvedia*, *Povesti a legendy z Novohradu* (2007) a *Poludnica z Čerepeša* (2010); *Povesti z Liptova* (2008) autorskej dvojice Peter Vrlík a Peter Mišák; *Hontiansko-novohradské povesti* (2010) Jána

Mäsiara; *Povesti z Pohronia* (2011) a *Karpatské povesti* (2012) Petra Urbana; *Turčianske povesti* (2012) Jozefa Tatára. Zvlášť cenné i z hľadiska folkloristiky sú v Melicherových povestiach (napríklad v knihe *Požitavské povesti*) odkazy na zdroje povestí – či už záznam rozprávania konkrétneho človeka, písomná informácia a podobne. Zaujímavé sú i fakty o minulosti miest a obcí, erby a mapka Požitavia. Pre Melicherove povesti je typická úspornosť, nezaťaženosť dejovými digresiami a nevyumelkovanosť, pretože autorovou snahou je hodnovernosť. Melicher s cieľom zaujať detského i dospelého príjemcu, jazykovo sa prispôsobuje dnešnému čitateľovi, ale nedeje sa to rušivo a násilne. Jeho povesti vyznievajú ľudsky, optimisticky, ale aj výchovne. Vplyv Jozefa Melichera na tematizovanie povestí je zreteľný vo výbere *Ponitrianske povesti a povrávky* od Zuzany Zemaníkovej (2001). Základným rozdielom však je, že zatiaľ čo u Melichera je zreteľný a právoplatný odkaz na prameň a zdroj informácií pri každej povesti, u Zemaníkovej ukotvenia povestí sú všeobecné (Pramene a literatúra). Preto žánrové vymedzenie „povrávka“ je v jej prípade adekvátnejšie než povesť. Pozitívne však možno hodnotiť *Slovníček krajových a menej známych slov* i kapitolu *Hľadáme korene*, v ktorej autorka približuje históriu jednotlivých miest a obcí medzi starodávnou Nitrou a Novými Zámkami. Prínosom je i komentovaný zoznam osobností, ktoré sa v knihe spomínajú. Už z uvedeného členenia i z výstavby Zemaníkovej povestí je zrejmé, že jej cieľom je poučať čitateľa, čo pri povestiach nemusí byť negatívom, naopak, môže sa stať ich organickou súčasťou.

V projekte *Povestová mapa Slovenska* ďalej publikovali napríklad Peter Urban (*Povesti z Polany a Podpolania*, 2020), Igor Válek (*Povesti o slovenskej vode*, 2019), Peter Mišák (*Povesti a príbehy karpatských Rusínov*, 2020), Ondrej Sliacky (*Turecká studnička*, 2019), Ľudovít Petraško (*Povesti, príbehy a povedačky z východného Slovenska*, 2018), Hana Košková (*Mlynárske povesti*, 2018), Ján Podmanický (*Kysucké povesti*, 2017), Peter Vrlík – Peter Mišák (*Murárske povesti a príbehy*, 2015). Zo strohého vymenovania titulov možno pozorovať zastúpenie nielen regionálnych tém, ale i povolání, remesiel, respektíve iných oblastí života (voda, minerálne pramene atď.).

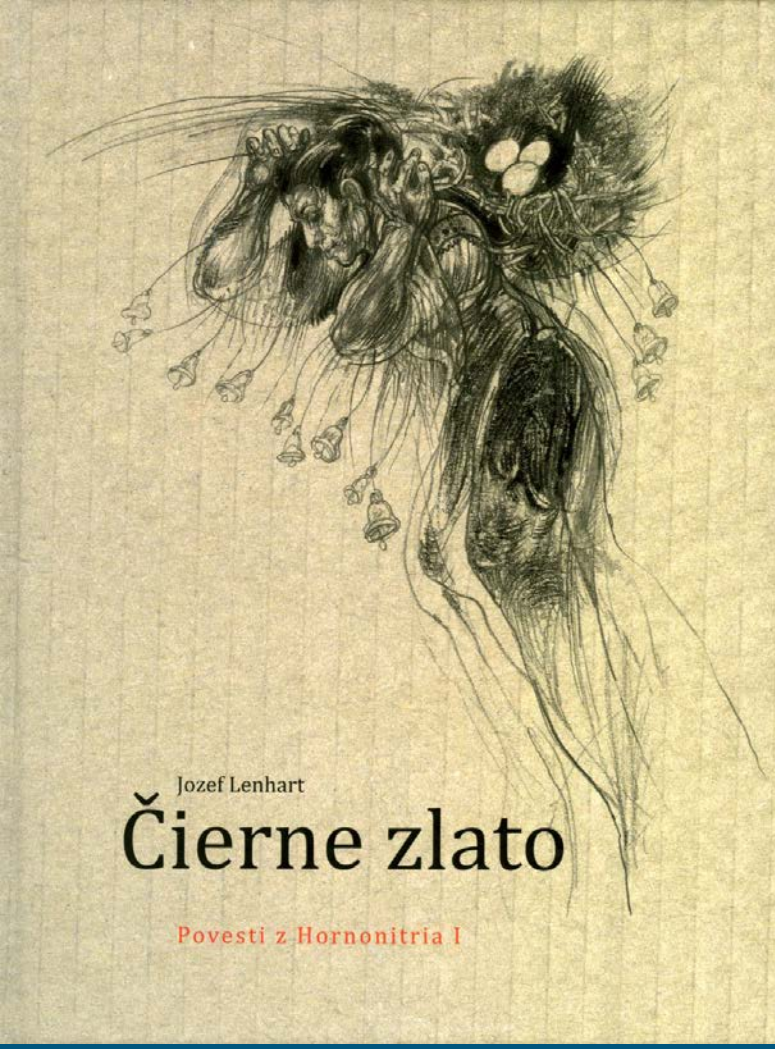
V rámci projektu taktiež vychádzajú i reedície, napríklad Jozef Cíger Hronský (*Slovenské povesti*, 2018), Mária Ďuričková (*Slovenské povesti Márie Ďuričkovej*, 2017).

Tendencie v tvorbe povestí sú teda také, že popri veľmi kvalitných dielach (uvedených v predchádzajúcej časti príspevku) existuje, ba priam dominuje žánrová rozkolísanosť. V súčasnosti sa už asi ani nedá jednoznačne zachovať čistota žánru, často ide skôr o rozprávky, črty a intermezzá (nie je v nich prítomný „dokázateľne historický“ moment). Vychádza mnoho reprintov, druhé i ďalšie vydania úspešných kníh povestí, prispôbené dnešnému jazyku (Ďuričková, Horák, Hronský). Do povestí sa dostávajú nové témy (vinohradníctvo, užší región, tematika slovenských riek, liečivé pramene, baníctvo, novodobé dejiny a iné), nové spôsoby spracovania (subjektívizujúce komentáre, spájanie viacerých motívov do jedného celku).

Povesť je zároveň tým žánrom, ktorý môže búrať bariéru nechuti k čítaniu, môže byť návodom, ako získať dieťa (potenciálneho čitateľa) pre literatúru. Je to totižto návrat kamsi do tajomnej minulosti a k predkom, pretože vzťah k rodisku bude vždy stáť na silných koreňoch. Hoci v súčasnosti povesti už nie sú absolútne čistým literárnym žánrom, ich cieľom je prilákať najmä detského čitateľa k záujmu o históriu (najmä regionálnu).

Čistý povestový žáner dodržiaval pri kreovaní modernej slovenskej povesti hlavne Jozef Melicher, v súčasnosti sú akýmisi strážcami čistoty tohto žánru (nemáme tým na mysli konzervatívnosť, skôr rešpektovanie žánrových pravidiel v modernom šate) Ondrej Sliacky, prípadne Zuzana Zemaníková či Anton Marec. V súčasných povestiach sú prítomné tradičné i adaptačné postupy textu, zliterárnenie, pretože povesť ako žáner bola pôvodne strohým textom, správou o udalosti, interpretácia faktov. Dnes sa od nej neočakáva len podanie holej skutočnosti, pretože okrem funkcie sprostredkovať históriu sa k nej pridáva i zábavná funkcia, novátorstvo spojené s tradíciou.

Pozoruhodnou aktivitou nasmerovanou k mladému čitateľovi je z ostatných povestových počínov kniha povestí Jozefa Lenharta *Čierne zlato. Povesti z Hornonitria I.* (2012). Knižka vyšla vo vydavateľstve Trio Publishers v rámci projektu *Čítame s porozumením*. Trinásť povestí z hornonitrianskej oblasti o vzniku miest či niekdajších remeslách reprezentuje relatívnu čistotu súčasného povestového žánru, pridanou hodnotou je príručka *Čítame s porozumením*, ktorá čitateľovi pomáha orientovať sa v texte, učí ho objavovať zmysel a hodnoty literatúry. Aj to je spôsob, ako povestový žáner priblížiť súčasnému čitateľovi.

Príkladom aktuálnej povestovej knihy, ktorá je v rámci sledovania súčasného povestového žánru signifikantná z viacerých dôvodov, je dielo Ondreja Sliackeho z roku 2019 *Turecká studnička* (povesti z osmanských čias). Kniha je zaujímavá témou, spracovaním, jazykom i posolstvom a zároveň dôkazom, že i vďaka invenčnému stvárneniu povestí nie je len suchým opisom historických udalostí, ale príbehom o okolnostiach večného ľudského zápasu s vtrkavou priazňou či nepriazňou osudu. V Sliackeho povestiach sú prítomné dobové (historické) slová, ktoré čitateľovi ozrejmuje vysvetlivky na konci knihy, historické reálie a poznatky o jednotlivých miestach, ku ktorým sa povesti viažu. Práve jazyk je jedným z najväčších pozitív tejto knihy povestí, pretože je živý, šľavnatý a pre deti pútavý.

ZÁVER

Pôvodná tvorba pre deti má dlhé tradície. V súčasnosti na Slovensku píše mnoho kvalitných autorov, ktorí sa snažia vydávať kvalitnú pôvodnú slovenskú tvorbu (vrátane povestí) pre deti a mladých čitateľov. Bohatá úroda nových kníh povestí svedčí o tom, že sa ešte nevyčerpali všetky možnosti literárneho spracovania pôvodných predlôh, ale i o tom, že sa vytvárajú nové povesti, ktoré s pôvodnou folklórnou podobou súvisia len okrajovo. Každý čitateľ či literárny teoretik očakáva od povesti niečo iné. Dokonca i samotný prístup k úprave povesti je odlišný, niektorí autori preferujú etnograficko-folkloristický prístup (napríklad Melicher, Trubíni, Zemaníková), iní viac literárne štylistický (napríklad Tatár, Podmanický). Regionálna história a ľudová slovesnosť je východiskom, ale autorskou licenciou sú už ďalšie úpravy textu. Zdanie povestovej autenticity autori dosahujú imitáciou spontánneho rozprávania, ale i vsúvaním prísloví a porekadiel do epického textu, prípadne i oživením dobovou pesničkou v nárečovej podobe, nárečovými slovami, archaizmami, historizmami, ale všetko s mierou, len v takej podobe, aby to detský čitateľ prijal a akceptoval. Súčasný detský čitateľ nestrpí rozvláčnosť, prídlhé opisy, viacepizodickosť, preľudnenosť a prílišnú štylistickú upravenosť. Okrem didaktického rozmeru (je však dôležitý opatrný prístup, prílišné didaktizujúce vysvetľovanie odrádza detského čitateľa od čítania) je veľmi v súčasných povestiach žiadaný a prítomný humor. S čítaním povestí ide teda vo vzťahu k deťom a mládeži aj o vážny

výchovný rozmer, s ktorého prítomnosťou by sa mal každý čitateľ vyrovnat; je to problém identifikácie, výchovný problém nasledovania správania a činov, skutkov, tzv. kladných hrdinov, a opačne, odsúdenia konania záporných postáv. Objavovanie vlastného „ja“, zmyslu vlastného bytia, myslenia, správania a

konania prostredníctvom literárneho protagonistu nemôže byť priamočiare, prvoplánové, ale má byť vo vedomí dieťaťa zastúpené len v takej miere, akú dovoľuje detská vnímavosť, citlivosť a zrelosť. Povesti sú voči takémuto výchovnému pôsobeniu na detského čitateľa naplno otvorené.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- HABOVŠTIAK, Anton. 1992. Ľudová povesť ako historická a národná hodnota. In *Literárny týždenník*, 1992, č. 4, s. 6.
- KLÁTIK, Zlatko. 1975. *Slovo, kľúč k detstvu. Dielo, druh, kontext v tvorbe pre mládež*. Bratislava : Mladé letá 1975. 325 s.
- KLÁTIK, Zlatko. Zahmlená tvár súčasnej povesti. In *Zlatý máj*, 1977, č. 2, s. 105 – 109.
- KOPÁL, Ján. 1987. *Próza a poézia pre mládež. Teória/poetológia*. Nitra : Enigma 1987. 313 s. ISBN 80-85471-48-5.
- MARČOK, Viliam. 1978. *O ľudovej próze*. Bratislava : Mladé letá 1978. 286 s. ISBN 66-041-78.
- MELICHER, Jozef. Premeny ľudovej prózy. In *Slovenské pohľady*, 1997, č. 5, s. 124 – 126.
- MELICHER, Jozef. Slovo na záver. In *Hontianske povesti*. Martin : Matica slovenská 1996, 172 s. ISBN 80-7090-366-X.
- MICHÁLEK, Ján. 1973. Dar našich predkov. In *Čarovné zrkadlo. Výber zo slovenskej ľudovej slovesnosti*. Zost. J. Michálek. Bratislava : Mladé letá 1973, s. 245 – 249.
- MICHÁLEK, Ján. 1996. *O ľudovej slovesnosti*. Bratislava : Univerzita Komenského 1996. 143 s. ISBN 80-223-1015-8.
- OBERT, Viliam. 1998. *Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa*. Bratislava : LITERA 1998. 263 s. ISBN 80-88894-07-07.
- POLIAK, Ján. 1983. *V službách detskej literatúry*. Bratislava : Mladé letá 1983. 335 s.
- VITÉZOVÁ, Eva. 2016. *Dieťa a kniha*. Trnava : PdF TU v Trnave 2016. 67 s. ISBN 9788080829612.
- VITÉZOVÁ, Eva. 2005. *Významové a žánrové charakteristiky povesti*. Bratislava : OG – Vydavateľstvo Poľana 2005. 135 s. ISBN 80-89192-25-4.
- ŽILKA, Tibor. 1984. *Poetický slovník*. Bratislava : Tatran 1984. 425 s.

VPLYV MOTIVÁCIE A SOCIÁLNEHO ZÁZEMIA NA ČITATEĽSKÉ NÁVYKY DETÍ

MGR. ZUZANA STRUHÁRIKOVÁ, PHD.

This contribution concerns a survey of the reading skill levels and social background of nine and ten-year old children with regard to positive motivation affecting their reading habits. Acquired data reflect the positions of children expressed within semi-structured interviews and the positions of parents based on completed questionnaires. The results showed a positive position towards reading, namely at the level of internal and external motivation and the influence of the immediate environment of the child. The author states that certain differences became apparent particularly due to reasons of the involvement of children in the research where the teacher played a key role in certain cases. Therefore, she considers creating a favourable social background to be indispensable for forming a positive relationship to reading. However, the internal motivation and personality traits of the child, which help to maintain this relationship even in adulthood, also play their role from the long-term perspective.

Keywords: levels of reading skills; motivation; social background; questionnaire; relation to reading

 zuzana.struharikova@snk.sk

 Kancelária generálnej
riaditeľky
Slovenská národná knižnica,
Martin

 <http://www.snk.sk>

ÚVOD

Narastajúce nároky na jednotlivca predstavujú nové výzvy týkajúce sa nadobúdania kompetencií, ktoré možno z hľadiska plnohodnotného fungovania v spoločnosti považovať za kľúčové. Vo všeobecnosti sa vyzdvihuje najmä schopnosť efektívnej práce s informáciami, ktorá je spájaná predovšetkým s konceptom informačnej gramotnosti ako „*súhrnom znalostí, zručností a efektívnych informačných praktík pri využívaní informácií a informačnom správaní človeka*“ (Steinerová – Hrdináčková, 2020, s. 110). Informačná gramotnosť teda vyžaduje nielen schopnosť informácie vyhľadávať, ale zároveň ich aj hodnotiť, selektovať a využívať takým spôsobom, ktorý je v súlade so zamýšľanými cieľmi jednotlivca.

V tomto smere je nevyhnutná čitateľská gramotnosť, bez ktorej realizácia ktorejkoľvek z uvedených aktivít prakticky nie je možná. Čitateľské kompetencie sú totiž primárne spojené so schopnosťou porozumieť textu a premýšľať o ňom s cieľom rozvíjať znalosti (Straková – Veselý, 2013). Čítanie navyše možno spájať aj s ďalšími kognitívnymi benefitmi vrátane bohatej slovnej zásoby, imaginácie, kreativity či vyššej úrovne komunikácie. Iaquintová (2010) ju z korelačného hľadiska dokonca považuje za indikátor sociálnej a kultúrnej integrácie jednotlivca v spoločnosti.

VPLYV SOCIÁLNEHO ZÁZEMIA NA ČITATEĽSKÚ GRAMOTNOSŤ DETÍ

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Výsledky prezentované v tomto príspevku vychádzajú z výskumu realizovaného ako súčasť dizertačnej práce autorky, ktorá sa zaoberala informačným správaním detí v digitálnom prostredí. Vzhľadom na úzke prepojenie témy práce s problematikou knižníc a ich služieb pritom došlo k určitým prienikom medzi informačným správaním a konceptami informačnej, digitálnej a čitateľskej gramotnosti. Príspevok sumarizuje zistenia vzťahujúce sa k jednému z cieľov dizertačnej práce autorky, ktorý sa zameriaval na skúmanie vzťahu detí k čítaniu. V tomto smere sú smerodajnými najmä interné a externé fak-

tory ovplyvňujúce rozvoj čítateľstva vybranej vzorky respondentov. Okrem osobnostných charakteristík a predpokladov dieťaťa zohráva významnú úlohu aj jeho sociálne (resp. čitateľské) zázemie či aktuálna epidemická situácia.

Na základe uvedeného teda čítanie možno chápať ako sociálnu praktiku, ktorá však nevychádza výlučne z interných potrieb jednotlivca, ale významný vplyv má v tomto smere aj okolité prostredie, ktoré prispieva k tomu, či sa praktika realizuje, v akom rozsahu a na akej úrovni.

Kľúčovú úlohu v tomto smere zohráva najmä rodinné prostredie formujúce návyky dieťaťa už v ranom veku, pretože sa zistilo, že v období, keď dieťa ešte nie je schopné samostatne čítať, je významnou aktivitou spoločné čítanie s rodičom, ktoré prispieva k správne mu rozvoju emocionálnej stránky osobnosti (Iaquinto, 2010). Čitateľským návykom však nestačí venovať pozornosť výlučne v ranom veku, ale prakticky v priebehu celého obdobia vývinu dieťaťa. Výskumy dokazujú, že – napriek všeobecnému predpokladu krízy čítateľstva v pubertálnom veku – k poklesu záujmu o čítanie v mnohých prípadoch dochádza už vo veku desať rokov. Dôvodom sú najmä nedostatky týkajúce sa fluencie čítania či porozumenia textu, ktoré na dieťa pôsobia demotivačne (Nielen, 2016). Podpora a formovanie čitateľských návykov by preto malo byť kontinuálne. Jedným z predpokladov zdravého rozvoja čítateľstva sú však aj každodenné aktivity samotného rodiča, a to bez ohľadu na to, či sa do nich dieťa priamo zapája alebo nie. Weigel, Martinová a Bennettová (2005) poukazujú na skutočnosť, že miera venovania sa rodičov zmysluplným aktivitám je priamo úmerná miere, v akej tieto aktivity sprostredkúva aj v rámci interakcie s dieťaťom.

Zvlášť rizikové je v tomto prípade najmä prenikanie digitálnych technológií do každodenného života rodičov a ich detí, ktoré mnohí odborníci spájajú s degradáciou kognitívnych schopností a čitateľských návykov. Znižovanie kognitívnej angažovanosti a záujmu o čítanie však podľa Neumanovej (1995) nemožno považovať výlučne za dôsledok dostupnosti digitálnych technológií, ale predovšetkým ide o odraz návykov a reštrikcií, ktoré sú presadzované v rodinnom prostredí. Novšie výskumy potvrdzujú predpoklad, že ak dieťa má k dispozícii knihy, ktoré podnecujú jeho motiváciu a zvedavosť, pravdepodobnosť vytvorenia pozitívneho vzťahu k čítaniu je – aj napriek dostupnosti technológií – vysoká (Thiel, 2007). V prípade vytvorenia priaznivého sociálneho

zázemia, okrem vyššie zmienených benefitov, možno hovoriť aj o všeobecne vyššej miere úspešnosti dieťaťa v školskom a následne aj pracovnom kontexte (Nielen, 2016).

Je prirodzené, že absencia snahy zo strany rodiča v konečnom dôsledku vedie k tomu, že aj samotné dieťa čítanie vníma ako nedôležité. Viacerí autori v tomto smere poukazujú na riziko označované ako Matthewov efekt, ktorý sa vyznačuje nedostatkom aktivít spojených s čítaním v dôsledku neadekvátnych čitateľských kompetencií jednotlivca. Táto tendencia následne vedie k ešte väčšiemu prehlbovaniu rozdielov medzi zdatnými a menej zdatnými čitateľmi (Merga, 2017; Mol – Bus, 2011). Ak teda existujú bariéry limitujúce bezproblémový priebeh čitateľských aktivít, v záujme rodičov by malo byť, aby ich minimalizovali.

V neposlednom rade je však potrebné poukázať na skutočnosť, že výlučne externé vplyvy od určitého veku nepostačujú na udržanie čitateľských návykov a motivácie. Z hľadiska dlhodobého efektu je preto nevyhnutné, aby dieťa disponovalo vnútornou motiváciou a určitými kognitívnymi, afektívnymi a behaviorálnymi predpokladmi, ktoré prispievajú k posilneniu celoživotného vzťahu k čítaniu.

METODOLOGICKÉ VYMEDZENIE

Výskum zameraný na informačné správanie detí v digitálnom prostredí prebiehal od júla 2021 do decembra 2021, pričom časť sa realizovala vo Vedeckom parku Univerzity Komenského a na pobočkách Miestnej knižnice Petržalka a časť na jednej zo základných škôl v Martine. Výskumu sa zúčastnilo dvanásť chlapcov a päť dievčat vo veku deväť a desať rokov a v rámci doplnkovej dotazníkovej metódy aj ich rodičia. Výber uvedenej vzorky považujeme za prirodzený aj z toho dôvodu, že ide o respondentov, u ktorých už možno očakávať určité skúsenosti s digitálnym prostredím a technológiami, na základe čoho sme predpokladali klesajúci záujem o čítanie v tradičnom slova zmysle. Doplnenie výskumných dát o pohľad rodičov navyše považujeme za efektívny spôsob verifikácie tvrdení detí a komparácie subjektívnych postojov oboch zúčastnených strán.

V rámci výskumu bola použitá zmiešaná výskumná metóda s výraznou prevahou metód kvalitatívneho charakteru. Prvá časť výskumu pozostávala z priamych pološtruktúrovaných rozhovorov s deťmi, ktorých súčasťou bolo viacero tematických okruhov vrátane (a) skúseností s internetovým prostredím, (b) kritérií uplatňovaných v rámci selekcie informačných zdrojov, (c) motívácií a bariér ovplyvňujúcich interakciu s digitálnym prostredím, (d) rizík vyplývajúcich z povahy digitálneho prostredia či (e) hodnotenia vlastných informačných a vyhľadávacích kompetencií. Vzhľadom na prepojenie práce s problematikou knižníc a ich služieb sme sa však rozhodli zamerať aj na vzťah detí k čítaniu so zreteľom na ich vnútorné motivácie a sociálne zázemie. Odpovede detí v niektorých oblastiach dopĺňajú zistenia vyplývajúce z dotazníkového prieskumu, ktorého cieľom bolo zmapovať technologické a čitateľské zázemie detí a do určitej miery aj navýšiť komplexnosť a reliabilitu dát.

VÝSLEDKY A INTERPRETÁCIA ZISTENÍ

Všeobecná úroveň čítateľstva

Za významné ukazovatele aktuálneho stavu čítateľstva detí považujeme nielen frekvenciu čítania, ale rovnako aj motivácie vedúce k čítaniu vrátane podpory čítateľstva zo strany okolia. Vo vzťahu k všeobecnej úrovni čítateľstva sme sa v prvom rade zamerali na frekvenciu čítania a odhadovaný počet kníh, ktoré respondenti prečítajú v priebehu jedného mesiaca. Na základe toho boli identifikované tri úrovne čítateľstva: nadpriemerná, priemerná a podpriemerná. Za nadpriemerných čitateľov považujeme respondentov, ktorí sa čítaniu venujú prakticky denne a prečítajú aspoň štyri knihy za mesiac. Respondentom čítajúcim niekoľkokrát do týždňa, pri počte jedna až tri knihy za mesiac, prislúcha priemerná čitateľská úroveň a podpriemernú úroveň reprezentujú respondenti, ktorí čítajú niekoľkokrát do mesiaca a v rámci uvedenej frekvencie v priebehu mesiaca neprečítajú ani jednu knihu (Tabuľka 1).

Označenie	Úroveň	Frekvencia čítania	Počet kníh za mesiac
↑	Nadpriemerná úroveň	denne	štyri a viac kníh
→	Priemerná úroveň	niekoľkokrát do týždňa	jedna až tri knihy
↓	Podpriemerná úroveň	niekoľkokrát do mesiaca	menej ako jedna kniha

Je zrejmé, že stanovenie jednoznačných hraníc sa v tomto prípade javí ako problematické vzhľadom na faktory, ako počet strán a znakov v jednotlivých dokumentoch, ktoré ovplyvňujú rýchlosť a schopnosť čítania. Z tohto dôvodu počet prečítaných kníh považujeme skôr za doplňujúci údaj so spochybiteľnou výpovednou hodnotou. Ďalším ovplyvňujúcim faktorom je aj fluktuácia frekvencie čítania v rozličných obdobiach, pretože niektorí respondenti v oveľa vyššej miere čítajú počas školského roka, iní v priebehu letných či vianočných prázdnin. V prípade, že dochádza k striedaniu čitateľsky plodných (nadpriemerných) a menej aktívnych (podpriemerných) fáz, môžeme uvažovať o priemernej čitateľskej úrovni.

Výsledky prieskumu ukazujú, že frekvencia čítania je u 29 % respondentov na nadpriemernej, u 59 % respondentov na priemernej a u 12 % respondentov na podpriemernej úrovni. Opäť však poukazujeme na skutočnosť, že niektorí respondenti preferujú knihy s vyšším počtom strán, iní si vyberajú skôr menej obsiahle knihy, čo významným spôsobom ovplyvňuje rýchlosť čítania:

„Keď nemáme čitateľský denník, tak ja si vyberiem nejakú hrubšiu (knihu) a tú si čítam. Teraz som mala cez prázdniny rozčítanú *Annu zo Zeleného domu*, ale teraz nám dali čitateľský denník a každý týždeň mám (prečítať) jednu knižku. Takže si musím vybrať tenšie (knihy), lebo to nestihnem za mesiac.“ (R7)

„Už som prečítal aj takú, čo má cez šesťsto strán, čiže to mi trvalo tak mesiac alebo trochu menej, ale ináč za mesiac – ak sú to také, že stodvadsať strán – tak to prečítam možno aj osem takých.“ (R9)

V rámci vyhodnocovania zistení sme identifikovali aj určité rozpory medzi frekvenciou čítania

a počtom kníh prečítaných za mesiac. Jeden respondent napríklad uviedol, že hoci nečíta každý deň, v priebehu mesiaca prečíta dvadsať až tridsaťpäť kníh. Napriek tomu, že pravdivostnú hodnotu jeho tvrdení nemožno s istotou spochybniť, je namieste domnievať sa, že takáto výpoveď je odrazom tendencie „prikrášľovať“ skutočnosť a nevnímať ju objektívne. Naším cieľom bolo tiež zistiť, do akej miery na lineárnej stupnici od 1 (Vôbec) do 5 (Veľmi) rodičia hodnotia svoje dieťa ako čitateľa, pričom hodnota 3 bola považovaná za priemernú.

Z údajov znázornených v Tabuľke 2 je zrejmé, že medzi frekvenciou čítania dieťaťa a hodnotením úrovne čitateľstva dieťaťa rodičmi sa vo väčšine prípadov neprejavili výraznejšie rozdiely – s výnimkou respondenta (R17), ktorému bola na základe frekvencie čítania priradená podpriemerná čitateľská úroveň, no rodič ho hodnotil ako nadpriemerného čitateľa. Zásadné rozdiely sme nezaznamenali ani v rámci komparácie frekvencie čítania medzi chlapcami a dievčatami. Uvedené zistenia však môžu byť dôsledkom nerovnomerného rozloženia výskumnej vzorky, ktorú tvorilo len päť dievčat a až dvanásť chlapcov. Je otáznne, do akej miery by reprezentatívny počet respondentov potvrdil výsledky štúdií, podľa ktorých sú dievčatá vo všeobecnosti považované za frekventovanejších čitateľov (Mol – Bus, 2011; Iaquinto, 2010). Okrem toho je nevyhnutné pripustiť aj určitú mieru subjektivity vyjadrení oboch strán, ktorá u detí navyše môže byť umocnená snahou odpovedať takým spôsobom, o ktorom ony samy predpokladajú, že je správny.

R	FČ	K/M	HR
R1	↓	↓	3
R2	→	↑	5
R3	→	→	4
R4	↑	→	5
R5	→	↑	5
R6	→	→	2
R7	↑	→	4
R8	↑	→	5
R9	→	↑	4
R10	↑	→	4
R11	→	↑	5
R12	↑	→	4
R13	→	→	5
R14	→	→	4
R15	→	↑	4
R16	→	→	3
R17	↓	↑	4

Vysvetlivky:
 ↑ nadpriemerná úroveň
 → priemerná úroveň
 ↓ podpriemerná úroveň
 R - respondent
 FČ - frekvencia čítania
 K/M - počet kníh za mesiac
 HR - hodnotenie rodiča

Vplyv epidemickej situácie na rozvoj čitateľstva

Jedným z faktorov ovplyvňujúcich úroveň čitateľstva v súčasnosti je aj epidemická situácia súvisiaca s ochorením COVID-19. V spojitosti s vybranou výskumnou vzorkou je tento aspekt navyše oveľa významnejší vzhľadom na to, že v čase vypuknutia pandémie mali vybraní respondenti len sedem či osem rokov – boli teda vo veku, v ktorom sa začínajú formovať primárne čitateľské kompetencie. Aj z tohto dôvodu nás zaujímalo, či uvedená epidemická situácia mala vplyv na motiváciu vzťahu-

júcu sa k čitateľským aktivitám a na budovanie čitateľských návykov. Z rozhovorov vyplynulo, že až 71 % detí v súčasnosti číta viac než pred vypuknutím pandémie a hoci väčšina z nich zvyšujúcu sa frekvenciu čítania pripisuje priaznivejším časovým možnostiam, niektorí pripúšťajú, že do určitej miery ide aj o dôsledok postupného nadobúdania čitateľských kompetencií:

„...teraz, keď sme mali online vyučovanie, tak to bolo také organizovanejšie s tými hodinami, že sme (vyučovanie) mali len doobeda a potom ... sme si urobili úlohy a mohla som robiť hocičo – pozrieť si seriál alebo čítať si.“ (R4)

„Asi o 1 % viac, pretože pred koronou som bol prvák a nevedel som moc dobre a veľa čítať.“ (R8)

Naopak, niektorí respondenti v posledných dvoch rokoch vnímajú pokles čítania (29 %), spôsobený stabilizáciou epidemickej situácie.

V tomto smere sa na jednej strane prejavil zvýšený záujem o čas strávený s rovesníkmi, a na strane druhej problému súvisiace s nedostupnosťou služieb knižníc:

„Pred koronou som čítal trochu viac, lebo som bol prvák. Teraz, keď sa dá ísť von, tak chcem to využiť, kým to zavrú všetko.“ (R16)

„... aj cez koronu som veľa čítala, ale ... potom som mala ... raz také obdobie, že som už všetko prečítala a nemala som nič a kamarátky mi museli požičiavať knihy, lebo knižnice zatvorené, kníhkupectvá zatvorené, všetko zatvorené...“ (R2)

V konečnom dôsledku je teda zrejmé, že hoci sú faktory, ktoré prispeli k nárastu frekvencie čítania, nemožno ich vnímať výlučne ako dôsledok zlepšujúcich sa časových možností respondentov, ale aj ako dôsledok prirodzeného vývinu ich kognitívnych schopností, ktoré by k tomuto nárastu s najväčšou pravdepodobnosťou prispeli bez ohľadu na epidemickú situáciu. Napriek tomu sa možno domnievať, že množstvo času, ktorý respondenti boli nútení stráviť v izolácii, do istej miery prispel k vyššiemu záujmu o tento typ aktivity, ktorá za bežných okolností v mnohých prípadoch ustupuje do úzadia iným možnostiam trávenia voľného času.

Obmedzený prístup ku knižničným dokumentom však považujeme za rizikový. Do popredia totiž v tomto prípade vstupuje nielen problém znižujúceho sa záujmu o čítanie ako také, ale aj riziko klesajúcej úrovne čitateľskej gramotnosti, ktorá je na Slovensku dlhodobým problémom (OECD 2021; Galádová et al., 2013; Ladányiová, 2007).

Kľúčovú úlohu preto zohráva vnútorná motivácia dieťaťa, ktorú možno stimulovať aj prostredníctvom externých vplyvov – najmä zo strany rodičov, pedagóga či rovesníkov.

Interné a externé faktory ovplyvňujúce čitateľské návyky detí

Vo všeobecnosti možno povedať, že v rámci budovania návykov prakticky akéhokoľvek charakteru zohrávajú kľúčovú úlohu externé faktory formujúce osobnosť dieťaťa. Napriek tomu nás v prvom rade zaujímalo, či deti sú schopné identifikovať aj konkrétne vnútorné motivácie, ktoré v pozitívnom smere ovplyvnili ich vzťah k čítaniu. Z rozhovorov vyplynulo, že hoci väčšina detí bola schopná identifikovať najmä vplyv okolia (59 %), objavili sa aj takí, ktorých k narastajúcemu záujmu o čítanie viedli aj ich subjektívne potreby a preferencie (29 %):

„Mne sa páčila tá vôňa, keď som si kúpila nejakú knihu a potom som začala čítať. A potom som sa ani neriadila už tou vôňou. Už som iba čítala, lebo ma to bavilo.“ (R6)

„Čítanie ťa môže aj oslobodiť od tých problémov, že ‚Zajtra mám písomku‘ alebo ‚Ešte mám tri domáce úlohy‘. Väčšinou zabudneš, čo sa deje okolo a najlepšie na tom je, že sa môžeš začítať takmer hocikde.“ (R11)

Na druhej strane je nespochybniteľné, že vytvorenie priaznivého sociálneho zázemia je v tomto smere jedným z kľúčových faktorov. Okrem toho možno predpokladať, že rovnako aj v období puberty, keď sa vo všeobecnosti hovorí o klesajúcom záujme o čítanie ako také, môže mať práve okolie pozitívny vplyv na vzťah jednotlivca k čítaniu. Podporu čitateľstva sme rozdelili do troch úrovní:

- vysoká miera podpory – každý člen domácnosti pravidelne číta,
- priemerná podpora – aspoň jeden člen domácnosti pravidelne nečíta,
- nízka miera podpory – dieťa neidentifikovalo žiadneho čitateľa vo svojom bezprostrednom okolí.

Z odpovedí vyplýva, že 59 % detí vníma podporu zo strany okolia ako vysokú, 29 % ako priemernú a 12 % ako nízku, pričom zdôvodnenia boli rôzne:

„Mamina číta, aj tatino. Babka číta, dedko už moc nie – iba tie noviny stále. Môj brat to asi bude mať po mne, lebo teraz od maminy vyprosil (knihu): ‚Toto je ninja mačka‘. Ešte nič neprečítal, ale spája písmenká... Už prečítal dve strany a baví ho to.“ (R8)

„Mamina stále číta a mladšia sestrička je prváčka, tak sa väčšinou hrá, že číta [...] si vezme knižku a vymýšľa si niečo k tomu. Môj starší brat – on má sedemnášť – a on stále je niekde s kamarátmi na skateboardoch. A moja nevlastná sestra, tak tá je väčšinou na tablete na TikTok-u. (smiech)“ (R7)

„Pravdepodobne som asi (len) ja tak veľmi čítal. Ale Zina – tá mladšia (sestra) – ona je len prváčka, čiže sa ešte len učí čítať. Lea, moja staršia sestra, tá má osem rokov a tá do toho veľmi neni.“ (R11)

Významná úloha osôb, s ktorými dieťa prichádza do kontaktu pravidelne, však nespočíva výlučne v motivovaní k zmysluplnému tráveniu voľného času, ale môžu byť aj potenciálnym zdrojom informácií vzťahujúcich sa k ďalším knižným titulom, atraktívnym a relevantným pre detského čitateľa. Dôležitými sú v tomto prípade nielen rodinní príslušníci, ale aj rovesníci, pedagóg či zamestnanci knižnice:

„Môj brat čítal také knihy od Ricka Riordana – tie o takých všelijakých bohoch, ako boli bohovia Olympu a bohovia Asgaardu. Bol to aj môj štýl. ... Vlastne aj niektoré knihy mám od neho, aj nejaké tipy...“ (R4)

„V škole sme mali také, že tú knihu, ktorú sme prečítali sme si mohli vlastne aj doniesť, povedať niečo o nej, že o čom bola... Čiže vtedy, aj keď som (u spolužiakov) videl, že je niečo dobré, tak som ju skúsil nájsť...“ (R9)

„Prvá moja knižka bola Červený panáčik od (pani) učiteľky. Minulý rok som čítala Dr. No. To mi (pani učiteľka) povedala, že ak ma bavia takéto detektívky, tak by som to mohla vyskúšať...“ (R7)

„V knižnici v Petržalke, tá (pani) knihovníčka pri pokladni – ona prečítala takú jednu knihu a mi ju odporučila. Tak ja som si ju teda požičala...“ (R2)

Aj naďalej je však potrebné brať do úvahy skutočnosť, že uvedené vyjadrenia sú predovšetkým subjektívnym vyjadrením vnímania podpory čitateľstva zo strany okolia, pričom aj v tomto prípade sa potvrdila tendencia popisovať čitateľské aktivity iných ľudí ako značne nerealistické:

„Moja mamina už prečítala tristoosem kníh za rok.“ (R15)

Doplňkovým zdrojom dát bol aj v tomto prípade dotazníkový prieskum zameraný na charakteristiku domácnosti, v ktorej dieťa vyrastá. Respondenti-rodičia odpovedali na otázky, či samých seba vnímajú ako čitateľov, v akej miere podporujú čitateľské aktivity svojho dieťaťa a či vnímajú domácnosť ako čitateľskú. Jednotlivé odpovede sú znázornené v Tabuľke 3, ktorej súčasťou sú aj vyjadrenia detí hodnotiace ich čitateľské zázemie (HD):

R	ČD	R-Č	PČ	HD
R1	4	5	5	↑
R2	5	5	5	↑
R3	4	4	4	↑
R4	5	2	5	↑
R5	5	5	5	→
R6	4	4	5	↑
R7	4	4	5	→
R8	5	5	5	↑
R9	3	4	4	→
R10	4	5	5	↑
R11	3	3	5	↓
R12	4	4	5	↑
R13	4	5	5	→
R14	3	4	5	→
R15	3	4	4	↑
R16	4	5	5	↑
R17	3	3	5	↓

Vysvetlivky:

- ↑ nadpriemerná
- priemerná
- ↓ podpriemerná
- R - respondent
- ČD - čitateľská domácnosť
- R-Č - rodič-čitateľ
- PČ - podpora čítania
- HD - hodnotenie dieťaťa

Tabuľka 3 Čitateľské zázemie detí. Zdroj: Vlastné spracovanie

Napriek relatívne vysokej miere zhody medzi vyjadreniami detí a ich rodičov sa objavilo niekoľko odpovedí, v ktorých rodičia hodnotili čitateľské zázemie dieťaťa ako nadpriemerné, hoci odpoveď dieťaťa počas rozhovoru naznačovala skôr priemernú úroveň (R5, R7, R13). V konečnom dôsledku sme však neidentifikovali žiadne extrémny v podobe výlučne nadpriemerných na jednej a podpriemerných hodnôt na druhej strane. Jediná podpriemerná hodnota vyplývajúca z vyjadrenia rodiča, sa vzťahuje k jeho vlastnému vzťahu k čítaniu, pričom aj jeho dieťa ho označilo skôr za menej frekventovaného čitateľa:

„Môj otec (číta) menej, pretože má veľa práce, ale keď má voľnú chvíľku, tak si tiež číta.“ (R4)

Dotazníky tak zásadným spôsobom prispeli k doplneniu a komparácii subjektívnych postojov dvoch členov rôznych generácií tej istej domácnosti. Okrem toho sa ukázalo, že drvivá väčšina rodičov, ktorí samých seba považujú za rovnakých alebo frekventovanejších čitateľov v porovnaní s ich deťmi,

uviedla, že zo všetkých kníh v ich domácnosti tvoria knihy ich dieťaťa menej než polovicu (88 %).

V rámci prieskumu sa nepotvrdil výrazne negatívny vplyv množstva technológií v domácnosti na čitateľské návyky detí. Bez ohľadu na to, či deti vlastnili viaceré (napr. mobilný telefón aj tablet), jednu (napr. len mobilný telefón) alebo žiadnu z digitálnych technológií (stolový počítač, notebook, tablet, mobilný telefón), ich vzťah ku knihám bol v drvivej väčšine prípadov hodnotený ako nadpriemerný (82 %).

Uvedené zistenie považujeme za dôsledok vytvorenia priaznivého zázemia, stimulujúceho k čítaniu. Významnú úlohu pritom zohrávajú aj primerané reštrikcie zo strany rodičov, týkajúce sa vymedzenia času stráveného využívaním digitálnych technológií, ktoré tak nie sú v centre pozornosti na úkor čitateľských aktivít dieťaťa (Jaquinto, 2010).

Zo zistení vyplynulo, že čitateľské návyky a zázemie detí je na priemernej (vyjadrenia detí) až nadpriemernej úrovni (vyjadrenia rodičov), a aj napriek niekoľkým rozdielom sa v rámci vyjadrení oboch zúčastnených strán prejavila relatívne vysoká miera zhody. Na druhej strane sa ukázalo, že rodičia, ktorých deti sa výskumu zúčastnili na základe iniciatívy pedagóga, hodnotia čitateľstvo v ich rodine skôr ako priemerné, čo pravdepodobne súvisí s externou motiváciou vedúcou k účasti na výskume tohto zamerania. Vzhľadom na kvalitatívny charakter výskumu a vzorku respondentov však naším cieľom nebolo vytvárať významnejšie zovšeobecnenia, ale skôr apelovať na ďalšie výskumy, ktoré by uvedené zistenia pomohli uviesť na správnu mieru.

ZÁVERY A ODPORÚČANIA

Príspevok sumarizuje zistenia z výskumu dizertačnej práce autorky, venovanej aktuálnemu stavu čitateľstva a čitateľskému zázemiu detí. Z výsledkov vyplynula výrazná fluktuácia frekvencie čítania, súvisiaca najmä s časovými možnosťami a kognitívnou kapacitou dieťaťa v konkrétnom období roka. Na druhej strane je dôležité zdôrazniť, že v rámci komparácie vyjadrení detí a rodičov sa neprejavili zásadnejšie rozpory – rodičia tak vo všeobecnosti vzťah vlastného dieťaťa k čítaniu hodnotili rovnako ako samotné dieťa. Napriek tomu sa v niektorých prípadoch prejavila tendencia detí opisovať jednotlivé skutočnosti ako značne nerealistické, ako aj idealizovať čitateľské návyky dieťaťa zo strany rodičov. V tomto smere je však nevyhnutné zohľadňovať potenciálne

skreslenia, spôsobené subjektívnym vnímaním opísaných skutočností zo strany respondentov, ale aj samotného výskumníka v rámci ich interpretácie.

Optimistické zistenia vyplynuli zo skúmania miery vplyvu epidemickej situácie na frekvenciu čítania a záujem detí o čítanie ako také. Výsledky ukazujú, že väčšina detí sa v období od vypuknutia pandémie venovala čitateľským aktivitám vo vyššej miere. Tí, ktorí sa vyjadrili, že čítajú menej často, túto skutočnosť odôvodňovali snahou

tráviť čo najviac času s rovesníkmi po dlhodo-
bej strate kontaktu a tiež všeobecnou nedostupnosťou služieb knižníc. Je však zrejmé, že vzhľadom na vek sa čitateľské kompetencie u respondentov začali rozvíjať prakticky až po vypuknutí pandémie. Napriek tomu možno predpokladať, že práve sociálna izolácia a zlepšujúce sa časové možnosti významne prispeli k frekvencii čítania.

Tendencia nadhodnocovať niektoré aspekty života dieťaťa sa prejavila aj v rámci hodnotenia jeho čitateľského zázemia, ktoré mnohí rodičia vnímajú ako nadpriemerné, hoci vyjadrenia niektorých detí naznačovali skôr priemernú úroveň podpory. Naopak, rodičia, ktorí sa pre účasť na výskume rozhodli na základe externej motivácie zo strany pedagóga čitateľské zázemie svojho dieťaťa hodnotili skôr ako

priemerné. Možno sa preto domnievať, že ich primárnou motiváciou nebolo predmetové zameranie štúdie, ale skôr ochota zapojiť sa do diania na škole.

Úloha, ktorú v súvislosti s rozvojom čitateľských návykov zohráva najbližšie okolie dieťaťa, však nespočíva výlučne v kopírovaní aktivít blízkych osôb, ale predstavuje aj potenciálny zdroj informácií vzťahujúcich sa k ďalším knižným titulom, ktoré dieťa potenciálne môže považovať za relevantné

a ktoré majú potenciál stimulovať jeho čitateľskú motiváciu. Je preto nevyhnutné podnecovať dieťa k čítaniu a nenahrádzať čas strávený čítaním interakciou s digitálnymi technológiami výlučne za účelom zábavy a rozptýlenia. V tomto smere vstupuje do popredia

nielen rodinné, ale aj školské prostredie, ktoré poskytuje priestor pre rozvoj čitateľských kompetencií, súvisiacich s porozumením a cieľovo orientovanou prácou s umeleckými aj vecnými textami. Všeobecný rozvoj čitateľských návykov zvyšuje pravdepodobnosť, že dieťa bude s čítaním konfrontované na pravidelnej báze aj v rámci svojho voľného času a vzťahov s rovesníkmi, ktorí v určitom veku predstavujú primárny zdroj informácií a inšpirácie.

Ak dieťa má k dispozícii knihu, ktoré podnecujú jeho motiváciu a zvedavosť, pravdepodobnosť vytvorenia pozitívneho vzťahu k čítaniu je vysoká.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0074.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

GALÁDOVÁ, Andrea et al. 2013. *Trendy úrovne kľúčových kompetencií žiakov 4. ročníka základných škôl: Národná správa z medzinárodných výskumov PIRLS 2011 – čitateľská gramotnosť a TIMSS 2011 – matematika a prírodné vedy*. [online]. Bratislava : NÚCEM. 96 s. ISBN 978-80-89638-10-9. [cit. 2022-01-26]. Dostupné na internete: https://www.nucem.sk/dl/3436/20131015_Klucove_kompetencie_web.pdf.

IAQUINTO, Stephanie J. 2010. *Reading parents, reading children: Ecological influences on parents' mediation of children's leisure reading and children's responses*. [online]. Virginia Beach : Regent University. 319 s. [cit. 2020-04-13]. Dostupné na internete: <https://search.proquest.com/docview/288266782/2337F80C6F6B4332PQ/4?accountid=17229>.

- LADÁNYIOVÁ, Eva. 2007. *Čitateľská gramotnosť žiakov 4. ročníka ZŠ: Národná správa zo štúdie PIRLS 2006*. [online]. Bratislava : Štátny pedagogický ústav. 44 s. ISBN 978-80-89225-38-5. [cit. 2022-01-26]. Dostupné na internete: https://www.nucem.sk/dl/3443/%C4%8Dit_gram_n%C3%A1r_spr%C3%A1v_PIRLS2006a.pdf.
- MERGA, Margaret K. 2017. What would make children read for pleasure more frequently? In *English in Education*. [online]. Kolaka : USN Scientific Journal, roč. 51, č. 2, s. 207 – 223. ISSN 2502-6909. [cit. 2019-01-31]. Dostupné na internete: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/eie.12143>.
- MOL, Suzanne E. – BUS, Adriana G. 2011. To Read or Not to Read: A Meta-Analysis of Print Exposure From Infancy to Early Adulthood. In *Psychological Bulletin*. Washington : American Psychological Association, roč. 137, č. 2, s. 267 – 296. ISSN 1939-1455.
- NEUMAN, Susan B. 1995. *Literacy in the Television Age: The Myth of the TV Effect*. Westport : Greenwood Publishing Group 1995. 233 s. ISBN 978-1-5675-0161-2.
- NIELEN, Thijs Martinus Johannes. 2016. *Aliteracy: causes and solutions* [online]. Leiden: Leiden University, 115 s. [cit. 2019-01-31]. Dostupné na internete: https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/37530/Nielen_Aliteracy_Causes_and_solutions_Dissertation.pdf?sequence=14.
- OECD. 2021. *21st-Century Readers: Developing Literacy Skills in a Digital World*. [online]. Paris : OECD Publishing. 213 s. ISSN 1996-3777. [cit. 2022-01-21]. Dostupné na internete: https://read.oecd-ilibrary.org/education/21st-century-readers_a83d84cb-en#page1.
- STEINEROVÁ, Jela – HRDINÁKOVÁ, Ludmila. 2020. Informačná gramotnosť. In *Informačná veda: Výkladový slovník*. Univerzita Komenského v Bratislave 2020, s. 110 – 113. ISBN 978-80-223-4866-9.
- STRAKOVÁ, Jana – VESELÝ, Arnošt. 2013. Čtenářská gramotnost. In *Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy*. [online]. Praha : Národní knihovna ČR. [cit. 2021-05-12]. Dostupné na internete: https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=ktđ.
- THIEL, Shayla. 2007. Media use in bedrooms. In *Encyclopedia of children, adolescents, and the media: 2*. Thousand Oaks : SAGE Publications, s. 113 – 115. ISBN 978-1-4129-0530-5.
- WEIGEL, Daniel J. – MARTIN, Sally S. – BENNETT, Kimberley K. 2005. Ecological influences of the home and the child-care center on preschool-age children's literacy development. In *Reading Research Quarterly*. [online]. Hoboken : Wiley-Blackwell, roč. 40, č. 2, s. 204 – 233. ISSN 0034-0553. [cit. 2022-03-16]. Dostupné na: <https://ila.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1598/RRQ.40.2.4>.

ŽENSKÉ HNUTIA A PRVÝ ŽENSKÝ ČASOPIS V ČESKOSLOVENSKU

MGR. INGRID VARGOVÁ

The article focuses on the women's movement and organizations in Czechoslovakia. The founding of women's associations was permitted in Czechoslovakia based on the October Diploma. These associations and groups focused on various needs and requirements of women arising from ordinary and political life. The article presents a short overview of the most significant women's associations, specifically: *Americký klub dám* [American Club of Ladies], *Minerva*, and *Rada československých žen* [Council of Czechoslovak Women]. The second part of the article is dedicated to the first women's periodical at the time – the magazine *Vlasta*, which was first published in 1947. Milada Horáková, a significant figure in Czechoslovak history, was its founder. *Vlasta* was a source of entertainment, information, education and reflected the social situation in Czechoslovakia. It frequently encouraged women to devote more leisure time for themselves so that along with their family and work-related obligations, they could find time for themselves. Sports activities such as the *Spartakiáda*, which had an ideological subtext, were also emphasized. Even today, *Vlasta* is one of the most popular women's magazines.

Keywords: status of women; women's associations; Milada Horáková; magazine *Vlasta*; women's rights

 ingi.vargova@gmail.com

 Univerzitná knižnica
v Bratislave

 <http://www.ulib.sk/>

Neoddeliteľnou súčasťou ženských hnutí bola a dokonca aj dodnes je činnosť ženských spolkov a organizácií. Ženské spolky a organizácie sa zameriavali na konkrétne požiadavky doby, v ktorej fungovali. Emancipácia žien, umožnenie ženám nájsť si zamestnanie a v neposlednom rade snaha o získanie volebného práva patrili k najdôležitejším požiadavkám, ktorými sa spolky zaoberali a zároveň sa ich snažili aj presadiť.

Ženské spolky a organizácie fungovali v dvoch rozmanitých oblastiach, pričom niektoré z nich pôsobili v politickej sfére. Ich snahou bolo, aby sa ženy mohli vzdelávať na všetkých stupňoch škôl rovnako ako muži. Druhá časť spolkov sa snažila vytvoriť bezpečné prostredie pre ženy, v ktorom by sa mohli vzdelávať. Ženské spolky s cieľom nahradiť školy pomocou rôznych besied a prednášok ženám rozširovali rozhlady o dôležitých životných otázkach, no rozoberali aj politiku, a tak robili osvetu.

Feministické, respektíve ženské hnutia na území dnešného Česka a Slovenska sa presadzovali už od 19. storočia. Októbrový diplom¹, vydaný v roku 1860 rakúskym cisárom Františkom Jozefom I., umožnil (okrem iného) zakladať spolky, preto začali vznikať aj ženské spolky zamerané nielen na vzdelávanie žien, ale aj na ďalšie rôzne potreby, ktorým sa dovtedy nevenovalo toľko pozornosti.

ŽENSKÉ SPOLKY

AMERICKÝ KLUB DAM

V príspevku sa pokúsime priblížiť niektoré ženské spolky, ktoré zohrali dôležitú úlohu v úsilí o emancipáciu žien.

V roku 1865 bol založený prvý český ženský spolok Americký klub dam a pôsobil až do roku 1948. Vznikol z iniciatívy Vojtecha Náprstka², ktorý bol veľkým zástancom emancipácie žien a demokratických ideálov. Po návrate z Ameriky mal v pláne podeliť sa s českými ženami o poznatky a zážitky zo života v Amerike, preto v dome svojej matky prednášal osvetové prednášky od astronómie, psychológie, chémie, ekonómie, filozofie, histórie, umenia až po prednášky o cestovaní. Záujem o jeho prednášky bol evidentný. Prednášky navštevovali ženy z mnohých českých rodín, manželky a dcéry spisovateľov, politikov, intelektuálov, novinárov.

Medzi najvýznamnejšie členky klubu patrili spisovateľky Karolina Světlá, Sofie Podlipská, Eliška Krásnohorská, maliarka Zdenka Braunerová, filantropka Marie Riegrová-Palacká (dcéra Františka Palackého), manželka prvého československého prezidenta Charlotta Masaryková.

ŽENSKÝ VÝROBNÍ SPOLEK ČESKÝ

V roku 1871 vznikol Ženský výrobní spolek český. V tomto ženskom spolku bola zriadená aj spolková škola zameraná predovšetkým na výučbu praktických predmetov pre dievčatá a ženy. V porovnaní s Americkým klubom dam, spájaným najmä so strednou a vyššou meštianskou vrstvou obyvateľstva, Ženský výrobní spolek český sa orientoval skôr na nižšie vrstvy. Škola bola otvorená pre nemajetné dievčatá. Ženský výrobní spolek český dával ženám možnosť vzdelávať sa a stať sa samostatnými, aby boli schopné v budúcnosti sa samy užiť a postarať sa o svoje deti a nemuseli byť závislé od mužov. Okrem iného v spolku prebiehali taktiež rôzne prednášky, odborné a jazykové kurzy, ale aj kurzy ručných prác.

SPOLEK PRO ŽENSKÉ STUDIUM MINERVA

V roku 1890 vznikol Spolek pro ženské studium Minerva a z iniciatívy spolku aj dievčenské gymnázium Minerva so sídlom v Prahe, ktoré sa stalo najstarším dievčenským gymnáziom v Rakúsko-Uhorsku. Tento počin môžeme považovať za akési vyústenie snáh o ženské vzdelávanie – založenie gymnázia bolo nepochybne významným úspechom na poli vzdelávania žien. Ženám toto gymnázium otvorilo nové dvere do života, čo predstavovalo možnosť štúdia na univerzitách aj v zahraničí.

V prvej polovici 20. storočia sa dôležitou témou ženských hnutí stali otázky týkajúce sa politiky, pretože ženy sa snažili získať volebné právo a zároveň sa pokúšali uplatniť rovnoprávnosť. Ich úsilia odrážali najmä spolky, ktoré vznikali v tomto období. V osвете a presadení politických práv spolkom pomáhali najmä časopisy, v ktorých mohli publikovať svoje myšlienky.

Najdôležitejšími ženskými spolkami, respektíve organizáciami, ktoré vznikli v československom

priestore po druhej svetovej vojne, boli Národní front žen a Rada československých žen (RČŽ). *Národní front žen* zjednocoval predovšetkým ženské odbory, aby v politických stranách boli v paritnom zastúpení. Organizácia kopírovala úlohu rovnomeného politického zoskupenia Národní fronta vrátane poslušnosti komunistickej strane. RČŽ zastrešovala aj niektoré skôr založené ženské spolky. Tieto spolky však nestratili právnu subjektivitu, avšak RČŽ musela vzdorovať komunistickému vplyvu, a preto bola v roku 1948 podrobená komunistickému režimu.

Organizácia Rada československých žen vydala v auguste 1945 prvé číslo týždenníka *Rada žen*, v ktorom formulovala svoje predstavy o poslaní organizácie. Zároveň v ňom žiadala právo na:

- ↳ tvorbu zákonov,
- ↳ riadenie a obranu štátu,
- ↳ prácu a vzdelanie (jeho uplatnenie) za rovnakých pracovných podmienok,
- ↳ sociálne poistenie,
- ↳ účasť na hospodárskom živote, ako aj vo všetkých odboroch ľudskej činnosti.

Organizácia tým chcela zabezpečiť, aby ženy mali uľahčenú úlohu v rodine a pri výchove detí existovala harmonická spolupráca s mužmi, a to všetkými spôsobmi – vedeckými aj praktickými.

Ustanovujúce valné zhromaždenie RČŽ bolo usporiadané v júni 1946 v Prahe. Predsedníčkou bola zvolená JUDr. Milana Horáková³. Organizácia bola nadstranícka, pôsobili v nej ženy z rôznych politických strán Československa. Začlenili sa do nej početné ženské spolky vzniknuté v období prvej Československej republiky (1918 – 1938). Nová organizácia vytvárala početné pracovné komisie spolupracujúce s orgánmi štátu i ďalšími spoločenskými organizáciami. V roku 1947 bol časopis *Rada žen* nahradený novým ženským časopisom, ktorý sa stal orgánom Československého svazu žen.⁴

ČASOPIS PRE ŽENY

Vlasta je najstarším českým časopisom pre ženy, ktorý v roku 1947 založila Milada Horáková so svojimi spolupracovníčkami z Rady československých žen a s malými obmenami vychádza dodnes.

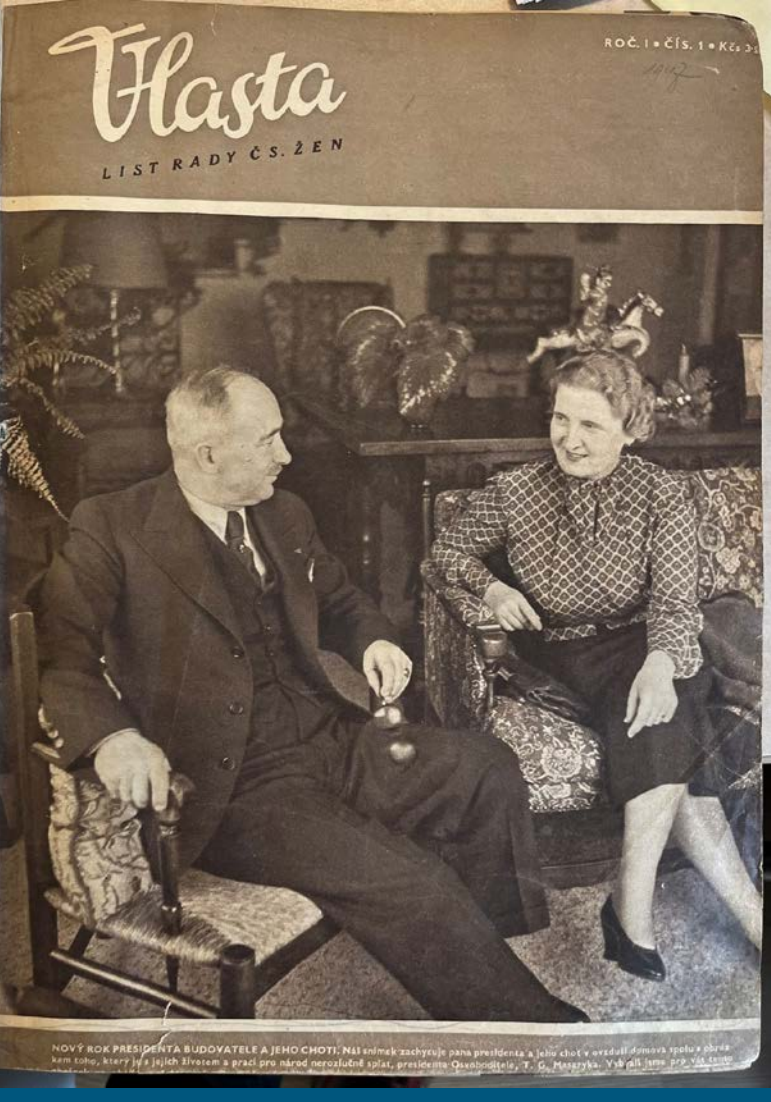
Je len málo známy fakt, že v Československej republike (1945 – 1948) tlač riadilo a zabezpečovalo ministerstvo informácií, ktoré rozhodovalo o celom chode periodika, teda aj o tom, čo bude vychádzať,

ako často a v akom náklade, ale aj o hlavnej téme a všetkých článkoch v časopise. Vo výročnej správe za rok 1946 – 1947 Rada československých žen dokonca ministerstvu, na ktorého čele bol minister Václav Kopecký,⁵ vyslovila poďakovanie za to, že Radu zbavili týždenníka s názvom Rady žen a že sa môže vydávať nový časopis *Vlasta*. Milada Horáková, pochopiteľne, uvítala novú možnosť prezentovať celoštátnu ženskú organizáciu a zároveň pokračovať v jej budovaní. V príspevku *Vlasta – mluví Rady československých žen* uistila čitateľky, že časopis bude naďalej plniť základný účel nestranického ženského hnutia a bude priekopníkom ženskej práce, zástancom ženských pozícií v úradoch a obhajcom žien.

Milada Horáková sa však nikdy nestala šéfredaktorkou časopisu ani zástupkyňou šéfredaktorky časopisu. Väčšinu svojho času venovala politickej sfére. Vystupovala v parlamente, na zasadnutiach Rady československých žen a v mnohých ďalších spolkoch. Večery a nedele mávala zaneprázdnené mnohými spoločenskými a kultúrnymi udalosťami.

Časopis *Vlasta* prvýkrát vyšiel až 9. januára 1947. V redakcii sa rozhodli, že časopis bude zdrojom zábavy, informácií a osvety. Prvé číslo obsahovala komentáre, rozmanité články, fotografie, správy z denného života, výzvy k písaniu listov, súťaže, rubriku o varení a kútik pre deti. Taktiež sa v ňom pravidelne objavovali články o móde, zdravej výžive, listy, otázky čitateľiek, poviedky, básne a informácie o nových filmoch. Súčasťou časopisu boli nielen dlhé texty pre intelektuálky, ale aj viac krátkych textov, rubriek pre úradníčky, poľnohospodárky a robotnice bez vysokých škôl. *Vlasta* bola zábavná, všestranná, kritická, zrozumiteľná ženám všetkých vekových skupín a profesií. Možno aj preto sa veľmi rýchlo stala obľúbeným ženským periodikom.

O propagáciu *Vlasty* sa staral denník *Rudé právo*.⁶ „*Vlasta sa stáva vskutku listom, ktorý chce slúžiť všetkým československým ženám. Naživo rieši najrôznejšie dobové problémy, ktoré sa naliehavo dotýkajú dnešných žien...*“, chváli si vo februári 1947 *Rudé právo*. Boli to práve komunistky, ktoré presadili na ÚV KSČ, aby začal vychádzať pestrý a lákavý časopis pre široké vrstvy žien. *Vlasta* mala svoje ženské hnutie, ktoré na prvý pohľad bolo nestranické, nenápadné. K tejto stratégii patril aj nápad s fotografiou známych tvári na titulnej strane prvého čísla. Manželia Hana a Edvard Benešovci boli veľmi obľúbeným párom vtedajšej doby. „*Bolo jasné, že po takej titulnej stránke časopisu každá žena z mesta dychtivo siahne.*“

Titulný list prvého čísla časopisu *Vlasta* z roku 1947

Vlasta začala vychádzať vo vydavateľstve ministerstva informácií *Svět v obrazech*, v ktorom vychádzal aj časopis s rovnomeným názvom. Redakcia časopisu najskôr sídlila na Václavskom námestí. Neskôr sa presťahovali do paláca Dunaj na Národní třide.

Prvou šéfredaktorkou *Vlasty* sa stala spisovateľka Nina Bonhardová po tom, keď bola dôkladne preverená KSČ, inak by nemohla obsadiť vedúcu pozíciu začínajúceho časopisu. Šéfredaktorka po svojom vymenovaní oznámila názov časopisu Milade Horákovéj. Časopis dostal meno podľa českej mytologickej bojovníčky *Vlasty*, ktorá viedla vzbúrené dievčatá v tzv. *Dívčí válce*. *Dívčí válka* je česká národná povesť o vzbure českých žien proti mužom. Prvá zmienka o povesti sa nachádza v *Kosmasovej kronike* (*Chronica Boemorum*).⁷

Horáková narýchlo napísala úvodník k prvému číslu časopisu: „Konec roku a počátek nového znamená bilancii vykonané práce a plánování do budoucna. Rok 1947 vymyká se běžnému způsobu obvyklého pracovního programu a stává se historickým mezníkem. Druhého ledna každý pracovník kteréhokoliv našeho hospodářského úseku, každý podnik, závod,

dílna či skupina bude znát svoji práci. Naše výroba a celé hospodářství se rozjede po nových kolejích. Snadná práce to nebyla, rozvrhnout úkoly, určené pouze v úhrnných číslech v dvouletém plánu na všechna pracovní místa tak, aby nakonec každý jednotlivec znal svůj daný úkol. Na svém sjezdu v říjnu minulého roku se slavnostně zavázaly, že na všech místech, kde stojí a pracují, se přičiní podle svých nejlepších sil o zdar dvouletého plánu vlády, který hodnotí jako cestu k lepším časům...“⁸

Milada Horáková sa v ňom prihovárala ženám, ktoré sú preťažené dennými úlohami a popri zodpovednosti za správne plnenie svojho povolania sú zaťažené aj povinnosťami v domácnosti a výchovou detí. V spolku Rada československých žien sa Milada Horáková snažila pomôcť práve takýmto ženám, pričom hľadala riešenia na uľahčenie každodenných povinností žien. RZČ sa pokúsila vytvoriť nové stanovisko a požiadavky, ktoré by pomohli zmeniť postavenie ženy tak vo verejnej sfére, ako aj v súkromnom živote. Členovia organizácie taktiež vyhlásili, že táto zmena sa môže podariť len vtedy, ak sa zapoja všetky ženy a spolky v krajine. Na základe toho vznikol časopis *Vlasta* ako spoľahlivá spojka medzi RZČ a všetkými uvedenými československými ženami.⁹ Milada Horáková uznávala, že ženy bojujú s mnohými ťažkosťami, preto sú dennými úlohami preťažované, a to tak robotníčky, ako aj intelektuálky, ale sľúbila, že Rada žien sa bude domáhať takých zákonov a opatrení, aby ženy mohli ľahšie zvládať svoje občianske a materské úlohy v každodennom živote. Horáková vyhlásila, že sloboda, demokracia, mier a rovnaké práva sú ciele na vrcholoch. Dosiahnuť ich znamená pracovať, bojovať, neomdlievať, nevzdávať sa. V príhovore sľúbila čitateľkám, že *Vlasta* prinesie ženám rady, poučenie, ale i zábavu.

V druhom čísle v úvodníku časopisu *Vlasta* Milada Horáková opäť oslovila československé ženy vyhlásením, že treba pomáhať nielen ženám pri výchove detí, ale aj rodinám najrôznejšími úľavami, a to predovšetkým tam, kde obaja manželia sú zamestnaní a pracujú.

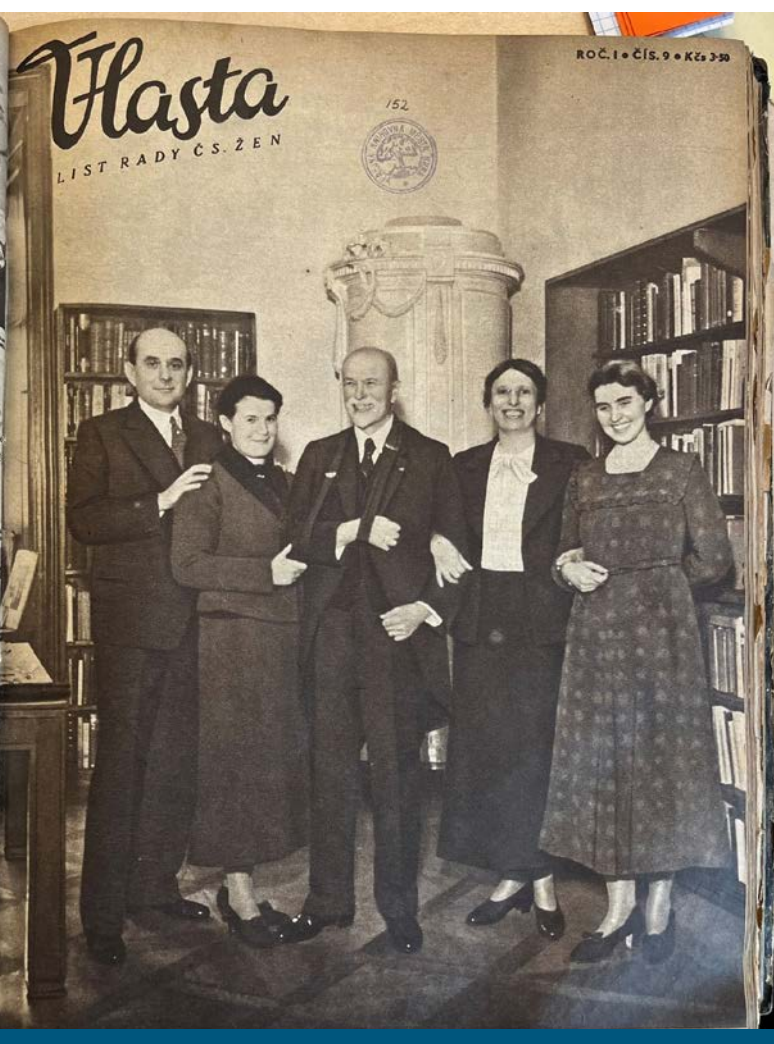
Rudé právo s predstihom vedelo, čo vo *Vlaste* vyjde a aký bude jej obsah, ktorý náležite propagovalo. V *Rudém právu* sa z času na čas objavovali tučne vytlačené riadky s cieľom upútať pozornosť na text, ktorý považovali za príťažlivý pre ľudovú čitateľskú obec. Rukopisy a fotografie pred vydaním každého čísla kontroloval šéfredaktor periodika *Svět v obrazech*, avšak niektoré čísla ešte putovali aj na ideové kontroly, aby sa nezverejnilo nič, čo by bolo v nesúlade s vedením.

Časopis *Vlasta* už od svojho začiatku mal rôznorodý obsah. Upozornil napríklad na reportáž o zásnubách britskej princeznej, objavili sa články o móde Stredného východu a sprístupnili sa poviedky sovietskych autorov. Čitateľky sa mohli tešiť na článok o prvej dáme Francúzska, ale mali aj možnosť prezrieť si návrhy pracovných oblekov pre poľnohospodárske ženy atď. Vo februári 1947 sa zdôraznil článok, kde Milada Horáková víta delegátky Medzinárodnej demokratickej federácie žien. V časopise nikdy nesmeli chýbať rubriky o výžive, varení, móde a rady pre domácnosť. Taktiež v roku 1947 časopis *Vlasta* vyhlásila súťaž, v ktorej hľadali „dieťa časopisu“.¹⁰ Ozvať sa mali všetky ženy, ktorým sa po polnoci 31. 12. 1946 narodilo dievčatko a dostalo meno *Vlasta*. (Na výzvu zareagovalo až 80 mamičiek. Ako prvá prišla na svet 15 sekúnd po polnoci *Vlastička* Holubová, ktorá sa narodila v Pardubiciach¹¹).

Redakcia časopisu aj v nasledujúcich rokoch pridávala na strany týždenníka plnohodnotné články pre ženy, preberala všedné starosti žien, módu,

bývanie, pracovné a životné podmienky žien a viedla diskusia s čitateľkami, aj keď reportáže a komentáre boli zafarbené jedinou povolenou ideológiou. O to väčšia práca a premýšľanie padalo na redaktorky, aby napísali naozaj len to, čo bolo potrebné a zároveň vyšli v ústrety vyšším politickým orgánom. Postupne si *Vlasta* získala povest' dámy, ktorá má všetkých päť P: pomôže, poradí, poučí, poteší, pohladí.

S nástupom komunistického režimu sa tvár *Vlasty* pozmenila. Časopis sa stal orgánom Československého svazu žien a bol do istej miery spolitizovaný a „obohatený“ o stránky a rubriky, ktoré sa venovali dobovým politickým prejavom. Oblúbené okienka nezmizli, zákonite však reagovali na politickú realitu života. V časopise sa okrem politických prejavov ďalej objavovali rubriky s nadpismi: „ze zahraničí, z domova, zadáno pro mládí, dialog, kultura, dětem, dopisy na redakčním stole, móda, zdravotnictví, zájmy – záliby – nápady“. Stále rubriky, ktoré sa

Známé osobnosti v periodiku *Vlasta*.

Fotografia v časopise *Vlasta*. Spartakiáda v roku 1955

Fotografia v časopise *Vlasta*. Spartakiáda v roku 1955

stali súčasťou každej *Vlasty*, boli zamerané na problematiku rodiny, vzťahovú tematiku, výchovu detí či voľnočasové aktivity. Čitateľ v nej mohol nájsť i cestovateľské články o cestách zo zahraničia.

Vlasta zostala jediným periodikom určeným pre ženské čitateľky a ako taká dosahovala neuveriteľné náklady. V roku 1958 dosiahla náklad 420 000 výtlačkov, avšak v roku 1973 to už bolo 640 000 výtlačkov. Periodikum odrážalo celospoločenskú situáciu v Československu a náklady v roku 1983 narástli až na 840 000 výtlačkov. Ako všetky médiá počas komunistického režimu, tak aj *Vlasta* podliehala cenzúre a niektoré príspevky boli ideologizované.

Napriek tomu *Vlasta* ostala časopisom pre ženy. Pravidelne zobrazovala ženy ako aktívne a schopné, ktoré sa vedú postarať nielen o rodinu, ale zároveň sú vzorné pracovníčky. Časopis často nabádal ženy, aby si urobili viacej voľného času a dokázali si popri všetkých povinnostiach rodinného, ale aj pracovného života nájsť chvíľku pre seba. Vyzdvihovali sa tiež športové aktivity, napr. spartakiáda, ktorá mala ideologický podtext.

Vlasta je dodnes jedným z najčítanejších ženských časopisov.

POZNÁMKY

- ¹ Októbrový diplom (vydaný 20. októbra 1860) ukončil obdobie neoabsolutizmu v právnej rovine. Rakúsky cisár ustanovil nové štátoprávne základy výstavby ríše na zásadách konštitucionalizmu a federalizmu. Októbrový diplom hlásal návrat k parlamentarizmu. Garantoval rovnosť občanov pred zákonom, právo zastávať úrady, náboženskú slobodu a zrušenie poddanstva.
- ² Vojtěch Náprstek (17. apríl 1826 – 2. september 1894) bol český priemyselník, mecenáš českej etnografie a antropológie, priekopník ženského hnutia v Čechách; taktiež založil spolok *Minerva*, *Americký klub dám* a podobne. V rokoch 1848 – 1858 pôsobil v USA.
- ³ Milada Horáková (25. december 1901 – 27. jún 1950) bola česká právnička, politička a feministka. Stala sa obeťou justičnej vraždy pri komunistických politických procesoch. Bola odsúdená za vlastizrada. Už počas štúdií práv na vysokej škole sa Horáková zasadzovala za ženské práva v Ženskej národnej rade (založená v roku 1923; vrcholná organizácia ženského emancipačného hnutia v Československu).
- ⁴ V roku 1950 bol založený Československý svaz žen, ktorý vznikol zlúčením Rady československých žien a Slovenského svazu žien.
- ⁵ Václav Kopecký (27. august 1897 – 5. august 1961) bol český komunistický novinár, politik, minister informácií (1945 – 1953) a minister kultúry (1953 – 1954). Po roku 1948 sa aktívne podieľal na príprave politických procesov s odporcami režimu. Patril k najtvrdším stalinistom; Stalinovi zostal verný aj po jeho smrti a odsúdení kultu osobnosti.
- ⁶ *Rudé právo* bol denník a ústredný tlačový orgán Komunistickej strany Československa; zohral dôležitú rolu v propagande režimu. Denník bol založený v roku 1920.

- ⁷ *Kosmasova kronika* alebo *Kosmasova kronika česká* je najstaršia česká kronika, ktorá sa zaoberá dejinami Čechov. Pôvodný text bol napísaný po latinsky, autorom kroniky bol Kosmas (1048 – 1125), český kronikár. Bližšie pozri Kosmas: *Kosmova kronika česká*. Svoboda, Praha 1975. 261 s.
- ⁸ *Vlasta*, 1947, č. 1, s. 2.
- ⁹ *Vlasta*, 1947, č.1, s. 2.
- ¹⁰ *Vlasta*, 1947, č. 1, s. 13.
- ¹¹ *Vlasta*, 1947, č. 2, s. 14.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BAHENSKÁ, Marie. 2005. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha : Libri/SLON 2005. 176 s. ISBN 80-7277-241-4.
- BUREŠOVÁ, Jana. 2001. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci 2001. 508 s. ISBN 80-244-0248-3.
- DVOŘÁKOVÁ, Zora. 2009. *To byla Milada Horáková ve fotografiích a dokumentech*. Praha : Eva-Milan Nevole 2009. 190 s. ISBN 978-80-254-3813-8.
- FRÝDKOVÁ, Marie. Vojta Náprstek a Americký klub dam. In *Historický obzor*, 1994, 5 (10), s. 234 – 237. ISSN 1210-6097.
- KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr. 2010. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha 2010. 312 s. ISBN 978-80-7367-698-8.
- MALÍNSKÁ, Jana. 2005. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Libri/Slon 2005. 173 s. ISBN : 80-86429-42-3.
- PENČEV, Vladimír – RYCHLÍK, Jan. *Od minulosti k dnešku: dějiny českých zemí*. Praha : Vyšehrad 2018. 688 s. ISBN 978-80-7429-881-3.
- UHROVÁ, Eva. Dva proudy ženského hnutí v Českých zemích. In *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus IV*. Zdeněk KÁRNÍK – Michal KOPEČEK (eds.). Praha : Dokořán 2005. s. 88 – 113. ISBN 80-7363-033-8.

NEPOVŠIMNUTÝ LIST V NÓRSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICI

PHDR. MAREK RÍMSKY

✉ marek.rimsky@gmail.com

When carrying out biographical research of Bratislava teacher Eduard Krajňák, the author found a letter in the National Library of Norway in Oslo which was addressed to Bjørnstjern Bjørnson, the defender and protector of Slovaks in 1907. In the 1950s, the letter was overlooked by Czech Germanist and Scandinavianist Josef B. Michl during his research of the correspondence of Czechs and Slovaks with Bjørnstjern Bjørnson. In the late 19th century and early 20th century the Norwegian writer bravely defended the rights of nations which had suffered under the yoke of oppressors without achieving their own statehood. Shortly after his death in 1910, Bjørnson's relationship to Slovakia and Slovaks was chronicled in a book by young Norwegian literary historian and Slavist, Trygve Tonstad (1899 – 1933).

Keywords: theory of biography; Bjørnstjerne Bjørnson; Eduard Krajňák; correspondence

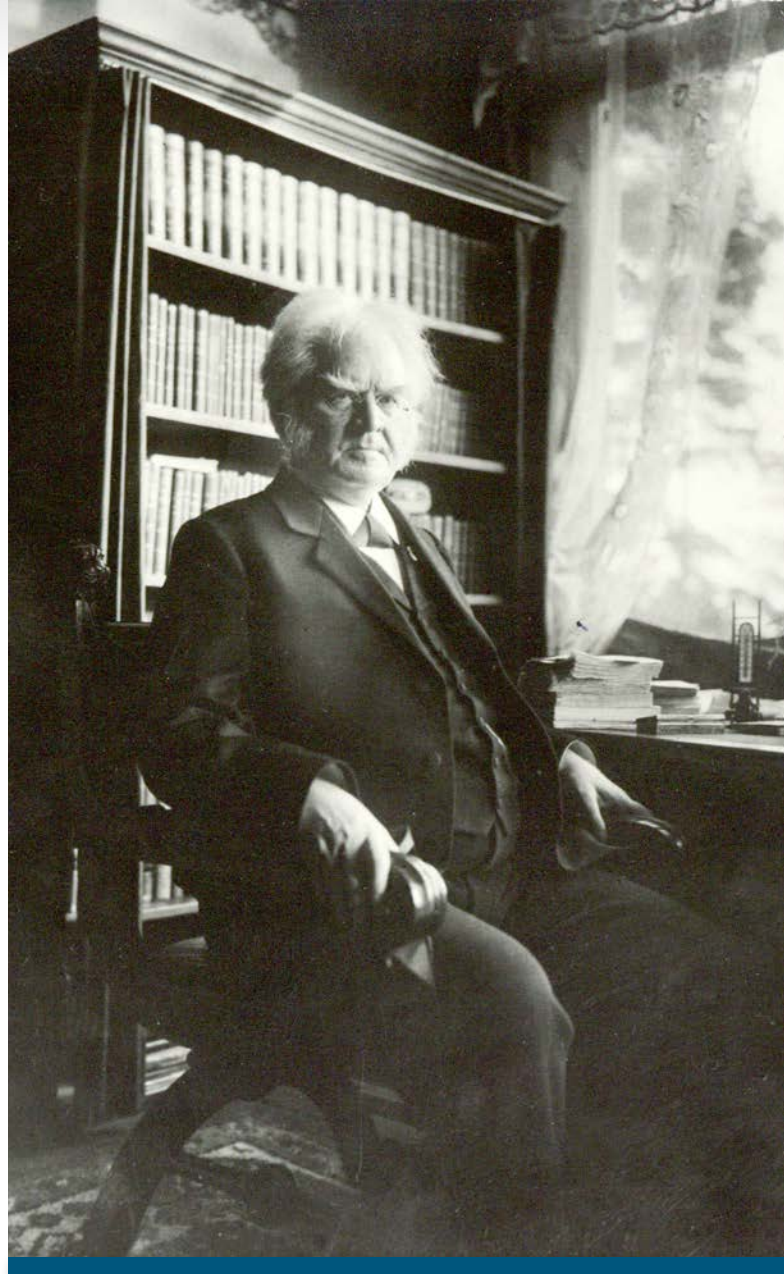
... aby Slovákom prebudil veľkého človeka, ktorý by ich chránil, organizoval a viedol proti početným a mocným nepriateľom. Slováci sú totiž málo početní a slabo materiálne zabezpečení, zo strachu alebo sebeckva zapredaní alebo opustení, vykorisťovaní židmi, deptaní úradmi, kultúrne zaostali...

Tieto slová nachádzame v liste adresovanom nórske-
mu spisovateľovi Bjørnstjernovi Bjørnsonovi, ktorý
bojoval za nezávislosť vlastnej krajiny, ale na prelome
19. a 20. storočia sa odvážne zastával aj práv iných ná-
rodov, ktoré nemali vlastnú štátnosť. Možno i vďaka
týmto aktivitám meno Bjørnstjerne Bjørnson (1832 –
1910) je mnohým Slovákom dobre známe.

Podobizeň Bjørnstjerna Bjørnsona. Zdroj: Archív SNK SB 165/8

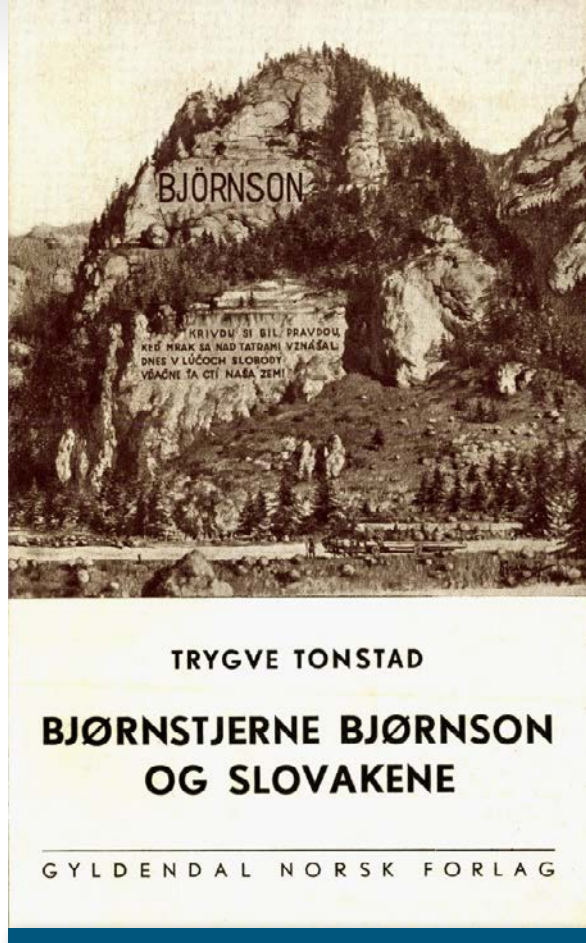
Tento nórsky spisovateľ vstúpil do sveta literatúry
v polovici 19. storočia originálnym žánrom – sedliac-
kymi poviedkami, v ktorých čitateľom približoval ná-
rodnú históriu, spoločenské problémy i krásu nórskej

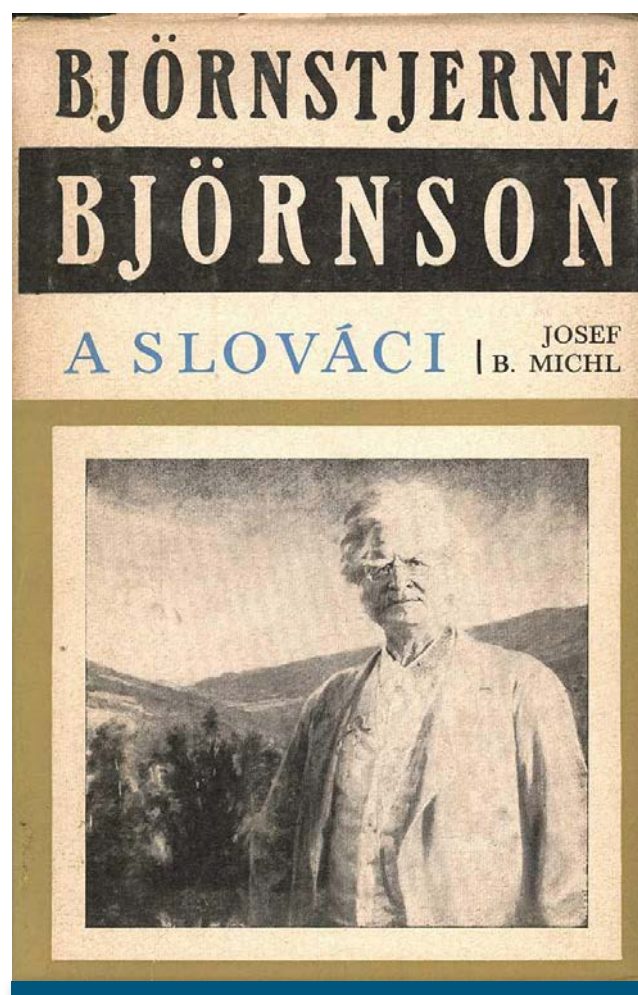
Podobizeň Bjørnstjerna Bjørnsona. Zdroj: Archív SNK SB 165/8

prírody. Pôsobil ako riaditeľ divadla, cestoval po svete,
žil v Nemecku, Taliansku a krátko aj v Spojených
štátoch amerických. V roku 1882 sa usadil v nórskom
Aulestade. O problémoch Slovákov v Uhorsku sa do-
zvedel až ako 75-ročný. Trojica českých slovakofilov
Edvard Lederer, Karol Kálal a Adolf Heyduk ho v liste
v máji 1907 informovala o nelichotivej situácii Slová-
kov v Uhorsku. Bjørnson sa postaral o to, aby tento
list publikovali periodiká vo Francúzsku, Nemecku
a Taliansku, ktoré v prospech Slovákov uverejnili
viacero článkov, a tak sa o malom národe dozvedela
takmer celá Európa. Je namieste uviesť, že Bjørnso-
nova podpora Slovákov mala na starom kontinente
značný ohlas a trvala až do konca jeho života.¹

Vzťah Bjørnsona k Slovensku a Slovákom nedlho
po jeho smrti (1910) spracoval do knižnej podoby
mladý nórsky literárny historik a slavista Trygve Ton-
stad (1899 – 1933).

Titulný list Tonstadovej publikácie. Zdroj: Nórska národná knižnica

Titulný list Michlovej publikácie. Zdroj: Súkromný archív autora

Dielo s názvom *Bjørnstjerne Bjørnson og slovakene*² (Bjørnstjerne Bjørnson a Slováci) vyšlo až v roku 1938 po predčasnej autorovej smrti vďaka lingvistovi a novinárovi Olavovi Rytterovi.³

V 50. rokoch 20. storočia nadviazal na Tonstadov výskum český pedagóg, germanista a škandinavista Josef B. Michl s cieľom doplniť a aktualizovať ho, preto sa zaoberal najmä štúdiom korešpondencie Bjørnstjerneho Bjørnsona v niekdajšej Bjørnsonovej sieni Univerzitnej knižnice v Oslo, dnes v Nórskej národnej knižnici. Výsledkom práce boli štyri štúdie vychádzajúce v priebehu rokov 1957 – 1960 v *Sborníku prací Filozofickej fakulty brnenskej univerzity*⁴ a monografia *Bjørnstjerne Bjørnson*.⁵ V dielach publikoval viacero listov v pôvodnom, väčšinou nemeckom znení. Okrem listov českých slovakofilov uverejnil aj listy Slovákov Svätozára Hurbana-Vajanského a jeho syna Vladimíra Hurbana, komeňiológa Jána Kvačalu, architekta Dušana Jurkoviča či hudobného skladateľa, dirigenta a prekladateľa Miloša Ruppeltda. Predstavitelia slovenskej inteligencie adresovali Bjørnsonovi predovšetkým ďakovné listy s pripojenými podpisovými hárkami, ktoré mali preukázať množstvo jeho podporovateľov z radov Slovákov. Vyjadrovali mu podporu a ponúkali pomoc.

Napriek tomu, že sa Josef Michl snažil o komplexný výskum korešpondencie Bjørnstjerneho Bjørnsona s predstaviteľmi českého a slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia, jeden list ostal nepovšimnutý.⁶ Našiel sa v rámci prebiehajúceho biografického výskumu osobnosti bratislavského stredoškolského učiteľa Eduarda Krajňáka (1848 – 1924), ktorý ho napísal len dva dni po krvavých udalostiach v Černovej a bol jedným z prvých Slovákov, ktorí oslovili Bjørnsona.⁷ Rovnako ako ostatní autori z Čiech a Slovenska, aj Krajňák použil v úvode listu obdivný a nadnesený tón, ktorý mal byť vyjadrením mimoriadnej vďaky Bjørnsonovi za jeho aktivity v prospech malého národa.

Ich vysokoblahorodie!

Pod dojmom masovej vraždy, nazvanej „Hody“⁸ chytám sa pera ako syn ľudu, oddaného svojmu pánovi, aby som predovšetkým Vášmu blahorodiu vyjadril najhlbšiu úctu a vrúcnu vďaku. Ako často

som sa utiekal ku Všemohúcemu, aby Slovákom prebudil veľkého človeka, ktorý by ich chránil, organizoval a viedol proti početným a mocným nepriateľom. Slováci sú totiž málo početní a slabo materiálne zabezpečení, zo strachu alebo sebeckta zapredaní alebo opustení, vykorisťovaní židmi, deptaní úradmi, kultúrne zaostali.

A pozri, moja žiadosť bola vypočutá! Z neba poslaný povstal nám mocný zástanca, ktorý nezištne a nebojácne bojuje mocnou zbraňou Ducha na ochranu národa, ktorý je hnaný do zúfalstva.

Buď si istý, duchovný vodca,⁹ že tento boj proti ľži a násilíu nebude posledným listom vo vavrínovom venci Tvojej slávy. Kým čo len jeden sebavedomý Slovák bude žiť, stále bude toto sväté meno Bjørnson vyslovovať s úctou a vďačnosťou.

Po krátkom predstavení sa ponúkal Krajňák nórske-mu literátovi materiál na obranné články. Bratislavský učiteľ bol už v čase písania listu na dôchodku, no i tak pripravoval príspevok o Slovákoch do zborníka, ktorého editorom bol Abrahám Izák Kastelanskij,¹⁰ a práve tento materiál chcel poskytnúť Nórovi. Kastelanskij poslal Krajňákov príspevok na posúdenie Bjørnsonovi.¹¹

Predtým, ako predložím svoju prosbu, či vlastne žiadosť, kvôli pochopeniu uvediem v krátkosti údaje o sebe. Pôsobil som takmer 34 rokov len vo svojom odbore na Prešporskom vyššom gymnáziu.¹² Bol som mimo verejného života. Až ako profesor študoval som slovenskú literárnu reč.

Súkromne som si osvojil takmer všetky slovanské jazyky, snažil som sa viac menej verejne pôsobiť na vidieckych ľudí, pomáhal som vďaka svojim kontaktom prenasledovaným Slovákom a písal som tu a tam, samozrejme nie pod svojím menom,¹³ články. Tak sa stalo, že som sa, kvôli panslavistickým popudom, dostal pod policajný dozor a keď som koncom minulého decembra požiadal o polročnú dovolenku,¹⁴ schválili mi ju, ale hneď ma vyrozumeli, aby som ešte požiadal o penzionovanie, aby mi ministerstvo za vykonanú službu vyslovilo vďaku a uznanie.

Tu jedny prešporské počestné noviny (Hiradó) vyzývajú vládu, aby tak v Uhorsku ako v Rakúsku prostredníctvom vyslaných detektívov našli každého, kto, zahraničné, zvlášť nemecké noviny, klamlivými

informáciami zaplavuje, čím sa vysvetľuje, prečo tento list podávam v Marcheggu (Dolné Rakúsko) a prosím prípadnú odpoveď poslať na adresu: Dr. Jozef Dérer,¹⁵ Fischplatz 6 s poznámkou na okraji: Vášmu známemu. Mohli by mi vziať penziu a v mojom veku začínať nejakú novú službu, na to nemôžem pomyslieť.

Keby Vaše blahorodie potrebovalo pre ďalší článok materiál, mohol by som byť nápomocný. Dr. A. I. Kastelianski ma v mesiaci august požiadal, aby som pre vydavateľstvo: Obščestvennaja Polza (St. Petersburg, Bolšaja Podjačeskaja 39) napísal v nemčine rozpravu, ktorá by mala vyjsť v I. zväzku zborníka (Problémy politickej kultúry) a mal by rozobrať vývoj a tendencie národnostného boja Slovákov. Dejiny rozvoja národného povedomia Slovákov sú zároveň utrpením národa. Dr. Kastelianski chce celkom presne prednesenú rozpravu ešte skrátiť. Píšem mu, že prípadne svoj rukopis Vám dám k dispozícii.

Potom som urobil výťah z českej brožúry, Vyhubit¹⁶ v nemčine a poslal som ho H. Dr. Rennerovi (Viedeň).¹⁷ Jeden značne obsiahly nemecký rukopis mám pri sebe. Sú to preklady z novinových článkov alebo kópie iných písomností, ktoré sa vzťahujú na prehmaty cirkevných úradov a jednotlivých kňazov. Mal by som z toho zostaviť memorandum pre rímsku kúriu, ktoré by sa mohlo cez spoľahlivé ruky dostať do Ríma. Na jednej strane zbierka nie je ucelená, na druhej strane moja dôvera v úspech v Ríme veľmi klesla. Klopil som na viacero dverí, ale doteraz bezúspešne. Ťažkosti v kúrii spôsobuje nielen celý uhorský episkopát a košúťovská vláda, ale a zvlášť osoba [...] spolu s jeho dipl[om]atickým zastúpením v Ríme.

Z dostupných prameňov a korešpondencie je zrejmé, že zo Slovákov Bjørnsonovi najviac listov a informácií posielal Vladimír Hurban,¹⁹ nezachovala sa však ďalšia komunikácia medzi Krajňákom a Bjørnsonom, z čoho sa dá usudzovať, že s najväčšou pravdepodobnosťou Bjørnson Krajňákovu ponuku nevyužil. Stojí za zmienku, že všetci uvedení slovenskí odosielatelia listov adresovaných Bjørnsonovi boli evanjelici. Krajňák bol jediný z nich katolíkom, no i napriek tomu v poslednej časti listu prekvapujúco použil niekoľko kritických slov o katolíckej cirkvi, ktorej bol aktívnym členom,²⁰ ale tiež o vlastnom národe.

Slovenský národ je skrz naskrz zbožný, až bigotný, k tomu chudobný a v kultúre zaostalý. Ak niektorý kňaz zneužije svoju autoritu v prospech násilnej maďarizácie, môže tým spôsobiť národu veľké škody. Takýchto kňazov je veľa, menovanie väčšiny kléru má v rukách vláda. Tak by sa mohlo stať, že takmer všade sa do funkcií dostanú nepriatelia slovenského ľudu alebo celkom nehodní kňazi, bezcharakterní ctibažníci. Od týchto bezcitných, nebezpečných ľudí v kňazskom oblečení mal by byť ľud oslobodený. Je takmer neuveriteľné, čo všetko o slovenských biskupoch bolo napísané, z čoho boli obžalovaní a jednako neopovážili sa brániť svoju napadnutú česť. Aj tí najviac zavrhnutia hodní kňazi nachádzajú ochranu u svojich biskupov, keď teraz pracujú pre maďarský „patriotizmus“.

Sociálnodemokratické noviny sú popri slovenských národných jediné, ktoré majú odvahu kritizovať hanebnosti alebo násilnosti Maďarov a ich prisluhovačov. Tak bude národ dotlačený do nebezpečného smeru sociálnej demokracie.

Tým, že odporúčam svoj nešťastný národ do Vašej ochrany, porúčam sa s výrazom hlbokej úcty.

Vášmu blahorodiu
oddaný

Pressburg (Pozsony)
Grösslinggasse 34
29. X. [1]907

Eduard Krajniak
penzionovaný
gym[naziálny].
prof[esor].

P.S. Advokát Dr. Štefan Fajnor²¹ v Senici (Sze-nicz, Nitrianska župa) ma zbierku úradných písomností, ktoré chce raz použiť ako dokumentáciu pre nejakého vydavateľa v Amerike, na dôkaz toho, akých násilností boli úrady beztretné schopné.

Je možné, že o publikovanie Krajňákovho článku v niektorom z talianskych alebo nemeckých periodík sa postaral Bjørnson, no zatiaľ sa nám žiadnu takúto publikáciu nepodarilo nájsť.

Krajňákov list bol napísaný v nemeckom jazyku. List v septembri 2021 prepísala a preložila PhDr. Helena Liptáková, bývalá pracovníčka Štátneho archívu v Levoči.

POZNÁMKY

¹ Bližšie pozri ŘEZNIČEK, 2010, s. 9 – 71.

² Bližšie pozri TONSTAD, 1938.

³ Bližšie pozri JUŘÍČKOVÁ, 2021, s. 121 – 127.

⁴ MICHL, Josef B. Bjørnson a Slováci. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná* 1957, roč. 6, č. D4, s. 80 – 93; MICHL, Josef B. Z korespondence Bjørnstjerne Bjørnsona s Edvardem Ledererem. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná* 1957, roč. 6, č. D4, s. 135 – 140; MICHL, Josef B. Ke korespondenci Bjørnstjerne Bjørnsona s Edvardem Ledererem. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná* 1959, roč. 8, č. D6, s. 78 – 82; MICHL, Josef B. Z korespondence Čechů a Slováků s Bjørnstjerne Bjørnsonem. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná* 1960, roč. 9, č. D7, s. 161 – 182.

⁵ MICHL, Josef B. *Bjørnstjerne Bjørnson*. Bratislava : Obzor 1970.

⁶ Nasjonalbiblioteket, Oslo, Brev og manuskripter, Brevs.BB 2. List Eduarda Krajňáka Bjørnstjernovi Bjørnsonovi z 29. 10. 1907.

⁷ Zrejme prvým listom z prostredia Slovenska bolo poďakovanie lekárov zo Žiliny z 2. 12. 1904, medzi ktorými bol aj Dušan Makovický. Bližšie pozri MICHL, 1970, s. 146. Josef, Michl tiež uviedol, že z korespondencie Vladimíra Hurbana chýbajú listy adresované Bjørnsonovi zo septembra 1907. Okrem toho niekoľko Slovákov pod vedením Jozefa Škultétyho poslalo Bjørnsonovi list v októbri 1907 bez udania konkrétneho dňa. MICHL, Josef B. Z korespondence Čechů a Slováků s Bjørnstjerne Bjørnsonem. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná*, 1960, roč. 9, č. D7, s. 178 a 182.

⁸ V pôvodnom nemeckom znení „Kirchweihe“, teda slávnosť výročia posviacky kostola alebo sviatok patróna, ktorému je kostol zasvätený.

- ⁹ V pôvodnom nemeckom znení „führer Geist“.
- ¹⁰ Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach (ďalej CSVZML), fond Eduard Krajňák, šk. 1, inv. č. 17, listy A. I. Kastelanského.
- ¹¹ CSVZML, fond Eduard Krajňák, šk. 1, inv. č. 17, list A. I. Kastelanského z 5. 8. 1908.
- ¹² Krajňák vyučoval predovšetkým na Rímskokatolíckom gymnáziu v Bratislave, dnes Gymnázium Grösslingová. Podrobne o jeho pedagogickom pôsobení pozri RÍMSKY, 2021, 22 – 34.
- ¹³ Krajňák publikoval pod pseudonymami Spišiak; E. Kuna; E. Hrušovský a skratkami E. K. a Kjk.
- ¹⁴ Krajňák požiadal o dlhšiu dovolenku kvôli novozakladanému ľudovému katolíckemu časopisu Sv. Adalbert (Vojtech), ktorého bol administrátorom. Pražský benediktínsky opát Alban Schachleiter, ktorý mal vydávanie časopisu zastrešovať, žiadal Krajňáka, aby dal na gymnáziu výpoveď a časopisu sa venoval na plný úväzok. Podrobne pozri RÍMSKY, 2021, s. 66 – 74.
- ¹⁵ Jozef Dérer (1856 – 1918) bol advokátom v Malackách. Bližšie pozri KEREČMAN – MANIK, 2011, s. 200, 405.
- ¹⁶ Ide o prácu českého slovakofila Karola Kálala, ktorý ju najprv uverejňoval na pokračovanie v časopise Osvěta v roku 1898. Prvé vydanie samostatnej brožúry vyšlo v roku 1907 vo vydavateľstve Emila Šolca v českom meste Telč.
- ¹⁷ Moravský rodák Karl Renner (1870 – 1950) bol rakúsky sociológ a marxisticky orientovaný politik, člen Sociálnodemokratickej strany Rakúska. V rokoch 1918 – 1920 bol prvým kancelárom Rakúskej republiky a po druhej svetovej vojne až do konca svojho života jej prvým prezidentom. URBAN, 1982, s. 558 – 560.
- ¹⁸ Nečitateľné slovo, možno meno.
- ¹⁹ MICHL, 1960, s. 161.
- ²⁰ Bližšie pozri RÍMSKY, 2020, s. 39 – 55.
- ²¹ Štefan Fajnor (1844 – 1909) bol hudobný skladateľ a advokát.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- Biografický lexikón Slovenska 2*. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav 2004, s. 485.
- JUŘÍČKOVÁ, Miluše. Two Art Exhibitions as Dialogic Events in the History of Czech-Norwegian Cultural Relations. In *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, 2021, č. 1, s. 121 – 127.
- KEREČMAN, Peter – MANIK, Rudolf. 2011. *História advokácie na Slovensku*. Bratislava : Eurokódex 2011, s. 200, 405.
- MICHL, Josef B. 1970. *Bjørnstjerne Bjørnson*. Bratislava : Obzor 1970. 217 s.
- MICHL, Josef B. 1960. Z korespondencie Čechů a Slováků s Bjørnstjerne Bjørnsonem. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná* 1960, roč. 9, č. D7, s. 161.
- RÍMSKY, Marek. 2021. Časopis Sv. Adalbert (Vojtech). In *Knižnica*, 2021, roč. 22, č. 1, s. 66 – 74.
- RÍMSKY, Marek. 2020. Pro-katolícke aktivity Eduarda Krajňáka. In *Notitiae historiae ecclesiasticae*, 2020, roč. 9, č. 2, s. 39 – 55.
- RÍMSKY, Marek. 2021. Učiteľské pôsobenie Eduarda Krajňáka. In *Historicko-pedagogické fórum*, 2021, roč. 10, č. 1 – 2, s. 22 – 34.
- ŘEZNÍČEK, Ladislav. 2010. *Bjørnson a Slovensko*. Oslo-Praha-Bratislava : Biblioscandia 2010. s. 9 – 71.
- TONSTAD, Trygve. 1938. *Bjørnstjerne Bjørnson og slovakene*. Oslo : Gyldendal Norsk Forlag 1938. 236 s.
- URBAN, Otto. 1982. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha : Svoboda 1982, s. 558 – 560.

ŠKOLSKÁ DOCHÁDZKA ŽIAKOV ZÁKLADNÝCH ŠKÔL KONCOM 19. STOROČIA A JEJ PROBLÉMY

MGR. EVA PÁSTOROVÁ

The author studies the school attendance of pupils in the past, particularly in Slovak rural areas. Teachers recorded high absence rates at the beginning and end of the school year. Based on the example of a specific archive document describing the situation from the second half of the 19th century in the town of Zemianske Podhradie and its vicinity, the article shows how this phenomenon could have been addressed. The document was preserved in the Literary Archive of the Slovak National Library, thanks to which we can learn in greater detail about these situations on a specific case. It is part of the memoirs of Jozef Ludovít Holuby (1836 – 1923) with the characteristic title *Jako sme naučili deti pilno chodiť do školy* [How We Taught Children to Attend School Regularly]. The botanist, ethnographer and historian, Jozef Ludovít Holuby, was an Evangelical minister in Zemianske Podhradie from 1861 to 1909, and a senior minister in Trenčín from 1883 to 1890.

Keywords: school attendance; primary schools; Hungary; 19th century; Jozef Ludovít Holuby; Karol Ernest Rizner; Ludovít Vladimír Rizner

 eva.pastorova@snk.sk

 Odbor správy a výskumu
pôvodných prameňov
Slovenská národná knižnica,
Martin

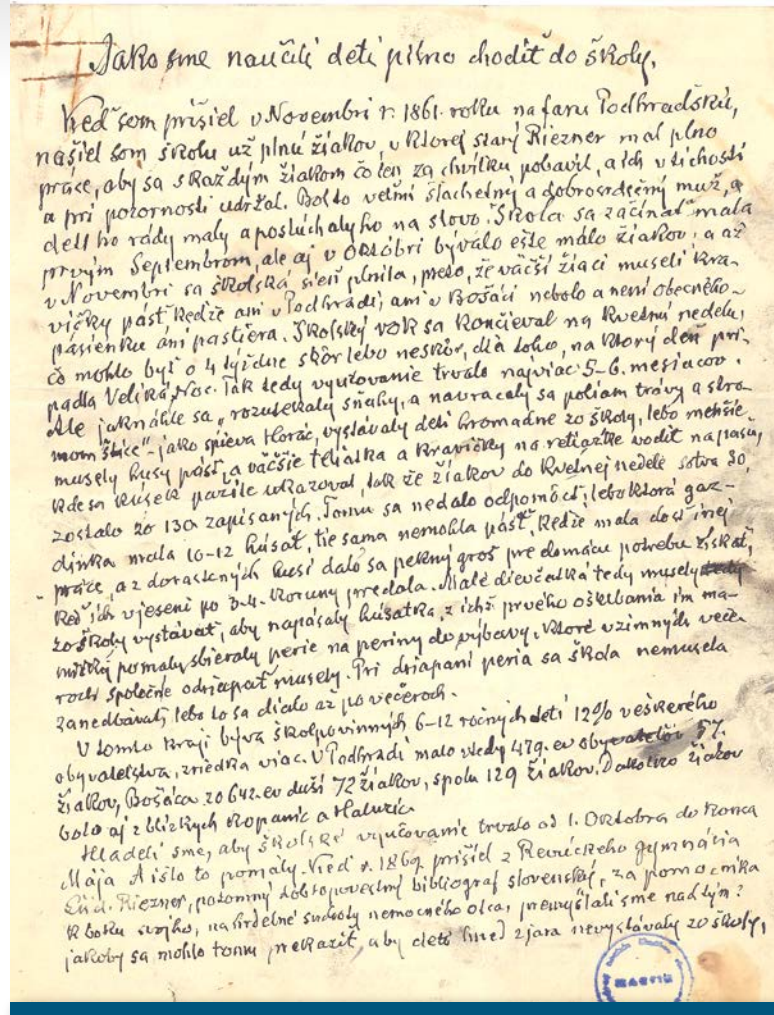
 <http://www.snk.sk/>

Školská dochádzka detí ľudových (základných) škôl v 2. polovici 19. storočia i začiatkom 20. storočia bola ovplyvnená rôznymi faktormi. Predovšetkým išlo o potreby domácností, v ktorých museli školské deti často pomáhať alebo dokonca zastupovať rodičov pri hospodárskych prácach od jari až do jesene a v zimnom období v mnohých oblastiach Slovenska zase nepriaznivé poveternostné podmienky znemožňovali žiakom dostať sa do školy, najmä v takých prípadoch, keď žili v odľahlejších oblastiach.

Podobizeň Jozefa Ľudovíta Holubyho. Zdroj: LA SNK, sign. SH 23/2

V Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice sa zachoval rukopisný dokument, vďaka ktorému sa môžeme na konkrétnom príklade bližšie oboznámiť s takýmito situáciami. Ide o časť spomienok Jozefa Ľudovíta Holubyho (1836 – 1923) s príznačným názvom *Jako sme naučili deti pilno chodiť do školy*.

Ukážka rukopisu Jozefa Ľudovíta Holubyho *Jako sme naučili deti pilno chodiť do školy*; titulná strana. Zdroj: LA SNK, sign. 58 M 11

Jozef Ľudovít Holuby, botanik, etnograf a historik, pôsobil v rokoch 1861 – 1909 ako evanjelický farár v Zemianskom Podhradí, pričom v rokoch 1883 – 1890 zároveň zastával funkciu trencianskeho seniora.

V čase, keď sem prišiel, učil na tamojšej cirkevnej základnej škole otec Ľudovíta Vladimíra Riznera (1849 – 1913) Karol Ernest Rizner (1812 – 1870). Túto udalosť Holuby opisuje slovami: „Keď som prišiel v Novembri v 1861 roku na faru Podhradskú, našiel som školu už plnú žiakov, v ktorej starý Riezner mal plno práce, aby sa s každým žiakom čo len na chvíľku pobavil, a ich v tichosti a pri pozornosti udržal. Bol to veľmi šlachetný a dobrosrdečný muž, a deti ho rády mali a poslúchali ho na slovo.“ Zároveň však upozorňuje,

že často ešte v októbri bývalo v triede málo žiakov, hoci školský rok začínal 1. septembra. A prečo to tak bolo? V spomienkach Holuby pokračuje: „Väčší žiaci museli kravičky pásť, keďže ani v Podhradí, ani v Bošáci nebolo a není obecného pasienku ani pastiera.“

Podobné problémy so školskou dochádzkou bývali aj na jar: „Školský rok sa končieval na Kvetnú nedeľu, čo mohlo byť o 4 týždne skôr lebo neskôr, dlá toho, na ktorý deň pripadla Veliká Noc. Tak tedy vyučovanie trvalo 5 – 6 mesiacov. Ale jak náhle sa, rozutekaly sňahy,

a navracely sa poliam trávy a stromom štíce' – jako spieva Horác, vystávaly deti hromadne zo školy, lebo menšie musely husy pásť, a väčšie teliatka a kravičky na retiazke vodiť na pašu, kde sa kúsek pažite ukazoval, takže žiakov do Kvetnej nedele sotva 30 zostalo zo 130 zapísaných. Tomu sa nedalo odpomôcť, lebo ktorá gazdinka mala 10 – 12 húsat, tie sama nemohla pásť, keďže mala dosť inej práce, a z dorastených husí dalo sa pekný groš pre domácu potrebu získať, keď ich v jeseni po 3 – 4 koruny predala. Malé dievčatká tedy musely zo školy vystávať, aby napásaly húsatka, z ichž prvého oškľbania im mamičky pomaly sbierali perie na periny do výbavy.“

V dokumente sa ďalej uvádza, že „v tomto kraji (Zemianske Podhradie a okolité obce s kopanicami – pozn. aut.) býva školopovinných 6 – 12 ročných detí 12 % veškerého obyvateľstva, zriedka viac. V Podhradí malo vtedy 479 ev. obyvateľov 57 žiakov, Bošáca zo 642 ev. duší 72 žiakov, spolu 129 žiakov. Dakolko žiakov bolo aj z blízkyh kopanic a z Haluzíc“.

Ev. a. v. fara v Zemianskom Podhradí, miesto pôsobenia Jozefa Ľudovíta Holubyho v rokoch 1861 – 1909. Zdroj: LA SNK, sign. SH 23/60

Jozef Ľudovít Holuby, ako evanjelický farár v obci, sa spolu s učiteľom Karolom Ernestom Riznerom snažili o to, aby školská dochádzka bola čo najlepšia. Obaja si uvedomovali, aké je potrebné vzdelávať vidiecky ľud a pozdvihnúť jeho úroveň. V roku 1869 sa z revúckeho gymnázia vrátil do svojho rodiska Ľudovít Vladimír Rizner, ktorý prevzal po stárnucom a chorľavejúcom otcovi učiteľské miesto. Obaja národne uvedomelí muži rozmýšľali nad tým, ako dosiahnuť, aby čo najväčší počet žiakov zostal v škole až do konca školského roku, a tak sa rozhodli, že v blízkej hore usporiadajú

v polovici mája majáles. Podmienkou však bolo, že sa ho môžu zúčastniť len tí žiaci, ktorí ukončia školský rok v riadnom termíne. A zdá sa, že to zabralo. Holuby na uvedenú udalosť spomína: „Keď deti videly, že sa už v Apríli k tomu majálesu robia prípravy, zabezpečujú sa hudci, šijú sa zástavy, nahovárajú sa majetnejšie gazdinky, aby potom k majálesu napiekly hodne mnoho chutných koláčov, aby aj nemajetní pilní žiačkovia uhostení byť mohli. Učiteľ nazbieral aj pár zlatých peňazí pre hudcov a na súdok piva, nebolo treba ani bubnom do školy naháňať, a meškajúcim pokutami hroziť, samy dochádzaly v peknom počte, ba mnohé, keď ich aj rodičia kravičku pásť posielali, nechaly kravičku v maštali, a ušly do školy.“

Ako tento prvý majáles prebiehal, opisuje autor spomienok takto: „...vybral sa húf žiakov pod zástavami s hudbou a spevom na blízku horskú lúku na Martákovej skale. Spredu kráčali hudci a najväčší žiak s červeno-bielou zástavou, za ním rad chlapcov podperených, dva a dva po sebe v peknom poriadku, za ním kvietím ovenčený vozík so súdkom piva, ťahaný žiakmi, za nimi zase operený kytkou kvetov zástavník a rad párov žiačiek slávnostne odených, a sprievod končil sa zase zástavníkom. Za žiakmi kráčali dospelí účastníci majálesu a prezpolní hostia. Hudci vyhrávali žiakom nápev majálesovej pesničky, ktorú žiactvo hlučnospesne vyspevovalo i viacrazy jedno po druhom, až sa to tak celou dolinou rozliehalo. Spievaly sa aj iné národne piesne. Keď zástup došiel až na lúku na Martákovej skale, o ktorej tu koluje mnoho povestí o kamennom baranovi plnom zlatých peňazí, o podzemných pivniciach s bečkami zlata a striebra a o zlatej kačici, ktorá tu po krovinách pobeháva práve cez poľudnia, posadali si účastníci do chládku, a keď si odpočinuli, spustili hudci tabulovú muziku, ženičky porozväzovaly svoje batôžky, porozostielaly na trávniku plachetky, a zkošov porozkládaly na ne donesené koláče a pečienky: a počalo sa hodovanie; bral si kde a čo kto chcel, a žiakom dostalo sa aj po pohárku piva, aby mali viac kuráže do tancu. A aby hudci s tým väčšou chuťou vrzúkali, dostalo sa aj tým mimo hojného jediva, aj piva a vína. Keď si malí hodovníci ústa a noštoky rukávami, dievčatká zásterkami poutierali dali sa do rezkého tancu, že na tom mieste všetka tráva bola do prachu sdeptaná, a až do tretieho leta tam holá plešina zostala.“ Zábava ďalej pokračovala loptovými a inými hrami, ktoré „posilňovali telo i ducha“ alebo ako ich Holuby nazval „samorostlé telocvičné produkcie“, pričom s radosťou konštatuje, „že sa žiadna nehoda nestala, a nič mrzutého a neslušného veselú náladu neporušilo“.

Vďaka úspechu sa majáles zopakoval aj o rok neskôr, ale už na inom mieste, východne od Bošáce, v Kujanoviciach, „*kde je na miernom svahu lúčka s prameňom dobrej vody*“, a v ďalších rokoch na lúke pri kostole priamo v Zemianskom Podhradí. Zábavu zabezpečovala bošácka kapela „*s fúkacími nástrojmi*“, lebo podľa Holubyho „*hudci s huslami, píšťalou a basou vyšli z módy*“. Na tieto zábavy už finančne prispievali aj žiaci, a to po 10 – 20 grajciaroch a „*pán Ostrolucky dával 10 zlatých, čo úplne dostačilo k zaplateniu muzikantov, kávy, údenek a žemlí, lebo mlieka nanosily mamičky tolko do školy, že sa ani neminulo*“.

Tieto majálesy ľahšie udržali žiakov v škole až do konca školského roka ako rôzne hrozby zo strany učiteľa či školského inšpektora a peňažné pokuty. Ako sa vyjadril Holuby: „*také pokuty len zprotivily školu, nie žeby ju boli obľúbenou robily*“.

Ďalšou príčinou, prečo žiaci zanedbávali školskú dochádzku, bolo už spomínané počasie. Buď išlo o cesty zaplavené či poškodené silnými lejakmi, alebo veľké množstvá snehu v zimnom období. Aj keď Jozef Ludovít Holuby pôsobil v Zemianskom Podhradí, kde v dnešnej dobe ani vo vyšších polohách katastra obce nebýva vždy sneh, pred 100 – 150 rokmi to bolo inak. Problém mali hlavne tí, čo bývali na kopaniciach v okolí Zemianskeho Podhradia a Bošáce.

Na jednu jar vo svojom pôsobisku Holuby spomína takto: „*Raz po veľmi mimoriadnej zime, kde sa kruté mrazy s prudkými dážďmi, veľkými fujákmi sňahu a povodňami zamieňaly, takže aj do dedinskej školy deti len s prestávkami chodiť mohli, atedy boli omluvené; bolo i kopanickej škole vykázano viac tisíc zameškaných poldní, že sa nad tým už školdozorský úrad až zhrozil, a naliehal na prísne pokutovanie rodičov, školu zameškávajúcich detí. Vyslaná tedy do Podhradia bola vyšetrojúca komisia ... Bol som aj ja, jako predseda školskej stolice, ta pozvaný. Keď*

som ta prišiel, bola krčma plná kopaničiarov, a slúžny v plnom prúde rečí, že prišiel nedbalých rodičov peňažite pokutovať. Keď sa ... vyhovoril, riekol som; že je každému známe, jak mimoriadne premenlivé počasie bolo minulej zimy, že raz pre veľké lejárky, potom pre tuhé mrazy a poľadovice, zase pre úžasné záveje snehu, potom zas pre rozvodnenie potokov, naskrze nebolo možno, detom na ½ alebo na celú hodinu cesty od školy vzdialeným, každý deň do školy chodiť, ináč by mnohé bol sňah zafúkal, iné by sa boly potopily alebo k úrazu prišly.“ A ako príklad uviedol problémy Jána Ochodníckeho: „*Keď v decembri nastaly ostré západné vetry a husté padanie sňahu, povstávaly po kopaniciach vysoké záveje. Ráno, keď vstával zdálo sa mu, že neskoro svitá. Okno videl celé sňahom zafúkané. Keď otvoril dvere na pitvore, zarazila ho stena sňahová, ktorá zatarasila vchod do chalupy. Spočiatku myslel, že je to len úzky závej sňahový, ktorý ľahko prekope lopatou lebo rýľom. Ale čo jak vrtal do tvrdého sňahu, nemohol sa von dovrtat. Šťastie jeho bolo, že susední kopaničiar, videli z chalupy jeho len koniec komína trčať, a pribehli mu na pomoc, a odhadzovaly sňah od chalupy, až sa dokopaly k jeho dverám, a tak mu východ z chalupy umožnili.*“ Po takýchto tuhých zimách, samozrejme, prišli povodne: „*V predjarí povstaly celé povodne, potoky z brehov vystúpily, a nebolo možno za viac dní s jednoho brehu na druhý sa dostať, až zase mosty a lávky porobené boly.*“

Aj takéto strasti zažívali žiaci základných škôl v minulosti. Museli riešiť iné problémy, ako riešia deti v ich veku dnes. Často mali povinnosti prináležiace dospelým. Napriek tomu mnohí učivo zvládli a postúpili ďalej, na stredné i vysoké školy. Z niektorých, hoci vyrástli v biednych pomeroch, sa stali významné osobnosti našich dejín, literatúry či kultúry, osobnosti slovenského národného hnutia.

PRAMENE

Slovenská národná knižnica – Literárny archív:

fond Jozef Ludovít Holuby

fond Ludovít Vladimír Rizner

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Biografický lexikón Slovenska 3. Martin : Slovenská národná knižnica 2007. 739 s. ISBN 80-89023-96-7.

Slovenský biografický slovník 5. Martin : Matica slovenská 1992. 560 s. ISBN 80-7090-216-7.

Slovensko: dejiny. 1. zv. Bratislava : Obzor 1971. 856 s.

Dejiny slovenskej literatúry 2. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 515 s.

https://sk.wikipedia.org/wiki/Ludová_škola.

BÁSNIK JANKO KRÁĽ NA FOTOGRAFIÁCH V LITERÁRNYM ARCHÍVE SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICE

MGR. MÁRIA VALOVÁ

The Literary Archive of the Slovak National Library contains an extensive collection related to Janko Kráľ, the national awakener, representative of Romanticism and one of the most radical poets from among the followers of Ľudovít Štúr. This year we commemorate the 200 years since his birth. His collection includes several artistic portraits, since it is not known if he ever had his photograph taken. His pictorial archive is completed by several valuable shots of memorial sites and monuments, many photographs from jubilee celebrations and many reproductions of his work and other documentary photographs. The Literary Archive of the Slovak National Library also contains a collection of 293 photographs taken by Janko Kráľ (1822 – 1876), under the K 10 signature. The collection is complemented by 85 photographs which have not yet been catalogued.

Keywords: collection of photographs; portrait photography; documentary photography; Janko Kráľ; Slovak poets

maria.valova@snk.sk

Odbor správy a výskumu
pôvodných prameňov
Slovenská národná knižnica,
Martin

<http://www.snk.sk/>

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice uchováva obsiahlu fotografickú zbierku Janka Kráľa, národného buditeľa, predstaviteľa romantizmu, jedného z najradikálnejších štúrovských básnikov. Zbierka obsahuje viaceré výtvarné spodobenia básnika, keďže nie je známe, či sa niekedy vôbec dal fotografovať. Súčasťou obrazového archívu sú cenné snímky pamätných miest a pomníkov, mnohé fotografie z jubilejných slávností, ale aj početné reprodukcie jeho tvorby a iné dokumentárne fotografie. Rozsiahla zbierka fotografií Janka Kráľa (1822 – 1876) je uložená v SNK pod signatúrou K 10 a obsahuje 293 fotografií. Zbierku dopĺňa ešte 85 fotografií, ktoré sa nachádzajú v doposiaľ nekatalogizovanom stave.

PORTRÉTNE FOTOGRAFIE

Búrlikavý Janko Kráľ, prezývaný aj ako divný Janko, sa pravdepodobne nikdy nenechal odfotografovať. Medzi cenné portréty preto patrí kresba maliara Ľudovíta Ilečka, ktorý sa inšpiroval podobizňou Kráľovho syna Mladena, údajne sa na otca najviac podobal (Obr.1). V zbierke sa nachádzajú aj ďalšie umelecké spodobenia Janka Kráľa od viacerých významných výtvarných osobností. K najznámejším patrí kresba od Emila Makovického, ale aj reprodukcie malieb od Janka Alexyho a Štefana Bednára, kresieb od Jána Mudrocha či českého maliara Osvalda Klappera. Zaujímavý je portrét Janka Kráľa od maliara, grafika a ilustrátora Viliama Chmela (Obr. 2). Literárny archív ho získal ako dar od bývalej Československej tlačovej kancelárie (ČSTK) v Bratislave v roku 1972.

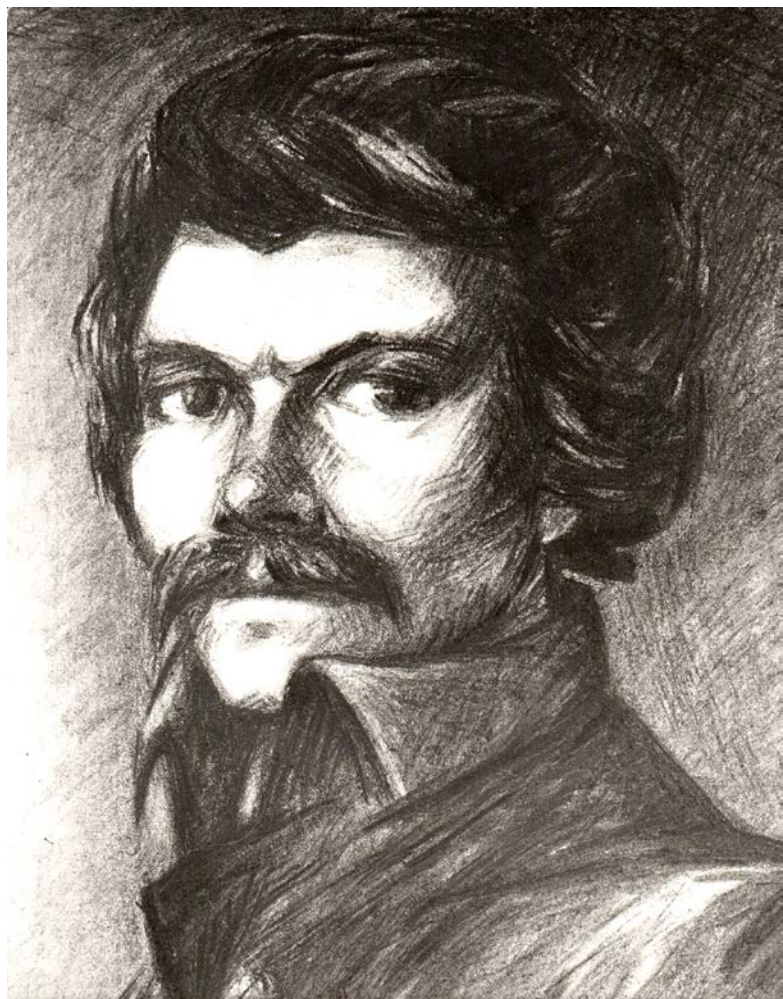
Podobizeň Janka Kráľa s najväčšou pravdepodobnosťou môžeme vidieť na známej litografii z tlačiarne F. W. Koutnik & A. J. Malik v Levoči, ktorá vznikla podľa Koutnikovej fotografie v roku 1864. Litografia predstavuje účastníkov memorandového zhromaždenia v Turčianskom Svätom Martine v júni 1861, na ktorom sa okrem iných významných osobností zúčastnil aj Janko Kráľ.

Fotografiu reliéfu s portrétom Janka Kráľa od sochára Alfonza Gromu archív získal ako dar v roku 1966. Reliéf zdobí pamätný pomník v Nitre. Patrične ho zdokumentoval bratislavský fotograf Pavol Uhrin (pomník bol slávnostne odhalený v roku 1965).

Osobnosť Janka Kráľa inšpirovala aj sochára Stanislava Biroša, ktorý vyhotovil jeho bustu. Zaujímavý portrét básnika nachádzame ešte na striebornej minci, ktorý vyhotovil sochár a medailér Andrej Peter pri príležitosti 100. výročia úmrtia básnika v roku 1976.

Obr.1 Portrét Janka Kráľa. Reprodukcia kresby od Ľudovíta Ilečka.
Zdroj: LA SNK

Obr. 2 Portrét Janka Kráľa. Reprodukcia kresby od Viliama Chmela.
Zdroj: LA SNK

RODINNÉ FOTOGRAFIE A DOKUMENTY

Janko Král sa v roku 1851 oženil s Máriou Polexínou Modrániovou (Obr. 3), dcérou úradníka Zayovského panstva v Uhrovci, sestrou štúrovského básnika Karola Alexandra Modrániho, s ktorým sa básnik zoznámil počas revolučných rokov 1848 – 1849. Z manželstva pochádzali štyri deti, a to synovia Vladimír Všeslav, Mladen Radivoj Basilius, Ivan Ján a dcéra Anastázia. V zbierke Janka Kráľa sa nachádza reprodukcia podobizne Kráľovej manželky, ktorú v roku 1954 inštitúciou daroval Rudo Brtáň (v tom čase pracoval v Matici slovenskej v Martine). Archív od neho získal aj ďalšie portréty rodinných príslušníkov, podobizne dvoch najstarších synov Janka Kráľa, Vladimíra a Mladena. Zbierku Mladena Kráľa dopĺňa aj rodinná fotografia, na ktorej je s manželkou a deťmi Jánom, Irenou, Máriou, Bélom a Lajosom (Ludovítom). V nespracovanej zbierke je ďalšia rodinná fotografia, ktorá ho zachytáva v staršom veku s druhou manželkou a deťmi (Obr. 4). Mladena môžeme vidieť aj so spolužiakmi na maturitnej fotografii z lýcea v Banskej Štiavnici z roku 1873. Zbierku fotografií dotvárajú aj portréty ďalších rodinných príslušníkov. Patria sem podobizne Kráľovej dcéry Anastázie Kacziányovej, jej dcéry Violy Kacziányovej, ktorá bola herečkou v Oradei v Rumunsku, ďalej brata Kráľovej manželky Lajosa Modrániho, ako aj portréty jeho vnuka Bélu Szentikiráliho (je známe, že Mladenovi synovia si priezvisko pomadarchili).

K zaujímavostiam radíme reprodukcie vysvedčení najstaršieho syna Vladimíra Všeslava Kráľa z levického gymnázia (taktiež dar Ruda Brtáňa) a reprodukcie rukopisov jeho básní *Janko a Anička*, *Búrka*, *Na hólách Liptovských* a *Dumka*. Reprodukcie diel vyhotovil matičný fotograf Ferdinand Jiríček z originálov, ktoré zapožičala básnikova vnučka Mária Kráľová z Turdy v Rumunsku. Dcéra Mladena Radivoja, ktorý v Turde pracoval ako úradník, navštívila Maticu slovenskú v Martine v auguste 1965. V zbierke sa nachádzajú jej štyri portréty (jeden z nich pochádza z ateliéru Munkácsy z Turdy) signované samotnou Máriou počas návštevy. Archívu taktiež darovala viaceré cenné fotografie, napríklad portrét najmladšieho syna Ivana Jána (Jánosa) Kráľa od bratislavského fotografa Alexandra Finka, podobizeň svojho brata Lajosa (Mladenovho syna) od fotografa Gyulu Sagmüllera z Miškolca, portrét Gustáva Modrániho, druhého brata Kráľovej manželky Márie Polexíny, portrét Kráľovej vnučky Ireny Pálovej (pochádza z ateliéru Munkácsy z Tur-

dy), snímku Ireny s manželom Samuelom Pálom z ateliéru Bergtraun z Lučenca a iné. K cenným darom patrí aj otcova vizitka z Turdy, na ktorej si uvádzal meno Král M. Vazul, a jeho originálny preukaz totožnosti vystavený v Rumunsku v roku 1931.

Zaujímavú skupinku tvoria fotografie vnučky Márie Kráľovej v doposiaľ nekatalogizovanom stave. Snímky zachytávajú 83-ročnú Máriu počas oddychu a pohľad na jej dom v Turde v Rumunsku z roku 1985 (reprodukcie zo zapožičaných originálov z Ústavu pre zahraničných Slovákov v Bratislave vyhotovila Dana Vojtková). V ďalšej kolekcii nachádzame fotografie Kráľovej vnučky Ireny Pálovej, ktorá pôsobila počas 1. svetovej vojny ako učiteľka v Polomke, neskôr sa odsťahovala do Sarvaša v Maďarsku. Mladučká Irena v ľudovom odeve je na fotografii, ktorú vyhotovil Bálint Horváth z Aidu v Rumunsku a na ďalšej od Lajosa Oroszyho zo Zrenjanina v Srbsku.

Obr. 3 Portrét Márie Polexíny Kráľovej, rodenej Modrániovej, manželky Janka Kráľa. Zdroj: LA SNK

Obr. 4 Rodinná fotografia Mladena Kráľa. Zdroj: LA SNK

PAMÄTNÉ MIESTA, PAMÄTNÉ POMNÍKY A TABULE

Pomerne malú časť zbierky tvoria fotografie rodného domu Janka Kráľa s pamätnou tabuľou v Liptovskom Mikuláši, slávnostne odhalenou 22. mája 1948. Autorom reliéfu je významný sochár a reštaurátor Ladislav Ludovít Pollák, ktorý vyhotovil aj pamätný pomník so sochou Janka Kráľa umiestnený na námestí v Liptovskom Mikuláši. Slávnosť odhalenia pamätnej tabule zdokumentoval fotograf Eugen Lazišťan. Z jeho snímok (zatiaľ nekatalogizované) je zrejmé, že pamätnú tabuľu na rodnom dome odhalil Ladislav Novomeský.

Ako o podobe Janka Kráľa, tak aj o mieste jeho narodenia a úmrtia vieme málo. Budova v Liptovskom Mikuláši, na ktorej je umiestnená pamätná tabuľa, možno ani nie je rodným domom básnika. Ako uviedol Peter Vítek, riaditeľ pobočky Štátneho archívu v Liptovskom Mikuláši, Janko Kráľ „pochádzal z rodiny mäsiarskeho majstra a zemianky, ktorí v rokoch jeho narodenia spolu s ostatnými majstra-

mi bývali v dnes už prestavanej budove za dnešným Manderláčikom oproti Liptáčiku“.¹

Archívnu zbierku dopĺňajú fotografie pamätnej tabule na rodnom dome a pamätného pomníka v Liptovskom Mikuláši od Ladislava Ludovíta Polláka. Archív ich získal kúpou z Pamiatkového ústavu v Bratislave v roku 1958.

Ďalšia kolekcia fotografií pamätníkov Janka Kráľa pochádza z ateliéru známeho bratislavského fotografa Libora Knězeka (archívu ich daroval v roku 1965). Sú tu snímky rodného domu, pamätnej tabule i pamätného pomníka, ale aj budovy Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši. Jeho objektív zachytil aj tzv. Dom u Bieňov na Riadku v Kláštore pod Znievom, kde Janko Kráľ pôsobil ako súdny adjunkt v rokoch 1860 – 1862. Kráľov rodný dom s pamätnou tabuľou v Liptovskom Mikuláši nachádzame aj na snímke z roku 1961 od bratislavského fotografa Dezidera Orlovského.

Matičný fotograf Alojz Vladimír Hajda v roku 1966 zachytil dom v Zlatých Moravciach s pamätnou tabuľou s reliéfom od sochára Jána Hučka, ktorá dokumentuje, že básnik tu žil od roku 1862 až do svojej smrti v roku 1876. Fotograf zároveň vyhotovil početnú skupinu rôznych pohľadov na pamätný

pomník s bustou Janka Kráľa od sochára Jána Kuli-cha v Zlatých Moravciach. Na tomto mieste môžeme spomenúť, že v zbierke sa nachádza aj reprodukcia sudcovského dekrétu Janka Kráľa z 24. februára 1862, keď bol preložený z Kláštora pod Znievom do Zlatých Moraviec. Pamätná tabuľa na dome v Zlatých Moravciach bola v roku 1969 upravovaná a jej nový vzhľad zaznamenal fotograf Pavol Uhrin v roku 1972.

Alojz Vladimír Hajda ďalej zvečnil aj pamätný pomník Janka Kráľa v bratislavskej mestskej časti Petržalka v Sade Janka Kráľa, ktorý je dielom sochára Fraňa Gibalu a architekta Štefana Imricha z roku 1960. Známý bratislavský fotograf Anton Šmotlák zachytil pomník počas slávnosti polozenia venca v roku 1965 za príhovoru Milana Pišúta. Archív od neho v roku 1980 získal aj dva detailné pohľady na sochu Janka Kráľa (zatiaľ sú súčasťou nekatalogizovanej zbierky). Kolekciu fotografií pamätníka dopĺňajú aj snímky z roku 1976, ktoré archív získal od bývalej ČSTK (Československá tlačová kancelária) v Bratislave (Obr. 5).

Janko Král patril k najradikálnejším príslušníkom štúrovského hnutia. V roku 1847 sa zoznámil s národným buditeľom Jánom Rotaridesom, ktorý pôsobil ako učiteľ v Dolných Príbelciach (od roku 1866 boli Horné a Dolné Príbelce zlúčené do jednej obce Príbelce). Obaja dejatelia boli za svoje revolučné činy v roku 1848 uväznení v Šahách. Dokumentujú to aj fotografie bývalého župného domu i pamätnej tabule s bustou Janka Kráľa od sochára Stanislava Biroša.

V nekatalogizovanej zbierke sa nachádza fotografia pamätnej tabule od Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Bratislave. Fotografiu budovy bývalého župného domu v Šahách z roku 1966 archív získal od fotografa Pavla Uhrina, ktorý zachytil v roku 1968 aj pohľad na dom v bývalých Horných Príbelciach, v ktorom Janko Král býval. V zbierke sa nachádzajú aj fotografie zo slávnostného odhalenia pamätnej tabule na tomto dome z 22. apríla 1968 (fotograf: Ludovít Füle z ČSTK Bratislava). Zo snímky sa dozvedáme, že na slávnosti predniesol príhovor Pavol Vongrej, vtedajší správca Matice slovenskej. Pavol Uhrin odfotoval aj pamätnú tabuľu na dome v Príbelciach, v ktorom boli obaja revolucionári v roku 1848 chytení.

Janko Král pracoval v rokoch 1858 – 1859 ako súdny adjunkt v Martine, čo dokumentuje fotografia pamätnej tabule, umiestnenej na bývalom župnom dome. Známý vrútocký fotograf Filip Lašut zachytil

Obr. 5 Pamätný pomník Janka Kráľa; dielo sochára Fraňa Gibalu a architekta Štefana Imricha v Sade Janka Kráľa v Bratislave-Petržalka. Záber z 15. 3. 1976. Fotograf: J. Kolenčík, ČSTK Bratislava. Zdroj: LA SNK

nielen pamätnú tabuľu, ale aj jej slávnostné odhalenie v rámci 150. výročia jeho narodenia 20. októbra 1972. V zbierke sa nachádza aj snímka pamätnej tabule od fotografa Stanislava Belorida, ktorú archív získal z Turčianskeho múzea Andreja Kmeťa v Martine.

Od Filipa Lašuta sú uchované aj fotografie budovy Gymnázia Janka Kráľa v Zlatých Moravciach, ktorý zároveň dokumentoval aj jej pamätnú tabuľu. Dozvedáme sa z nej, že názov bol gymnáziu udelený v rámci osláv 150. výročia narodenia básnika v roku 1972.

Literárny archív SNK prezentuje ešte dve farebné fotografie pamätnej tabule Janka Kráľa na župnom dome v Balážskych Ďarmotách v Maďarsku, kde žil v rokoch 1849 – 1854 (slávnostne bola odhalená 26. septembra 1992).

Janko Král svoj život dožil v Zlatých Moravciach, kde od roku 1862 pôsobil ako prísediaci súdu Tekovskej župy. Janko Král skonal v roku 1876 a bol pochovaný na cintoríne v Zlatých Moravciach, miesto jeho hrobu však nebolo označené. „*Polstoročie po jeho smrti bola ustanovená komisia pod vedením*

*antropológa, aby presne identifikovala Kráľov hrob, no bez úspechu. V roku 1940 tím pod vedením matičného tajomníka Stanislava Mečiara údajne našiel jeho pozostatky a exhumovaná kostra bola s veľkou pompou prevezená na Národný cintorín v Martine. Ďalšie výskumy Kráľovho života a okolnosti jeho smrti však spochybnili, či do Martina boli prevezené skutočne Kráľove pozostatky,*⁴² popísala nejasnosti okolo jeho smrti Zuzana Nemcová, odborná pracovníčka Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši. Prevoz telesných pozostatkov Janka Kráľa zo Zlatých Moraviec, ktorý sa konal 3. novembra 1940, dokumentuje kolekcia fotografií zo Slovenskej tlačovej kancelárie (STK). Z fotografií sa dozvedáme, že smútočný rozlúčkový prejav predniesol vtedajší minister vnútra Alexander Mach. V archívnej zbierke sa nachádzajú fotografie obidvoch náhrobných pomníkov Janka Kráľa, pričom fotografie náhrobníka na cintoríne v Zlatých Moravciach vyhotovil Filip Lašut a fotografie pôvodného náhrobníka na Národnom cintoríne v Martine sú od Ferdinanda Jirička z roku 1955 a od Dezidera Orlovského z roku 1961. K novším akvizíciám patria dve snímky nového Kráľovho náhrobného pomníka v Martine (Obr. 6), ktorého autormi sú sochár Alexander Ilečko a architekt Peter Peressényi (fotografie sú z rokov 1990 – 1991). K zaujímavostiam patrí fotografia z výkopu telesných pozostatkov Janka Kráľa, ktorý sa konal 11. augusta 1925 na Mestskom cintoríne v Zlatých Moravciach za prítomnosti českého odborného znalca prof. Jindřicha Matiegku, Františka Heřmanského a i., pričom bolo zistené, že na určenom mieste sa žiadne nenachádzajú (fotografka: Marta Reitmannová).

Prezentáciu pamätných miest môžeme ukončiť snímkami náhrobného pomníka manželky Janka Kráľa Márie Poxíny Kráľovej na cintoríne v Polomke a náhrobníka syna Mladena na cintoríne v Turde v Rumunsku.

FOTOGRAFIE Z JUBILEJNÝCH UDALOSTÍ

Zaujímavú zbierku tvoria fotografie zo slávností usporadúvaných pri rôznych príležitostiach a jubileách Janka Kráľa. Menšia kolekcia fotografií je z výstavy o živote a diele Janka Kráľa, ktorá sa konala v Dome osvetu v Zlatých Moravciach v roku 1956 pri príležitosti 80. výročia jeho úmrtia.

Obr. 6 Náhrobný pomník Janka Kráľa na Národnom cintoríne v Martine. Autori: sochár Alexander Ilečko a architekt Peter Peressényi; záber z obdobia 1990 – 1991. Zdroj: LA SNK

Ďalej sa v zbierke nachádzajú početné fotografie zo slávnostného odhalenia symbolického náhrobného pomníka na cintoríne v Zlatých Moravciach z 23. mája 1966 pri príležitosti 90. výročia úmrtia básnika. Z fotografií, ktoré vyhotovila matičná fotografka Anna Kováčová, sa dozvedáme, že na slávnosti sa zúčastnili Pavol Vongrej a Viliam Sokolík, pracovníci Matice slovenskej, Alojz Lutonský, riaditeľ Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, Štefan Rakovský, rodák zo Zlatých Moraviec, ktorý pôsobil ako riaditeľ v Mestskom múzeu a jeho zásluhou bola vybudovaná Pamätná izba Janka Kráľa. Jedna fotografia (uchovaná v doposiaľ nekatalogizovanej zbierke) dokumentuje vystúpenie speváckeho zboru *Schola Cantorum*, ktorý bol založený v Gymnáziu Janka Kráľa v Zlatých Moravciach už v školskom roku 1939/1940.

Pamiatku Janka Kráľa si v Zlatých Moravciach uctili aj pri príležitosti 100. výročia jeho úmrtia. Fotografie z 21. mája 1976 od fotografa Blažeja Palkoviča z ČSTK Bratislava dokumentujú spomienkovú slávnosť, v rámci ktorej sa konala beseda a zároveň boli položené vence k pamätníku a symbolickému náhrobníku básnika.

Slávnosť 130. výročia narodenia básnika prezentuje jediná fotografia zo slávnostného koncertu usporiadaného v Bratislave 24. apríla 1952. V zbierke sa nachádza jej reprodukcia, ktorú zo zapožičaného originálu od Zväzu slovenských spisovateľov vyhotovil matičný fotograf Ferdinand Jiríček v roku 1976.

Veľké oslavy pri príležitosti 150. výročia narodenia Janka Kráľa sa konali pri jeho pamätnom pomníku v Liptovskom Mikuláši. Podujatie je zdokumentované na fotografiách od Filipa Lašuta z 20. apríla 1972. Jeho objektív zachytil aj seminár o živote a diele básnika, na ktorom prezentovali príspevky známe osobnosti, ako Jozef Butvin, Rudo Brtáň, Stanislav Šmatlák, Karol Rosenbaum, Ctibor Tahy, Peter Štrelinger, Michal Eliáš a iní. Zbierku dopĺňa aj niekoľko fotografií (v doposiaľ nekatalogizovanom stave) z prijatia účastníkov seminára vtedajším predsedom Mestského národného výboru v Liptovskom Mikuláši, ktorý im odovzdal pamätnú plaketu Janka Kráľa. Pomerne rozsiahla kolekcia fotografií je zo slávnostného otvorenia novej expozície inštalovanej v Múzeu Janka Kráľa (autori Cyril Kraus a Rudolf Chmel), ktoré sídli v Ilésháziovskej kúrii, bývalej budove stoličného domu, známej aj ako Seligovský dom už od roku 1955. Fotografie zachytávajú moment prestrihnutia pásky spisovateľom Jánom Poničanom pred expozíciou, ale aj účastní-

kov slávnostného aktu a vtedajšieho riaditeľa múzea Jozefa Kasanického.

Filip Lašut zvečnil na viacerých fotografiách aj slávnosť 150. výročia narodenia Janka Kráľa v Zlatých Moravciach, ktorá sa konala 21. mája 1972 za účasti mnohých vtedajších kultúrnych a politických osobností. Zároveň zachytil slávnostné otvorenie Pamätnej izby Janka Kráľa (autori novej expozície boli matiční pracovníci Michal Eliáš a Mišo A. Kováč), ktoré sa uskutočnilo v rámci osláv. Zaujímavú skupinku tvoria aj Lašutove fotografie samotnej novoinštalovanej pamätnej izby.

V nespracovanej zbierke sa nachádza aj niekoľko snímok od Ivana Farkaša z 19. a 20. mája 1972, ktorý zachytil slávnosti pri príležitosti 150. výročia narodenia básnika v Zlatých Moravciach. Na jednej z fotografií sú zobrazení herci Slovenského národného divadla Viliam Záborský, Viera Strnisková, Mikuláš Huba, Emília Vášáryová, Leopold Haverl a známa klaviristka Klára Havlíková po vystúpení na slávnostnej akadémii konanej v Dome osvety 20. mája 1972.

V nekatalogizovanej zbierke sa nachádza malá skupinka fotografií z vernisáže výstavy o živote a diele Janka Kráľa, ktorá bola inštalovaná 14. marca 1974 vo Vilniuse, v hlavnom meste Litvy. Na slávnostnom otvorení výstavy sa zúčastnili Viliam Mruškovič a Michal Eliáš, pracovníci Matice slovenskej v Martine.

Ďalšiu kolekciu tvoria fotografie zo slávností 160. výročia narodenia Janka Kráľa v Zlatých Moravciach (fotograf Filip Lašut), ktoré sa konali v priestoroch Stredného poľnohospodárskeho učilišťa a na gymnáziu pomenovanom po básnikovi 28. apríla 1982. Na jednej fotografii boli zachytené známe osobnosti, ako Pavol Bunčák a Július Lenko, ale aj predstaviteľ Matice slovenskej z Martina Michal Eliáš. Ďalšia snímka zobrazuje slávnostné polozenie vencov k pamätníku Janka Kráľa počas príhovoru Štefana Rakovského, riaditeľa Múzea Janka Kráľa v Zlatých Moravciach.

INÉ DOKUMENTÁRNE FOTOGRAFIE

V zbierke Janka Kráľa sú okrem autogramu uchované aj viaceré ukážky jeho rukopisu. Ide o reprodukcie úryvkov z básní *Piesne bez mena*, *Slovo*, *Krajinská pieseň*, *Duma dvoch bratov* (Obr. 7), *Šahy* a prozaického diela *Žatva*, ale aj rukopis prvopisu diela *Zverbovaní* a iné.

Duma dvoch bratov.

Pre prvú vetu z delovej krajiny
 Hlasajú da slobodu rozľúbené končiny -
 A púť sa vstáva s seňavým vichrom
 Až sa vidi svet s divným hromom.
 A Li savi rodom - stvrdjev znamenia -
 Tvaru sa, bo sa je slobodou vylúpenja,
 Či svet je v boji - a slová sa boji -
 A tába sa harká aj jai pít v spoľoji.
 A čo si slovenska - či je si li za kraj -
 Či nať lojich vstáčk. nevoťraflau, dýchaj
 Či si s bratom táhom - sľuďjanu da už sľeda
 Doby sa roziráči hľadau nioťraflača
 Či je okľafeloa blato a tába, karoboi
 A tába nioť inoje, ten lofco nať lohoi?
 Či horeť vstáča, loťi oca kraj sľanaoi -
 Sľiži sa pohromu od veľkej horavoi -
 Krajina sa harkje, oť sa lo za sľeoai -
 Neboťle sa okľafko, vst sa lo sľeoai
 Sľanaja našoi draboi - našoi sľoi - krajinaja -
 Sľedti nevoťra - lu maie Hurbanu -
 Či ide sa sľedti, s nim sľabti juráci
 Nan ho hľadja vstai v sľavinu sľeoai -
 Sľanaja sľoi, looi, oca sľeoai narod
 Sľaj vstáči tába a jej vstáči rod
 Sľojb sľuabti vstai - loť san čas sľomina
 Neťraflača lo bota sľan Hurban, hoiina
 Či sľe sa sľoi kias do krajni vstai?
 Vstai sa nad vami oca vstai

Obr. 7 Ukážka rukopisu Janka Kráľa, úryvok z básne *Duma dvoch bratov*. Zdroj: LA SNK.

Tvorbu Janka Kráľa dopĺňajú aj reprodukcie knižných vydaní, ako napríklad *Neznáme básne, Súborné dielo Janka Kráľa*, ktoré vydala Matica slovenská v Martine, ako aj reprodukcie titulných strán diel *Básnik Janko Král a jeho dráma sveta* od Milana Pišúta, *Verše Janka Kráľa*, prvé súborné dielo od Jaroslava Vlčka z roku 1893 (obe diela vyšli vo vtedajšom Turčianskom Svätom Martine), *Divný Janko* od Jána Poničana, dielo vydané v Bratislave v roku 1953 a iné. Ďalej sú tu reprodukcie titulnej strany časopisu *Sokol* z roku 1861, v ktorom je zverejnená Kráľova báseň *Slovo*, či reprodukcie z almanachu *Nitra* z roku 1844 s básňami *Povešť*, *Zakliata panna vo Váhu* a *divný Janko*, *Zverbovaní*, *Zabití*, *Moja pieseň* a iné.

Okrem reprodukcie úryvkov z básní LA SNK uchováva aj reprodukciu z korešpondencie Janka Kráľa, a to list adresovaný Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi z roku 1851 (originál listu, ale aj ukážok z diel Janka Kráľa sa nachádza v jeho rukopisnom fonde v LA). K zaujímavostiam patrí reprodukcia

väzby a začiatku rukopisnej modlitebnej knižky v nemeckom a maďarskom jazyku, ktorú údajne napísala Kráľova manželka.

Fotografka Anna Kovačková z Matice slovenskej v Martine v roku 1966 dokumentovala zápis z matriky o úmrtí Janka Kráľa v Zlatých Moravciach. K cenným akvizíciám patrí fotografia pečatidla Janka Kráľa (Obr. 8). Originálne pečatidlo je súčasťou zbierok Literárneho múzea Slovenskej národnej knižnice v Martine. K hodnotným patrí aj kresba Jánošíkovej družiny,

Obr. 8 Pečatidlo Janka Kráľa. Fotograf: Ján Dérer. Zdroj: LA SNK

ktorú načrtol Janko Král. V zbierkach LA sa nachádza originál kresby, ako aj jej reprodukcia od Filipa Lašuta. V roku 2022 si pripomínáme 200 rokov od narodenia Janka Kráľa. Literárny archív SNK disponuje rozsiahlym komplexom rozmanitých fotografií, ktoré dokumentujú život a dielo tohto výnimočného štúrovského básnika. Nevšedným ho nazval Milan Rúfus, ktorý o ňom napísal: „Univerzálny duch, človek európskeho formátu, jeden z básnikov európskeho romantizmu so všetkými atribútmi týchto básnikov, intelekt, ktorý má nielen svoju originálnu filozofiu dejín, ale aj kozmogóniu, filozofiu bytia, básnik, o nič nie menej talentovaný a erudovaný než jeho európski spolupútnici, ba ešte navyše, nad nich, nesie v sebe aj nešťastný osud svojho národa a presvedčenie o potrebe revolučnej premeny sveta – tento básnik má na poetické stvárnenie mohutného citového i intelektuálneho náboja k dispozícii spisovný jazyk o dvadsať rokov mladší, než je on sám.“⁴³

POZNÁMKY

¹ Bližšie pozri <https://mikulas.dnes24.sk/190-vyrocie-narodenia-kde-je-rodny-dom-janka-krala-132527>.

² Bližšie pozri <https://mikulas.dnes24.sk/190-vyrocie-narodenia-kde-je-rodny-dom-janka-krala-132527>.

³ *Janko Král. Poézia. Úvod napísal Milan Rúfus. 1976, s. 10.*

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Biografický lexikón Slovenska. V. zv. Km – L. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav 2013, s. 312 – 315. ISBN 978-80-8149-011-8.

Janko Král. Poézia. Úvod napísal Milan Rúfus. Bratislava : Tatran 1976. 474 s. [cit.2022-02-04]. Dostupné na internete: <https://mikulas.dnes24.sk/190-vyrocie-narodenia-kde-je-rodny-dom-janka-krala-132527>.

PhDr. Štefan Rakovský – človek, pedagóg, historik, múzejník. [cit. 2022-02-23]. Dostupné na internete: <https://www.zlate-moravce.info/2014/06/phdr-stefan-rakovsky-clovek-pedagog-historik-muzejnik/>.

Janko Král. [cit. 2022-01-03]. Dostupné na internete: <http://muzeumjankakrala.sk/historia-muzea/>.

Gymnázium Janka Krála. [cit. 2022-03-02]. Dostupné na internete: <https://www.gjkm.sk/schola-cantorum>.

VLADIMÍR MINÁČ PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA ZA ROKY 1997 – 2022

DOC. PHDR. AUGUSTÍN MAŤOVČÍK, DR.SC.
LUDMILA ŠIMKOVÁ

The authors present contributions to the bibliography of the literary and journalistic works by Vladimír Mináč, and the books and articles in periodical publications about the writer from 1997 to 2022, which builds on the heretofore processed personal bibliographies of the writer's oeuvre published in his lifetime and shortly after his death. These records from the databases of the Slovak National Bibliography, the SNL Digital Library portal, catalogues of Slovak libraries and other information sources are arranged primarily in chronological order, and subsequently in alphabetical order according to the titles of the articles. This supplementary material represents a significant source for research of the life and work of this culturally and politically active writer and publicist. Vladimír Mináč's personal bibliography for the period from 1997 to 2022 compiled in such a manner is a testimony to the still living legacy of writer's prose work, particularly his historical-philosophical essays, deliberations and criticisms explaining key periods, figures and issues of our national history and cultural and literary present.

Keywords: bibliography; Vladimír Mináč; Slovak writers; Slovak publicists

✉ augustin.matovcik@gmail.com
✉ simkoyaludmila999@gmail.com

Vladimír Mináč v Matici slovenskej v Bratislave (1975). Zdroj: Archív SNK

Sté výročie narodenia spisovateľa Vladimíra Mináča (10. 8. 1922 Klenovec – 25. 10. 1996 Bratislava) je príležitosťou na zamyslenie sa a priblíženie jeho života a diela súčasným generáciám. V časopise *Knižnica* sme pri tomto jubileu pripravili doplnok k jeho personálnej bibliografii sústredením záznamov po úmrtí spisovateľa v roku 1996. Personálna bibliografia Vladimíra Mináča za roky 1997 – 2022 nadväzuje na doteraz spracované a publikované personálne bibliografie spisovateľovho diela, vydané za jeho života, resp. krátko po jeho úmrtí.

O prvé komplexnejšie spracovanie personálnej bibliografie (po menších súpisoch regionálneho charakteru M. Vargovej z roku 1975) sa pričínili pracovníci Biografického oddelenia Matice slovenskej Augustín Maťovčík a Jozefína Ballová, ktorí pri príležitosti 50. výročia narodenia spisovateľa spracovali prvý súpis: *Vladimír Mináč. Personálna bibliografia* (Martin 1981; výťah z tohto vydania vyšiel aj v zborníku *Biografické štúdie*, zv. 10, 1981, venovanom spisovateľovmu jubileu). Táto bibliografia eviduje tlačený materiál od prvých publicistických príspevkov autora roku 1946 do konca roku 1977 a v tejto podobe obsahuje 1 657 záznamov. Na bibliografický súpis nadväzuje pokračovanie bibliografie za roky 1978 – 1986, ktorú pripravil Augustín Maťovčík a vyšla v zborníku *Biografické štúdie*, zv. 16 (1990). Napokon završujúcim pokračovaním personálnej bibliografie Vladimíra Mináča je tretia časť, obsahujúca súpis spisovateľovho

diela a literatúry o ňom za desaťročie 1987 – 1996, v ktorom sa nečakane skončila životná púť tvorcu 25. 10. 1996. Túto záverečnú časť Mináčovej bibliografie spracoval Augustín Maťovčík a vyšla v zborníku z vedeckého seminára *Život a dielo Vladimíra Mináča* (Nitra 1997). Spojením uvedených častí vznikla v novom štrukturálnom usporiadaní ucelená knižná podoba vydania: *Vladimír Mináč – Personálna bibliografia 1946 – 1996*, vydaná z fondu Nadácie Vladimíra Mináča v Stupave 1997. Tento kompletný súpis tlačou uverejnených prác spisovateľa, obsahujúci 2 342 bibliografických záznamov, je doplnený prehľadom rozhlasových, filmových a televíznych adaptácií a realizácií jeho diela a relácií o spisovateľovi, ako aj stručným biografickým kalendárom Vladimíra Mináča.

Personálnu bibliografiu Vladimíra Mináča za roky 1997 – 2022 sme spracovali na základe počítačovej evidencie zo slovenskej národnej bibliografie SNK za časové obdobie 1997 – 2004, ako aj portálu Digitálna knižnica (DIKDA) a iných prameňov (katalóg slovenských knižníc, katalóg knižnice SAV a i.). Záznamy v jednotlivých skupinách sú zaradené chronologicky, v rámci roka abecedne podľa názvov príspevkov, recenzie nasledujú za príslušným dielom. Pretože v Slovenskej národnej knižnici – v ústave Národná bibliografia od roku 2004 prestali spracovávať bibliografiu článkov zo slovenských novin a časopisov počítačovou formou, napriek dovte-

dy dlhoročnej bibliografickej činnosti v tejto oblasti, tak aj v našej bibliografii Vladimíra Mináča záznamy po roku 2004 môžu byť neúplné. Na komplexné spracovanie bibliografie by bolo potrebné prezrieť a vyexcerpovať celé ročníky najmä literárnych, kultúrnych a ďalších časopisov, v ktorých vychádzali príspevky a literatúra o spisovateľovi.

Takto zostavená personálna bibliografia Vladimíra Mináča za roky 1997 – 2022 je svedectvom o stále živom odkaze spisovateľovho prozaického diela, najmä jeho historicko-filozofických esejí, úvah a kritik, osvetľujúcich zlomové obdobia, postavy a problémy našich národných dejín i kultúrno-literárnej súčasnosti.

PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA VLADIMÍRA MINÁČA ZA ROKY 1997 – 2022

Schéma triedenia

I. Dielo Vladimíra Mináča

A. Knižné vydania

B. Próza a publicistika v periodikách a zborníkoch

II. Literatúra o Vladimírovi Mináčovi

A. Knižné vydania

B. Príspevky v periodikách a zborníkoch

I. DIELO VLADIMÍRA MINÁČA

A. KNIŽNÉ VYDANIA

1997

1

Rozhovory na diaľku s Vladimírom Mináčom / Vladimír Mináč, Eduard Ďuďa. – Bratislava : Print-servis, 1997. – 59 s. – ISBN 80-88755-32-8.

2

Vybrané spory / Vladimír Mináč ; zostavil a úvodnú štúdiu napísal Pavol Števček. – Bratislava : Národné literárne centrum, 1997. – 187 s. – ISBN 80-88878-17-9.

3 – 4

Recenzie:

Internista a chirurg / Luboš Svetoň. In: Literárny týždenník. – Roč. 11, č. 50 (1998), s. 6. – ISSN:0862-5999.

Podstata žeravosti / František Litecký. In: Knižná revue. – Roč. 8, č. 14 – 15 (1998), s. 9. – ISSN:1210-1982.

1998

5

Paradiso / Vladimír Mináč, Dana Podracká. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 1998. – 62 s. – ISBN 80-88735-69-6.

6 – 9

Recenzie:

Epilóg ako dialóg / Jozef Čertík. In: Slovenské pohľady. – Roč. 4 + 114, č. 12 (1998), s. 135 – 136.

Paradiso / Miloš Ferko. In: Knižná revue. – Roč. 8, č. 20 (1998), s. 1. – ISSN:1210-1982.

Parádne Paradiso / Andrej Červeňák. In: Literárny týždenník. – Roč. 11, č. 51-52 (1998), s. 6 – 7. – ISSN:0862-5999.

1999

10

V košeli zo žihľavy : (Biografické rozhovory Petra Holku s Vladimírom Mináčom) / Peter Holka. – Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1999. – 147 s. – ISBN 80-8061-059-2.

11 – 12

Recenzie:

Časové a nadčasové / Luboš Svetoň. In: Slovenské pohľady. – Roč. 4 + 115, č. 9 (1999), s. 103 – 104.

Človek ako ľudská súradnica / Miloš Ondráš. In: Knižná revue. – Roč. 9, č. 19 (1999), s. 5. – ISSN:1210-1982.

2006

13

Kultúra a súčasnosť. 4 / Zuzana Vargová ... [et al.] – Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2006. – 208 s. – ISBN 80-8094-044-4.

2012

14

Le producteur de bonheur : roman / Vladimír Mináč ; z orig. Výrobca šťastia. Traduit du slovaque par Maja Polackova et Paul Emond ; illustrations de Maja Polackova. – Bruxelles : Maelström reEvolution, 2012. – 303 s. – ISBN 978-2-87505-106-6.

2014

15

Dúchanie do pahrieb ; Návraty k prevratu / Vladimír Mináč. – Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2014. – 299 s. – ISBN 978-80-8128-111-2.

2015

16

Zakázané prózy / Vladimír Mináč. – Bratislava : Literárne informačné centrum, 2015. – 195 s. – ISBN 978-80-8119-086-5.

2016

17

Výrobca šťastia [elektronický zdroj] / Vladimír Mináč ; číta: Dušan Szabó. – V Levoči : Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu, 2016. – 1 elektronický optický disk (CD-ROM). – ISBN 978-80-18-05254-9.

B. PRÓZA A PUBLICISTIKA V PERIODIKÁCH A ZBORNÍKOCH

1997

18

Pražskí Slováci / Vladimír Mináč.
In: Slovo : almanach vedeckých úvah a umeleckých aktivít. – Č. 1 (1997), s. 24 – 26.

19

Sedem zakončení / Vladimír Mináč.
In: Slovo : almanach vedeckých úvah a umeleckých aktivít. – Č. 2 (1997), s. 6 – 27.

1998

20

Interpretácie pred trinástimi rokmi / Ivan Plintovič, Vladimír Mináč.
In: Slovo : almanach vedeckých úvah a umeleckých aktivít. – Č. 4 (1998), s. 38 – 43.

21

Pavol Dobšinský / Vladimír Mináč.
In: Slavošovské obecné noviny. – Roč. 4, č.11 (21.3.1998), s. 2.

2000

22

Triáda seminárnych úvah / Emil Charous, Vladimír Mináč, Vladimír Petřík.
In: Slovo : almanach vedeckých úvah a umeleckých aktivít. – Č. 2 (2000), s. 40 – 51.

2002

23

Slovenská sloboda : rozhovor so spisovateľom Vladimírom Mináčom / Drahošlav Machala, Vladimír Mináč.
In: Desafkrát desať / zostavil: Andrej Maťašík. – Bratislava : Združenie literátov Svojpomoc, 2002. – S. 45 – 56. – ISBN 8096889087.

2004

24

Predpovedal som revolúciu / pripravili: Mária Miková, Vladimír Mináč.
In: Slovenka. – Roč. 57, č. 3 (2004), s. 30 – 33. – ISSN:0231-6676.

2008

25

Výročie narodenia P. Dobšinského / Vladimír Mináč, Peter Glocko.
In: Učiteľské noviny. – Roč. 56, č. 13 (2008). Školstvo odborne : Príloha UN o odbornom vzdelávaní. – Č. 13 (2008), s. 26. – ISSN:1335-793X.

II. LITERATÚRA O VLADIMÍROVI MINÁČOVI

A. KNIŽNÉ VYDANIA

1997

26

Vladimír Mináč : personálna bibliografia 1946-1996 / zostavil: Augustín Maťovčík. – Stupava : Flash Press, 1997. – 158 s. – ISBN 80-967768-6-X.

27

Život a dielo Vladimíra Mináča : materiály z vedeckého seminára ... , ktorý sa konal 21. novembra 1996 na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – 171 s. – ISBN 80-88735-60-2.

28 – 29

Recenzie:

Predčasné hodnotenie / Ivan Bonko.
In: Literárny týždenník. – Roč. 11, č. 34 – 35 (1998), s. 9. – ISSN:0862-5999.

V košeli zo žihľavy : zborník o živote a diele Vladimíra Mináča / Roman F. Michelko. In: Literárny týždenník. – Roč. 11, č. 34 – 35 (1998), s. 8 – 9. – ISSN:0862-5999.

2007

30

Vladimír Mináč : výberová personálna bibliografia / zostavila: Rita Herczegová ; zodp. red.: Táňa Mikitová. – Rimavská Sobota : Knižnica Mateja Hrebendu, 2007. – 84 s. – ISBN 978-80-88766-53-7.

2014

31

Vladimír Mináč a podoby literárneho diskurzu druhej polovice 20. storočia / Pavel Matejovič. – Bratislava : Kaligram : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014. – 379 s. – ISBN 978-80-8101-832-9.

**B. PRÍSPEVKY
V PERIODIKÁCH A ZBORNÍKOCH**

1997

32

Biografické kalendárium Vladimíra Mináča / zostavil: Augustín Maňovčík.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 138 – 144. – ISBN 80-88735-60-2.

33

Do poetiky eseje / Pavol Števček.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 40 – 42. – ISBN 8088735602.

34

Dostojevskij, Mináč – zhody a rozdiely / Andrej Červeňák.

In: Slovo : almanach vedeckých úvah a umeleckých aktív. – Č. 2 (1997), s. 28 – 33.

35

Dvere do ľudskosti : Vladimír Mináč a Matica slovenská / Dušan Katusčák.

In: Literárny týždenník. – Roč. 10, č. 32 (1997), s. 1 a 11. – ISSN:0862-5999.

36

Hodnota Mináčovej cesty / Alexander Halvoník.

In: Literárny týždenník. – Roč. 10, č. 3 (1997), s. 1 a 10. – ISSN:0862-5999.

37

Chcem vysloviť obdiv v eseji / Eva Tučná.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 10 – 11. – ISBN 8088735602.

38

Marek Uhrín – Hľadač pravdy a šťastia : (na okraj genézy hrdinu) / Andrej Červeňák.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 54 – 62. – ISBN 8088735602:

39

Nad hrobom Vladimíra Mináča / Roman Kaliský.

In: Literárny týždenník. – Roč. 10, č. 45 (1997), s. 2. – ISSN:0862-5999.

40

Namiesto epilógu / Pavol Števček.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 168 – 171. – ISBN 8088735602.

41

Niekoľko poznámok k položeniu a funkcii vojrovej tematiky v tvorbe Vladimíra Mináča / Kristína Krnová.

In: Slovenský jazyk a literatúra v škole. – Roč. 44, č. 3 – 4 (1997/1998), s. 81 – 92.

42

O možnostiach textu : (nad Generáciou dnes) / Kristína Krnová.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 43 – 53. – ISBN 8088735602.

43

Personálna bibliografia Vladimíra Mináča / Augustín Maňovčík.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 145 – 167. – ISBN 8088735602.

44

Pocta Vladimírovi Mináčovi / Roman Kaliský, Ladislava Ballek, Ján Tužinský, Stanislav Háber, Peter Holka.

In: Slovo. – Č. 2 (1997), s. 57 – 65.

45

Pod klenbou Klenovca : (Vladimírovi Mináčovi) / Pavol Stanislav.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 137. – ISBN 8088735602.

46

Posledný štúrovec, alebo, Náčrt jednej etiológie / Viktor Maňuga.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 70 – 91. – ISBN 8088735602.

47

Posledný štúrovec : náčrt jednej etiológie / Viktor Maňuga.

In: Literárny týždenník. – Roč. 10, č. 15 (1997), s. 1 a 4. – ISSN:0862-5999.

48

Reflexia čisto osobná / Peter Liba.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 7 – 9. – ISBN 8088735602.

49

Reflexie z Mináča / Ondrej Marušiak.

In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 92 – 103. – ISBN 8088735602.

- 50**
- Rozpor a jednota národného a všeludského v myslení Vladimíra Mináča / Eduard Chmelár.
In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 28 – 31. – ISBN 8088735602.
- 51**
- Slovensko bez „baťka“ Mináča : (Vladimír Mináč by sa bol dožil 75 rokov) / Štefan Balák.
In: Slovenská republika. – Roč. 5, č. 184 (11. 8. 1997), s. 5.
- 52**
- Slovensko je malou, ale bohatou krajinou na významné osobnosti a veľkých ľudí : slávnostné podujatie na počesť V. Mináča v Klenovci.
In: Slovenská republika. – Roč. 5, č. 205 (6. 9. 1997), s. 2.
- 53**
- Tegionálne a univerzálne v tvorbe Vladimíra Mináča / Zdenko Kasáč.
In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 32 – 39. – ISBN 8088735602.
- 54**
- To je náš osud / Peter Holka.
In: Literárny týždenník. – Roč. 10, č. 39 (1997), s. 3. – ISSN:0862-5999.
- 55**
- Umenie sezónneho portrétistu / Ivan Sulík.
In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 63 – 69. – ISBN 8088735602.
- 56**
- Veľký mysliteľ a národovec / Karol Petrovský.
In: Národná osвета. – Roč. 7, č. 9 (1997), s. 8.
- 57**
- Veľmajster slovenského slova : k nedožitým päťasedemdesiatinám Vladimíra Mináča / Vladimír Babnič.
In: Bojovník. – Roč. 42, č. 16 (1997), s. 7. – ISSN:0323-2018.
- 58**
- Vladimír Mináč : (10.8.1922 Klenovec, o. Rimavská Sobota – 25.10.1996 Bratislava) : spisovateľ, esejista, organizátor kultúrneho života / Pavol Števček.
In: Sto slávnych Slovákov / zostavil: Milan Ferko. – Martin : Matica slovenská, 1997. – S. [198] – 199. – ISBN 8070903937.
- 59**
- Vladimír Mináč a Matica slovenská / Dušan Katuščák.
In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. – S. 119 – 133. – ISBN 8088735602.
- 1998**
- 60**
- Mináčova novela Na rozhraní ako populárna literatúra / Peter Zajac.
In: Slovenská literatúra. – Roč. 45, č. 3 (1998), s. 231 – 234.
- 61**
- Mystérium života podľa Mináča : krátky rozhovor s profesorom Petrom Scherhauserom / pripravila Katarína Ducárová.
In: Teatro. – Roč. 4, č. 10 (1998), s. 16 – 17. – ISSN: 1335-146X.
- 62**
- Priskoro spálená loď? : (Dúchanie do pahrieb (divadelný projekt)) / Dagmar Inštitorisová.
In: Javisko. – Roč. 30, č. 10 (1998), s. 13 – 14. – ISSN:0323-2883.
- 63**
- Scénická esej Dúchanie do pahrieb / Emil Lehuta.
In: Teatro. – Roč. 4, č. 10 (1998), s. 11 – 13. – ISSN: 1335-146X.
- 64**
- Scénická esej : V. Mináča Dúchanie do pahrieb v inscenácii M. Hatinu / Ladislav Čavojský.
In: Literárny týždenník. – Roč. 11, č. 39 (1998), s. 15. – ISSN:0862-5999.
- 1999**
- 65**
- Smrť chodí po horách : postrehy svedka o nedávnych rokoch / Ivan Bonko.
In: Slovenská republika. – Roč. 7, č. 147 (28. 6. 1999), s. 13.
- 2000**
- 66**
- Búrliak v medziach zákona : Slovensko 20. storočia: Ľudia a osudy – Vladimír Mináč / Juraj Marušiak.
In: Pravda. – Roč. 10, č. 11 (15. 1. 2000). [Príl.] Sobota. – S. 20. – ISSN:1335-4051.
- 67**
- Literárni antipodi – Tatarka a Mináč / Branislav Choma.
In: Dilema. – Č. 10 (2000), s. 59 – 62. – ISSN:1335-2342.
- 68**
- Treba nám veľa naprávať : odkaz Vladimíra Mináča, muža našej nedávnej súčasnosti / Imrich Kružliak.
In: Literárny týždenník. – Roč. 13, č. 29-30 (2000), s. 4. – ISSN:0862-5999.
- 2002**
- 69**
- Dúchanie do Mináča : nejasné posolstvo televízneho dokumentu Pod hasprunskou slivkou / Eduard Chmelár.

In: Slovo : politicko-spoločenský týždenník. – Roč. 4, č. 44 (2002), s. 10. – ISSN:1335-468X.

70

Jeden z tých, čo dúchali do pahrieb : K nedožitej osemdesiatke Vladimíra Mináča / Vladimír Petřík.

In: Knižnica. – Roč. 3, č. 10 (2002), s. 499 – 500. – ISSN:1335-7026.

71

List Vladimírovi Mináčovi / Július Homola.

In: Kultúra. – Roč. 5, č. 18 (2002), s. 9. – ISSN:1335-3470.

72

Spor o Vladimíra Mináča : dokumentárny film Pod hasprunskou slivkou / Drahoslav Machala.

In: Literárny týždenník. – Roč. 15, č. 32 (2002), s. 8. – ISSN:0862-5999.

2003

73

Transformácie subjektu v esejistickej tvorbe Vladimíra Mináča / Pavel Matejovič.

In: Slovenská literatúra. – Roč. 50, č. 4 (2003), s. 257 – 279. – ISSN:0037-6973.

2005

74

Na rozhraní : (rozprávkovosť Mináčových „družstevných“ próz) / Anton Lauček.

In: Slovenský jazyk a literatúra v škole. – Roč. 52, č. 3 – 4 (2005/2006), s. 83 – 89. – ISSN:1335-2040.

2006

75

Desať rokov bez Mináča / Ondrej Zimka... [et al.]

In: Literárny (dvoj)týždenník. – Roč. 19, č. 35 – 36 (2006), s. 8 – 9. – ISSN:0862-5999.

76

Mináčova človečina : pred desiatimi rokmi odišiel junák spod vepra / Tomáš Winkler.

In: Slovenské národné noviny. – Roč. 17 (21), č. 21 (2006), s. 5. – ISSN:0862-8823.

2007

77

Bol to aj môj Mináč / Vladimír Babnič.

In: Slovenské pohľady. – Roč. 4 + 123, č. 2 (2007), s. 59 – 69. – ISSN:1335-7786.

78

Čas je najlepším porotcom / Marta Germušková.

In: Literárny (dvoj)týždenník. – Roč. 20, č. 35 – 36 (2007), s. 5. – ISSN:0862-5999.

79

Človek Mináč a odkrajovanie minulosti / Eduard Chmelár.

In: Slovo : spoločensko-politický týždenník. – Roč. 9, č. 36 (2007), s. 3. – ISSN:1335-468X

80

Hlinka alebo Mináč / Vladimír Palko.

In: Impulz. – Roč. 3, č. 3 (2007), s. 3 – 5. – ISSN:1336-6955.

81

Komplex malosti / Pavol Dinka.

In: Literárny (dvoj)týždenník. – Roč. 20, č. 29 – 30 (2007), s. 1. – ISSN:0862-5999.

82

Komunistické ikony, zdá sa, nevymierajú : ad: Pavol Janík: Slovenská literárna (pseudo)veda. LT 31-32 [2007], str. 4 : polemiky / Mária Bátorová.

In: Literárny (dvoj)týždenník. – Roč. 20, č. 33 – 34 (2007), s. 8. – ISSN:0862-5999.

83

Krajina ako autoidentifikačný znak v tvorbe Vladimíra Mináča / Pavel Matejovič.

In: Slovenská literatúra. – Roč. 54, č. 4 (2007), s. 241 – 254. – ISSN:0037-6973.

84

Mária Bátorová a Vladimír Mináč : (polemiky) / Šimon Ondruš.

In: Slovenské pohľady. – Roč. 4 + 123, č. 11 (2007), s. 148 – 150. – ISSN:1335-7786.

85

Medzi čistým a nečistým / Pavel Matejovič.

In: OS – Fórum občianskej spoločnosti. – Roč. 11, č. 5 (2007), s. 121 – 123. – ISSN:1335-2296.

86

Na obranu V. Mináča / Eva Fordinálová ... [et al.]

In: Literárny (dvoj)týždenník. – Roč. 20, č. 35 – 36 (2007), s. 5. – ISSN:0862-5999.

87

Obnoviť duchaplný spor / Július Lomenčík.

In: Literárny (dvoj)týždenník. – Roč. 20, č. 35 – 36 (2007), s. 4 – 5. – ISSN:0862-5999.

88

Slovenská literárna (pseudo)veda / Pavol Janík.

In: Literárny (dvoj)týždenník. – Roč. 20, č. 31 – 32 (2007), s. 8. – ISSN:0862-5999.

89

Strata kresťanskej pamäti / Eva Trizuljaková.

In: Impulz. – Roč. 3, č. 4 (2007), s. 16 – 20. – ISSN:1336-6955.

90

Vladimír Mináč a sebazničujúce nájazdy kádroníkov / Jozef Kollár.

In: Literárny (dvoj)týždenník. – Roč. 20, č. 35 – 36 (2007), s. 4. – ISSN:0862-5999.

91

Vladimír Mináč, literatúra, národ / Vladimír Petřík
In: OS – Fórum občianskej spoločnosti. – Roč. 11, č. 5 (2007), s. 113 – 117. – ISSN:1335-2296.

92

Vladimír Mináč – princíp mravnosti v politike / Ivan Hu-
dec.
In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej
Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisova-
teľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. –
S. 12 – 14. – ISBN 8088735602.

93

Vladimír Mináč – satirik a Výrobca šťastia / Henrich Ja-
kubík.
In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej
Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisova-
teľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. –
S. 104 – 112. – ISBN 8088735602.

94

Vladimír Mináč v kontextoch / Alexander Halvoník.
In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej
Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisova-
teľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. –
S. 17 – 27. – ISBN 8088735602.

95

Vladimír Mináč v súvislostiach priestoru a času / Viliam
Obert.
In: Život a dielo Vladimíra Mináča / zostavil: Andrej
Červeňák. – Bratislava : Spolok slovenských spisova-
teľov ; Nitra : Fakulta humanitných vied UKF, 1997. –
S. 113 – 118. – ISBN 8088735602.

2005

96

Generácia / Pavel Matejovič.
In: Slovenská literatúra. – Roč. 52, č. 6 (2005), s. 428 –
432. – ISSN:0037-6973.

97

Hodiny a minúty / Vladimír Petřík.
In: Slovenská literatúra. – Roč. 52, č. 6 (2005), s. 426 –
428. – ISSN:0037-6973.

98

Smrť chodí po horách / Pavel Matejovič.
In: Slovenská literatúra. – Roč. 52, č. 6 (2005), s. 423 –
425. – ISSN:0037-6973.

2007

99

Významní matiční činovníci.
In: Národný kalendár 2007. – Martin : Matica slovenská,
2007. – S. 193. – ISBN 8070908181

2008

100

Ad: Š. Ondruš: Mária Bátorová a Vladimír Mináč (SP 11,
2007) : (polemiky) / Mária Bátorová.

In: Slovenské pohľady. – Roč. 4 + 124, č. 2 (2008),
s. 150 – 151. – ISSN:1335-7786.

101

Historické a osobné pozadie hádok o Vladimíra Mináča /
Jozef Čertík.
In: Literárny (dvoj)tyždenník. – Roč. 21, č. 1 – 2 (2008),
s. 8. – ISSN:0862-5999.

102

K polemike o Vladimírovi Mináčovi / Vladimír Palko,
František Mikloško.
In: Literárny (dvoj)tyždenník. – Roč. 21, č. 1 – 2 (2008),
s. 9. – ISSN: 0862-5999.

103

Majster slova, myšlienky aj štýlu : Vladimír Mináč: „Naše
národné dejiny sú v prvom rade dejinami písaného slo-
va“ / Rudolf Čizmarík.
In: Verejná správa. – Roč. 63, č. 2 (2008), s. 26 – 27. –
ISSN:1335-7883.

104

Pohľad zvonka / Ladislav Čúzy.
In: Slovenské pohľady. – Roč. 4 + 124, č. 7 – 8 (2008),
s. 286 – 288. – ISSN:1335-7786.

105

Recenzované dielo:
Románová epopej v žánrových a meziliterárnych sou-
vislostech / Milan Pokorný. – Praha : Academia, 2007.
– 160 s. – ISBN 9788020015259.

106

Pohľady z Matice / spracoval ŠAH.
In: Slovenské pohľady. – Roč. 4 + 128, č. 10 (2012), s. 140
– 142. – ISSN:1335-7786.

107

Pokorný, Milan: Románová epopej v žánrových a mezili-
terárnych souvislostech / Pavel Matejovič.
In: Slovenská literatúra. – Roč. 55, č. 1 (2008), s. 71 – 75.
– ISSN:0037-6973.

108

Recenzované dielo:
Románová epopej v žánrových a meziliterárnych sou-
vislostech / Milan Pokorný. – Praha : Academia, 2007.
– 160 s. – ISBN 9788020015259.

109

Trochu ináč ako Vlado Mináč / Anton Blaha.
In: Literárny (dvoj)tyždenník. – Roč. 21, č. 15 – 16 (2008),
s. 3. – ISSN:0862-5999.

2009

110

Mal Mináč chlpatú ruku? : (polemiky) / F. X. Zeman-
ovič.
In: RAK. – Roč. 14, č. 2 (2009), s. 47 – 48. – ISSN:1335-
1702.

111

Náhoda ako subverzívny prvok filozofického a estetického diskurzu šesťdesiatych rokov / Pavel Matejovič.
In: Slovenská literatúra. – Roč. 58, č. 2 (2011), s. 98 – 104

112

Najatý lokaj Rudolfa Chmela : (polemiky) / Július Vanovič.
In: RAK. – Roč. 14, č. 10 (2009), s. 37 – 38. – ISSN:1335-1702.

113

Nikdy nie si sama ako literárny gýč? / Pavel Matejovič.
In: Slovenská literatúra. – Roč. 56, č. 2 (2009), s. 81 – 97. – ISSN:0037-6973.

114

Otcovi sa konkurovať nedalo : s Vladimírom Mináčom / Mária Miková, Vladimír Mináč.
In: Slovenka. – Roč. 62, č. 36 (2009), s. 24 – 27. – ISSN:0231-6676.

115

Petrík o Mináčovom rozhraní : (náhoda ako generátor udalosti) / Pavel Matejovič.
In: Slovenská literatúra. – Roč. 56, č. 3 (2009), s. 210 – 215. – ISSN:0037-6973.

116

Všeobecné znaky eseje vo vybraných esejach Vladimíra Mináča: Ján Francisci, Tradícia a čo s ňou? Kde sú naše hrady? Zbrané spory Jozefa Miloslava Hurbana / Ľubica Zorničáková.
In: Otázky žurnalistiky. – Roč. 52, č. 3 – 4 (2009), s. 81 – 93. – ISSN:0322-7049.

117

Zmena literárno-kritickej paradigmy v prvej polovici šesťdesiatych rokov : (kritické reflexie Mináčových krátkych próz) / Pavel Matejovič.
In: Slovenská literatúra. – Roč. 58, č. 5 (2011), s. 435 – 441.

2012

118

Baľko Mináč : pred 90 rokmi sa v Klenovci narodil spisovateľ Vladimír Mináč / Alžbeta Remiášová.
In: Slovenka. – Roč. 65, č. 32 (2012), s. 72 – 74. – ISSN:1336-0973.

119

Hľadač pravdy Vlado Mináč / Drahoslav Machala.
In: Slovenské pohľady. – Roč. 4 + 128, č. 10 (2012), s. 141 – 142. – ISSN:1335-7786.

120

Mysliteľ, ktorý poznačil Slovensko : Impresie na tému Vlado Mináč / Drahoslav Machala.
In: Literárny týždenník : časopis Spolku slovenských spisovateľov. – Roč. 25, č. 25 – 26 (2012), s. 10.

121

Nedožitý 90. narodeniny Vladimíra Mináča : (spomienka v Klenovci, rodnej obci spisovateľa) / Augustín Maťovčík.
In: Knižnica. – Roč. 13, č. 10 (2012), s. 60 – 61.

122

Vladimír Mináč a Matica slovenská / Imrich Sedlák.
In: Historický zborník. – Roč. 23, č. 1 – 2 (2012), s. 33 – 35.

123

Vladimír Mináč : (Čo dnes s jeho životom a dielom?) / Viliam Marčok.
In: Knižnica. – Roč. 13, č. 7 – 8 (2012), s. 75 – 77. – ISSN:1335-7026.

124

Vladimír Mináč – spisovateľ, politik a matičný činovník / Roman Michelko.
In: Historický zborník. – Roč. 23, č. 1 – 2 (2012), s. 30 – 32.

2014

125

Alexander Matuška a Vladimír Mináč o štúrovcoch / Tomáš Winkler.
In: Slovenské pohľady. – Roč. 130, č. 2 (2014), s. 6 – 13.

126

Štúr, Hurban, Matuška, Mináč, Winkler a tí iní / Jozef Markuš.
In: Slovenské pohľady. – Roč. 130, č. 9 (2014), s. 74 – 82.

2017

127

Somár písal somárovi / [autor] -rb-.
In: Hlas Vrbového. – Roč. 27, č. 11 (2017), s. 5. – ISSN:1335-2687.

2020

128

V čom nás povinné čítanie klamalo : ideál verzus realita : prešľapy a zločiny slovenských spisovateľov / Iveta Grznárová.
In: Hospodárske noviny. – Roč. 28, č. 180 (18. – 20. 9. 2020). HN magazín. – Roč. 6, č. 36 (18. 9. 2020), s. 14 – 19. – ISSN:1335-4701.

O PREMENÁCH A PERSPEKTÍVACH KNIHY

ODBORNÝ SEMINÁR TLIB 2022

MGR. JURAJ VALKO

The author provides a summary of the 21st year of the specialised seminar for librarians and information specialists *Tlib 2022* with the main topic entitled *The Book – Its Transformations and Perspectives*. The event, which took place on the 24th – 25th May 2022 under the authority of the State Scientific Library in Banská Bystrica, also included the 6th annual forum of young library and information specialists *Library Incubator*. The seminar program consisted of a total of 17 contributions presented not only by experts in the field of librarianship and information science but also by publishers, editors, and book designers. Contributions of the first seminar day were primarily focused on the history and future of the book as a medium of information and as an art object. The second day was filled-out with contributions dedicated to book design issues.

Keywords: specialised seminars; State Scientific Library in Banská Bystrica; book culture; book design

 juraj.valko@snk.sk

 Kancelária generálnej riaditeľky
Slovenská národná knižnica,
Martin

 <http://www.snk.sk/>

Zdroj: Marek Durdiak

Od apríla 2022 sa verejné podujatia môžu po dlhých dvoch rokoch opäť konať bez obmedzení a organizátori sa (prinajmenšom zatiaľ) nemusia obávať zavádzania zásadných bezpečnostných opatrení. Pandémia, zdá sa, zanechala nezmazateľné stopy aj na podobe súčasných a budúcich kultúrnych podujatí. Z tohto hľadiska je však potrebné vnímať zmeny nanajvýš pozitívne. Inštitúcie si po vyhlásení mimoriadnej situácie v marci 2020 rýchlo osvojili prácu s modernými komunikačnými platformami a v súčasnosti záujemcom umožňujú zúčastňovať sa hromadných akcií buď priamo na mieste konania, alebo prostredníctvom online prenosov, eventuálne oboma spôsobmi súčasne. Práve pre posledný spomenutý model sa rozhodla Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, ktorá v spolupráci so Slovenskou asociáciou knižníc a Spolkom slovenských knihovníkov a knižníc v dňoch 24. a 25. mája usporiadala odborný seminár pre knihovníkov a informačných špecialistov Tlib 2022. Obsah 21. ročníka seminára, ktorého nosnou témou bola „knihy – jej premeny a perspektívy“, bol (rovnako ako v predchádzajúcom roku) prístupný tak osobám prítomným v prednáškovej sále knižnice, ako aj vopred prihláseným divákovi sediacim pred obrazovkami domácich či pracovných počítačov. Ďalším rozumným krokom

organizátorov bolo zverejnenie audiovizuálneho záznamu prezentovaných príspevkov na internete¹, vďaka čomu je možné dodatočne sa s nimi oboznámiť alebo si ich opätovne pripomenúť. Spolu s čoskoro vydaným zborníkom prednášok bude cieľovej skupine ponúknutý komplexný pohľad na pertraktované otázky.

Zahájenie seminára Tlib 2022. Zdroj: Marek Durdiak

SONDY DO MINULOSTI A BUDÚCNOSTI KNIHY

Program prvého dňa seminára tvorilo dovedna osem príspevkov, ktoré doplnila komentovaná prehliadka výstavy dokumentaristu a fotografa Tomáša Hulíka, nesúca názov *Odvrátená strana Slovenska*. Tematicky heterogénne príspevky boli prestúpené témou dejín, aktuálneho stavu a budúcnosti knihy ako nositeľa dvojzjedinej identity – klasického textového média i umeleckého artefaktu. Zoltán Rédey z Univerzitnej knižnice v Bratislave účastníkov hneď v úvode previedol evolúciou podôb knihy a ich funkcií od prvopočiatkov (papyrusových zvitkov) po súčasnosť (digitalizované formy). Neuveriteľne obsírnu problematiku podielu vizuálnej stránky knihy na jej celkovej výpovednej hodnote elegantne vtesnal do vyhradených 20 minút.

Na vystúpenie Zoltána Rédeya plynulo nadviazal riaditeľ Slovenského vydavateľského centra Vladimír Valentík. Svoj mimoriadne podnetný referát začal zamyslením, či je existencia tradičných kníh priamo ohrozená prudkým vývojom digitálnych technológií a rozširovaním elektronických kníh, ktoré pozorujeme v posledných desaťročiach. Prítomných ubezpečil, že fenomén stretu starých a nových umeleckých foriem ľudstvo v moderných dejinách zažilo niekoľko (malierstvo verus fotografia, divadlo verus film), ani jeden z nich však dosiaľ nevedol k zániku toho-ktorého druhu umenia. Uvedené skutočnosti podľa neho implikujú, že ani kniha nebude v budúcnosti kompletne nahradená niektorým z „konkurenčných“ nehmotných nosičov informácií. Hoci by bolo naivné domnievať sa, že z praktického, najmä ale z vizuálneho hľadiska sa viaceré atribúty knihy časom neupraví, aby uspokojili meniace sa požiadavky konzumenta, takmer s istotou je možné predpovedať, že vďaka svojej umeleckej hodnote bude existencia knihy aj v budúcnosti zaručená. Vychádzajúc z ideí presadzovaných Marcelom Duchampom, reprezentantom avantgardného umeleckého hnutia book art, prednášajúci uviedol, že umelecká kniha „ako taká nemá funkciu sprostredkovať myšlienky, ale je to objekt – socha, ktorá si zachováva určité prvky pragmaticky – prakticisticky pochopenej knihy“. Vnímanie knihy v zmysle výtvarno-umeleckého objektu a zároveň produktu technologického pokroku podľa neho predstavuje východisko zo situácie, keď toto tradičné médium bojuje o svoje miesto pod slnkom. Stručnú formuláciu uvedeného prí-

stupu podal Vladimír Valentík vo svojich deviatich tézach biblioestetizmu, ktorý charakterizoval ako výsledok zlúčenia vydavateľskej činnosti a estetizácie. Podstata danej názorovej koncepcie spočíva v tom, že kniha je nositeľom predovšetkým estetickej funkcie, pričom jej ostatné funkcie sú odsunuté do úzadia. Biblioestetizmus je de facto protikladom konvenčného – praktického prístupu ku knihe. Zvýšený dôraz na umeleckú funkciu knihy však podľa autora nemá viesť k úplnému potlačeniu jej tradičnej – literárnej funkcie. Naopak, predpokladom úspešného zachovania knihy – hmotného artefaktu v súčasnom ponímaní – je zladenie oboch funkcií a ich premena na jeden organický celok.

Vladimír Valentík: Biblioestetizmus – skúsenosti a perspektívy.
Zdroj: Marek Durdiak

Seminár pokračoval prednáškou Franza J. Gangelmayera (Mestská knižnica Viedeň), v ktorej historik vyzdvihol význam bibliofilie v súčasnosti (prejavujúcej sa najmä v zberateľskom snažení zanietených milovníkov kníh) a okrem iného vyjadril presvedčenie, že hoci sa ľudstvo pozvoľne prehuplo do digitálneho veku, fascinácia knihami neustúpila, ba zreteľne vzrástla. Nevedno, či to bolo dielo náhody, alebo zámer organizátorov seminára, je však namieste podotknúť, že dojem, ktorý toto potešujúce konštatovanie zanechalo na účastníkov, umocnilo vystúpenie troch po sebe nasledujúcich rečníkov. Príspevok podaný literárnym historikom Petrom Cabadajom priblížil životné osudy a pôsobenie Jána Vrtílka a jeho dcéry Ludmily Mlichovej, prevádzkovateľov žilinskej knihárskej dielne, s osobitým zreteľom na vklad tých-

to osobností do slovenskej knižnej kultúry a knižného umenia. Typograf a grafický dizajnér Peter Ďurík sa v referáte zamerával na tradíciu tvorby vzácnych kníh – bibliofilii – v slovenskom kultúrnom prostredí (k pestovaniu ktorej nemalou mierou sám ako výtvarný redaktor prispel), ale aj na kritiku produkcie dnešných komerčných vydavateľstiev. Publicista a spisovateľ Igor Válek sa napokon s publikom podelil o osobné spomienky na spoluprácu s akademickým maliarom a autorom knižných ilustrácií Stanislavom Lajdom, ktorého génius charakterizoval, citujúcu kurátorku Darinu Arce, takto: „Orientáciu hľadá vo vlastných skúsenostiach s autormi ilustrácií jeho detstváho a tínedžerského obdobia. Empaticky sa vie priblížiť čitateľovi, pre ktorého je kniha určená, a jednoznačne zohľadňuje vo svojej ilustrácii vek čitateľa. Dokáže k téme pristúpiť s vážnosťou a realistickou presnosťou, alebo s detskou čistou hravosťou, keď prevládajú prvky karikatúry či grotesknej štylizácie kreslených filmov.“²

Prezentácia tvorby Petra Ďuríka. Zdroj: Marek Durdiak

ZA HRANICAMI SLOVENSKA

Siedmy príspevok prvého dňa podujatia, spracovaný Ivetou Hurnou a Helenou Mlejovou, niesol názov *Okno do Palestíny – tradície kníh, čítania a projekty na podporu čitateľskej gramotnosti*. Helena Mlejová informovala o iniciatíve slovenského združenia Dva v jednom a palestínskej organizácie Tamer Institute, ktorej cieľom bolo nájdenie prieniku dvoch odlišných kultúr – na jednej strane európskej, kde je čítanie úzko previazané s každodenným životom, a arabskej, ktorá aj napriek vekmi pestovanej literárnej tradícii dnes v tomto smere vplyvom globalizácie a ďalších faktorov výrazne zaostáva – a to prostredníctvom oboznámenia slovenskej čitateľskej verejnosti s detskou tvorbou arabských autorov a zároveň priblíženia slovenskej literatúry palestínskym deťom. Jedným z výsledkov kooperácie spomenutých organizácií malo byť sprostredkovanie preložených arabských diel slovenským čitateľom a naopak. V rámci realizácie projektu mali zástupcovia slovenskej literatúry a knižnej kultúry príležitosť navštíviť v marci 2022 niekoľko kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií so sídlom v meste Ramallah a v priľahlých oblastiach. Jednou z nich bol práve Tamer Institute, nezisková organizácia zameraná na komunitné vzdelávanie mládeže s pôsobnosťou na celom území Palestíny. Spoločným menovateľom dlhého zoznamu aktivít tohto inštitútu je podpora práv na vzdelanie, slobodný prístup k informáciám a rozvoj kritického myslenia, s ktorými úzko súvisí podpora čítania v rodinách bez ohľadu na ich spoločenské postavenie. Tá je stelesnená najmä v pestrej ponuke kníh pre deti jednotlivých vekových kategórií či metodických príručiek poskytujúcich odporúčania, ako správne čítať deťom, ako dieťaťu vybrať vhodnú knihu a pod., ale i v rozličných programoch, workshopoch či diskusiách s literátmi, ktoré sa uskutočňujú v súčinnosti s domácimi, zahraničnými i medzinárodnými organizáciami. Od roku 1992 napríklad inštitút každoročne (v závislosti od aktuálnej bezpečnostnej situácie) organizuje tzv. národný týždeň literatúry, ktorý je určený prevažne učiteľom, študentom a rodinám s deťmi. Helena Mlejová upozornila na skutočnosť, že v prostredí arabskej mládeže sa najväčšej popularite tešia vizuálne príťažlivé knihy, ktorých príbehy sú obohatené o ilustrácie často previazané s kaligrafickými motívmi, čím v deťoch neposilňujú iba vzťah k čítaniu, ale k umeniu ako takému. Spresnením príspevku bolo predstavenie tzv. mobilnej knižnice inštitútom spravovaného kanálu na platfor-

me YouTube, kde používateľ nájde originálne audiovizuálne stvárnenie príbehov z kníh z vlastnej produkcie. Kanál slúži ako invenčný nástroj prezentácie knižnej tvorby a s využitím nenáročných technologických postupov súčasne uľahčuje prístup k jej obsahu nielen deťom so slabými čitateľskými návykmi, ale aj zdravotne znevýhodneným divákovi, keďže príbehy sú tlmočené do posunkovej reči.

Prvý deň podujatia uzatváral Jozef Gross, zastupujúci kníhkupectvo Slovart G. T. G. V príspevku nazvanom *Význam a udržateľnosť tradičnej distribúcie literatúry v súčasnosti* účastníkom na konkrétnych ukazovateľoch predviedol vývoj predaja kníh v Európe za uplynulých 20 rokov. Európsky knižný trh sa vyznačuje masívnym vplyvom na globálnu knižnú produkciu, keďže práve štáty tohto svetadiela sú sídlom až siedmich z desiatich najvýznamnejších vydavateľských skupín a zároveň miestom konania najvýznamnejších svetových knižných veľtrhov. Uvedieme niekoľko pozoruhodných postrehov z prednášky týkajúcej sa knižného predaja. Z údajov spracovaných zväzom Federation of European Publishers vyplýva, že v rokoch 2006 – 2016 sa objem predaných kníh v Európe pohyboval v rozmedzí 22 až 24 miliárd €, pričom neprekvapí, že najväčší podiel predaných tlačенých kníh pripadal v tomto období na krajiny s najrozvinutejším knižným trhom – Nemecko, Spojené kráľovstvo, Francúzsko, Španielsko a Taliansko. Napriek tomu, že Slovensko v tomto porovnaní reprezentovalo iba približne 0,4 % celkového objemu, so zreteľom na počet obyvateľov bolo v danom porovnaní približne na úrovni Českej republiky či Maďarska. Zároveň, ak by sme do úvahy vzali mieru predajnosti kníh vo vzťahu k počtu obyvateľov, vrchné priečky rebríčka by obsadili krajiny Škandinávského polostrova. Obdobné výsledky prinieslo aj ďalšie porovnanie, ktoré bolo zamerané na počet titulov vydaných v jednotlivých štátoch Európskeho hospodárskeho priestoru (EHP) za kalendárny rok. Z dát zhromaždených za obdobie rokov 2010 – 2015 vyplýva, že celková produkcia slovenských vydavateľstiev (5 000 – 10 000) bola porovnateľná napr. s nóorskymi, gréckymi či rakúskymi náprotivkami, zatiaľ čo najviac publikácií bolo vydaných v Spojenom kráľovstve, ktoré sú – aj zásluhou dominantného postavenia angličtiny oproti ostatným jazykom – exportované do celého sveta. Za ním nasledovali Nemecko, Francúzsko, Taliansko a Španielsko. Ak by sme však porovnali počet vydaných titulov v prepočte

na milión obyvateľov, Slovensko by patrilo medzi prvých desať, resp. jedenásť štátov EHP. Doplníme, že v Európe je každoročne vydaných viac ako pol milióna nových knižných diel. Ďalšie prezentované štatistické údaje, tentoraz ohraničené rokmi 2006 a 2015, poskytli prehľad o záujme občanov o tie – ktoré literárne žánre v rámci európskeho knižného trhu. Až na mierne odchýlky si rozdelenie predaných titulov podľa zamerania zachováva pomerne stabilnú podobu. Podiel publikácií pre deti tvorí podľa dostupných dát približne 12 % z celkového počtu predaných kníh, beletria oslovuje asi polovicu spotrebiteľov, jeden z piatich zákazníkov uprednostní titul zo žánru odbornej, resp. vedeckej literatúry a zvyšná časť koláča pripadá na školské učebnice. Zaujímavé zistenia priniesol aj graf zobrazujúci rozdelenie predaja kníh v závislosti od typu nosiča, ktorý bol spracovaný na základe dát pokrývajúcich roky 2009 – 2018. Aj napriek čoraz viac skloňovanej obave zo zániku tradičných kníh je z údajov reflektujúcich pomer predaja elektronických a tlačенých publikácií zrejmé, že eBooky sú stále iba marginálnym zdrojom výnosov vydavateľstiev. Slovanmi Jozefa Grossa, „*dlhodobo elektronická kniha tvorí okolo 5 % na európskom trhu, na Slovensku je to 1 – 2 %, veľmi nízky podiel elektronických kníh majú krajiny južnej Európy*“. Výraznejšie stúpa dopyt po elektronických knihách najmä vo Veľkej Británii, ale i v USA či Indii. Ak uvedený trend nezvrátila dokonca doznievajúca celosvetová pandémia, môžeme optimisticky predpokladať, že ani prílet novej Talebovej „čiernej labute“ nebude mať pre tlačенé knihy fatálne následky.

Komentovaná prehliadka výstavy Tomáša Hulíka *Odvrátená strana Slovenska*. Zdroj: Marek Durdiak

O KNIŽNOM DIZAJNE

Tlib 2022 bol už tradične spojený s fórom mladých knižnično-informačných špecialistov, nazvaným *Knižničný inkubátor*. Na druhý deň seminára tak hostia mali príležitosť vypočuť si ďalších deväť originálnych príspevkov, ktorých ústrednou témou bol knižný dizajn.

Grafická dizajnérka Kristína Šebejová, spoluzakladateľka projektu *Reč mesta*, zaoberajúceho sa škodlivosťou vizuálneho smogu, a vydavateľka novín *Ta Take Town* a viacerých knižných titulov, sa vo svojom príspevku sústredila na vplyv lokálnej kultúry na grafický a knižný dizajn. Kristína Šebejová uviedla, že impulzom na vydávanie novín *Ta Take Town* bola reakcia na dlhodobý odliv obyvateľov Prešova, ktorí disponujú potenciálom budovania a udržateľnosti identity, kultúry a vzdelanosti mesta, do rozvinutejších častí Slovenska alebo do zahraničia. Účelom novín je dokumentovať (tzv. paralelné) dejiny mesta, príbehy neobyčajných a tvorivých Prešovčanov a Prešovčaniek, špecifické prejavy miestnej kultúry, ale tiež hodnotné, avšak často prehliadané fragmenty mestského prostredia. Pravidelné rubriky posledných vydaní sú okrem toho doplnené reáliami ďalších východoslovenských miest. Prednášajúca hravým spôsobom predstavila nielen obsah časopisu, ale aj knihu *Ta Take Mesto*. „*Sprivedca paralelnou históriou mesta Prešov*“, informujúci čitateľov o minulej, súčasnej i budúcej podobe mesta, je koncepčne rozdelený na štyri samostatné celky: budovy a objekty, ktoré prestali existovať alebo stratili pôvodnú funkciu (tzv. Dead Points); súčasníkmi zatratené budovy, ktoré dotvárajú kolorit mesta; nezrealizované návrhy na prestavby mestských budov a objektov; rozhovory s regionálnymi aktivistami pôsobiacimi prevažne v kultúrnej sfére.

Ta Take Town však nebol jediným magazínom disponujúcim sofistikovaným dizajnom, s ktorým sa účastníci mohli na podujatí zoznámiť. V popoludňajšom bloku predstavila kultúrny časopis pre mládež *Hmota* jeho zakladateľka a šéfredaktorka Laura Biliková. Prostredníctvom ukážok jednotlivých vydaní štvrťročníka postupne previedla vývinom jeho vizuálnej identity, vyznačujúcej sa poctivým prístupom redakcie k selekcii použitých farieb, fontov, ale i fotografií či ilustrácií, ktoré spravidla reflektujú pre každé číslo charakteristickú tému. Piliermi vizuálnej identity časopisu sú dynamické logo, jedinečná farebná paleta, originálne grafické prvky a ilustrovaná obálka.

Natalia Nosova z Vojvodskej verejnej knižnice E. Smolku v Opole vo svojej prednáške predstavila knihu, konvenčne vnímanú ako zdroj informácií definovaný najmä textovým obsahom, ako dielo spĺňajúce kritériá umeleckého diela práve bez ohľadu na obsahovú stránku. Na konkrétnych príkladoch potvrdila, že synergiou estetického vzhľadu, vhodne zvoleného materiálu a jedinečného tvaru sa tento objekt môže stať nadčasovým prameňom inšpirácie i možnosťou rozvíjania fantázie a precítenia pevného puta medzi slovom a obrazom. Potvrdením pravdivosti tejto idey bola aj prezentácia tvorby oceňovaného knižného ilustrátora Lukáša Tomeka, ktorý si príspevkom s názvom *Workflow moderného ilustrátora* podmanil prednáškovú sálu krátko pred obednou prestávkou.

Grafik Peter Valach účastníkov oboznámil s vývinom moderných edukatívnych kníh pre deti. Edukatívne knihy určené najmladším čitateľom prešli za posledné desaťročia – priamoúmerne s vývojom tlačiarenských technológií či rozšírením portfólia ponúkaných typov kníh – priam revolučným skokom. Znížila sa veková hranica cieľovej skupiny a dnes sú na pultoch kníhkupectiev dostupné tak knihy určené predškólakom, ako aj novorodencom. Ako napovedá samotný termín edukatívne knihy, účelom prezentovaného segmentu je nielen deti zabaviť, ale predovšetkým cizelovať pozitívny vzťah ku knihám a rozvíjať všeobecné zručnosti. Tematicky všestranná tvorba pre najmladšie ročníky je, podobne ako v minulosti, zdobená prevažne ilustráciami, fotografie sú zastúpené v omnoho menšej miere. Súčasnú knihu pre deti sa však markantne líšia od predchodkýň v prvom rade rôznorodosťou použitých materiálov (látka, plast, samolepiaci papier, kov a magnetické pásiky atď.) a využitím moderných knihárskych technológií, ktoré za pomerne nízke náklady umožňujú vyrábať presné výsekové formy rozmanitých tvarov s atraktívnymi povrchovými úpravami. Neprekvapí, že podiel zahraničnej produkcie v obchodoch výrazne prevyšuje počet slovenských titulov. „*Otázka znie, či je to dobré alebo zlé. Dobré je to pre konzumenta, lebo dostane za relatívne dobrú cenu relatívne dobrý produkt. Je to zlé pre našich vydavateľov, pretože oni svojimi cenami nedokážu konkurovať zahraničným vydavateľom*“, reagoval Peter Valach na túto skutočnosť. Aké typy edukatívnych kníh teda knižný trh ponúka? Pre deti od troch mesiacov sú to napr. látkové knihy, ktoré vďaka použitému materiálu nevyžadujú priamu asistenciu rodiča, či tzv. kontrastné knihy, ktoré pomáhajú rozvíjať jemné motorické zručnosti a stimulovať hmat, sluch a zrak. Obdobnú funkciu plnia tiež

hmatové knižky, do ktorých sú zakomponované špeciálne povrchové materiály (napr. parciálny UV lak). Pre staršie deti, ktoré si osvojujú prvé slová, je vhodné zaobstarať tituly obsahujúce jednoduché obrázky s pomenovaním. Tie často znázorňujú objekty vyskytujúce sa v okolí recipienta. Deti staršie ako šesť mesiacov nepochybne ocenia tituly s prepracovanými systémami pohyblivých alebo trojrozmerných (pop up) prvkov, príp. s maňuškami, puzzle, samolepkami či elektronickými zariadeniami ako integrálnymi súčasťami knižných väzieb. Deti predškolského veku majú okrem bohatého výberu textových kníh k dispozícii tiež široký sortiment výukových kartičiek a pracovných zošitov zahŕňajúcich maľovanky, bludiská alebo vystrihovačky, ktorých cieľom je najmä precvičovať prácu s rukami.

NEPREBÁDANÉ ZÁKUTIA KNÍHKUPECTIEV

Osviežujúcim doplnkom fóra mladých knižnično-informačných špecialistov bolo vystúpenie reprezentantov malých, zato – minimálne na lokálnej úrovni – uznávaných slovenských vydavateľstiev, ktorí účastníkom umožnili nazrieť do ich kuchýň a prelistovať si tituly, ktoré pomáhali formovať históriu týchto spoločností. Po Jane Hoschek Hoffstädterovej z bratislavského vydavateľstva E. J. Publishing a Slavovi Sochorovi z vydavateľstva Literárna bašta, sídliaceho v Banskej Bystrici, na pódium vystúpil predposledný prednášajúci seminára Adam Berka. Ten prítomným predstavil produkciu bratislavského vydavateľstva a kníhkupectva 82 Book & Design Shôp a zároveň priblížil osobný príbeh, ktorý stál za vznikom tohto podniku. „Vydavateľstvo osemdesiat dva“ bolo založené v roku 2012 a jeho sortiment pôvodne zahŕňali knihy o architektúre, dizajne a umení. Od roku 2017 sa Adam Berka venuje aj vydateľskej činnosti: *Ilustrovaná ústava Slovenskej republiky*, Štefánik – muž činu a ďalšie Berkove diela sú doplnené autorskými, respektíve preloženými titulmi literatúry faktu a ilustrovanými knihami pre deti aj dospelých. Výraznými kameňmi v mozaike identity vydavateľstva sú pestrosť a premyslený knižný dizajn. Portfólio predávaných publikácií kníhkupectva reflektuje záujmy a skúsenosti samotného majiteľa. Ako uviedol, „*tým, že sa dnes (na seminári – poznámka J. V.) zaoberáme či už tvorbou jednotlivcov – autorov, alebo tvorbou, produkciou malých vydavateľov,*

tak je pekne vidieť osobnosť každého človeka, ktorá sa zrkadlí v jeho práci“. Zdôraznil, že hoci sa tvorba vydavateľstva nezaobíde bez spolupráce s externými partnermi (redaktormi, ilustrátormi, dizajnermi), jeho fungovanie zabezpečuje vo vlastnej réžii. V tejto súvislosti spomenul kľúčové výzvy, ktoré vyvstávajú v procese navrhovania knihy (je navrhovaná kniha dôstojným nosičom svojho obsahu?; dokáže vydavateľstvo použiť vyhradené prostriedky efektívne?; aká je miera environmentálnej záťaže pri produkcii daného titulu?; budú zákazníci ochotní si knihu kúpiť? a pod.). V závere príspevku vyjadril presvedčenie, že vydavateľ nemusí striktne sledovať trendy kupujúcich. Na príklade leporela pre dospelých, ktoré nezaznamenalo komerčný úspech, poukázal na skutočnosť, že tvorcovia by sa nemali obávať zlých rozhodnutí. „*Je dobré niekedy posúvať latku citlivosti čitateľstva – publika. Treba čitateľom dávať nové veci,*“ dodal.

Posledné minúty riadneho programu seminára boli vyplnené príspevkom Moniky Dankovej a Olgy Doktorovej zo Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK) v Banskej Bystrici, ktorý bol venovaný vydavateľskej činnosti knižníc zriadených Ministerstvom kultúry SR, t. j. Slovenskej národnej knižnice, Univerzitnej knižnice v Bratislave, ŠVK v Banskej Bystrici, ŠVK v Košiciach, ŠVK v Prešove a Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči. Primárnym cieľom rozvíjania týchto aktivít je výmena poznatkov i skúseností a zverejňovanie výsledkov výskumov v oblasti knihovníctva a informačnej vedy, dejín knižnej kultúry a literatúry, bibliografie, biografistiky, ochrany kultúrneho dedičstva atď. Monika Danková konštatovala, že odborné zameranie publikácií, vydávaných predmetnými ustanovizňami, je formované predovšetkým dostupným autorským zázemím. Z tohto dôvodu je prirodzené, že sa edične profilujú vybrané – na vedekovýskumnú činnosť spôsobilé – pracoviská knižníc. Pre zmysluplné fungovanie daného segmentu však musia byť akcentované i systematickosť a koncepcné ponímanie. Ako uviedla, „*knižnice musia plánovať a vopred vedieť, čo chcú vydávať, z akého dôvodu a či na to majú podmienky a predpoklady.*“ Celkovú kvalitu edičných výstupov knižníc podmieňuje niekoľko faktorov, počnúc úrovňou tvorivosti a seriózneho prístupu edične činných osôb či pracovníkov zodpovedných za redakčnú a grafickú úpravu, končiac výškou finančného krytia vydavateľských projektov a technickou vybavenosťou zainteresovaných pracovísk. Produkcia knižníc pozostáva najmä z interných materiálov (správy o činnosti organizácií, propagačné tlačoviny, metodické príručky atď.), periodických publikácií, odborných i populárno-náučných monografií, slovníkov, zborníkov, bibliografií a rozličných špeciálnych

Účastníci seminára. Zdroj: Marek Durdiak

dokumentov. Prezentujúca ocenila skutočnosť, že v poslednom období postupne narastá počet titulov vydaných knižnicami rezortu kultúry, ktoré prispievajú jednak k propagácii činností týchto inštitúcií, jednak k budovaniu pozitívneho imidžu zo strany odbornej i laickej verejnosti, doma i v zahraničí. Monika Danková vystúpenie ukončila prehliadkou vybraných výsledkov vydavateľskej činnosti jednotlivých knižníc a poukázala na spôsoby propagácie tejto činnosti (formou informácií zverejnených na webových stránkach, sociálnych sieťach, v ponukových katalógoch a pod.), ako i na niektoré špecifiká príznačné pre tú-ktorú knižnicu. Doplnila, že „*edičná činnosť ako fenomén*

nesporne patrí do knižničnej činnosti. Je vítaným, osožným a potrebným spetrením knižnično-informačných aktivít v celkovom kultúrnom kontexte (...) a knižnice sa jej musia venovať systematicky a cielavedome.“

Organizátori seminára ukázali, že syntéza overených a neošúchaných postupov, sprostredkovanie všeobecných poznatkov i osobných skúseností, ale aj namiešanie kokteilu osobitých rečníkov je ideálny spôsob, ako zabezpečiť nepretržitú pozornosť poslucháčov rôznych profesií. Niet pochyb o tom, že organizátorom sa podarí udržať silnú kondíciu podujatia aj v budúcnosti.

POZNÁMKY

- ¹ Záznamy z podujatia sú dostupné na <https://youtu.be/52yzmsb4hB0> a https://youtu.be/j_LjE54scXQ.
- ² Bližšie pozri ARCE, 2019, s. 11.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

ARCE, Darina. Stano Lajda a jeho (ilustračná) tvorba. In LAJDOVÁ, Nataša – URÍKOVÁ, Ivana. *Stanislav Lajda : výberová personálna bibliografia*. Žilina : Krajská knižnica v Žiline 2019, s. 11. ISBN 978-80-99945-00-6.

„DVOJICA V SÚKOLIACH VEDY“

KONFERENCIA PRI PRÍLEŽITOSTI
100. VÝROČIA NARODENIA
MANŽELOV POTE MROVCOV

PHDR. MAREK RÍMSKY

The author talks about the conference held on the occasion of the 100th anniversary of the birth of the Potemras. The conference was organized by the State Scientific Library in Košice in May 2022. Mária Potemrová was music teacher, historian and founder of the conservatory in Košice and her husband, Michal Potemra, was historian and founder of the Slovak retrospective bibliography. The conference, which featured 12 contributions, was complemented by a memorial video-interview with Mária Potemrová and an exhibition on the life and work of the Potemras.

Keywords: bibliography; theory of biography; conference; Košice; Michal Potemra; Mária Potemrová

 marek.rimsky@gmail.com

Konferencia. Zdroj: Štátna vedecká knižnica v Košiciach

V Kultúrno-vzdelávacom centre Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach sa 17. mája 2022 uskutočnila vedecká konferencia s názvom *Dvojica v súkoliach vedy*, venovaná 100. výročiu narodenia dvoch významných osobností košickej vedeckej obce, manželskej dvojici Márii a Michalovi Potemrovcom. Mária Potemrová (1922 – 2015), hudobná pedagógka, historička a zakladateľka košického štátneho konzervatória, sa pohybovala v oblasti hudby a umenia a Michal Potemra (1922 – 2002) stál pri zrode slovenskej retrospektívnej bibliografie.

Prvá, dopoludňajšia časť konferencie bola zameraná na osobnosť Michala Potemru. Hoci mal úvodný referát názov *Michal Potemra a Mária Potemrová – ich osudy a vedecký prínos*, autor príspevku, pracovník Historického ústavu Matice slovenskej v Bratislave Radoslav Žgrada v ňom encyklopedicky podrobne priblížil život a dielo najmä Michala Potemru, jeho angažovanie sa v Matici slovenskej, študentské roky a formovanie v Budapešti, obdobie dramatických životných zvrátov po roku 1939 a približne štyri desaťročia trvajúcu prácu na retrospektívnej bibliografii na pôde košickej vedeckej knižnice.

Osobný fond Michala Potemru je uložený v Štátnom archíve v Košiciach, čo v príspevku *Michal Potemra – bibliograf medzi slovenskými historikmi* využila pracovníčka tejto inštitúcie Nikola Vályiová. Účastníkom predstavila Potemrove historické práce súvisiace s východným Slovenskom, pokúsila sa rozobrať niektoré diela o vývoji slovenskej historiografie, materiály k dejinám Slovenska i mesta Košice, dejiny štátu a práva i slovenskej publicistiky, ale priblížila i Potemru ako autora mnohých kritik a recenzií.

V súčasnosti jeden z najznámejších košických historikov Ondrej Ficeri zo Spoločenskovedného ústavu Slovenskej akadémie vied v Košiciach v prednáške *Obraz Košíc v dielach košických bibliografov Márie Potemrovej, Michala Potemru a Márie Mihókovej* označil súbor bibliografického diela tejto trojice za fenomenálny, ktorý sa v slovenskej historiografii 70. a 80. rokov 20. storočia zaslúžil o nespochybniteľné ukotvenie Košíc v slovenskom národnom príbehu. Ondrej Ficeri analyzoval metódy, nástroje, empirické materiály a interpretačné schémy, ktoré košickí bibliografi na tento účel použili, a kriticky zhodnotil ich fundamentálny prínos

k dejinám Košíc v kontexte urbánnych a regionálnych dejín.

Autorský tandem Lukáčová – Filčáková, v ktorom Katarína Lukáčová je odbornou asistentkou a Mária Filčáková internou doktorandkou Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, sa okrem vlastného výskumu spoločne zameriava na výskum v oblasti didaktiky dejepisu a digitalizácie v dejepisnom vyučovaní. V rámci tohto odboru si pripravili prezentáciu *Potenciál využitia bibliografických prác Michala Potemru pri výučbe dejepisu*. Názorne oboznámili auditorium konferencie so súčasnými trendmi vo výučbe dejepisu, ku ktorému patrí bádateľský prístup predpokladajúci samostatnú prácu žiakov s historickými prameňmi najmä z 19. a 20. storočia, pretože v nich je možné nájsť korene súčasných spoločenských javov a problémov. Učitelia dejepisu by sa mali orientovať v dostupných prameňoch, aby z nich dokázali vybrať tie najvhodnejšie pre vyučovací proces. Adekvátnou pomôckou pri výbere historických prameňov môžu byť práve bibliografické práce Michala Potemru, adresované nielen učiteľom z regiónu východného Slovenska. Prezentácia príspevku bola doplnená o konkrétnu ukážku učebnej figúry.

Posledným príspevkom predpoludňajšieho bloku bol opis vzťahu a konfliktu medzi Michalom Potemrom a jeho kolegom, bibliografom, historikom a tajným jezuitským kňazom Michalom Fedorom od Mareka Rímskeho *Malá sonda do vzťahu medzi Michalom Potemrom a Michalom Fedorom*. Hoci Potemra a Fedor ako kolegovia mali mnoho spoločného, v 60. rokoch ich rozdelil názor na spôsob vedenia knižnice vtedajším riaditeľom Rudolfom Lukáčom. Vo vzájomnej korešpondencii padli obviňovania z udavačstva a ohovárania. Následkom toho Michal Potemra prerhol akékoľvek kontakty, a to uľahčilo Fedorovovi odchod do Matice slovenskej v Martine. Zo zachovaných prameňov sa autorovi nepodarilo zistiť, ako a či sa podarilo vzťah nejako obnoviť, keď sa Michal Fedor stal v roku 1974 Potemrovým kolegom v Košiciach druhýkrát. Vysvetlenie však podala v nasledujúcej diskusii pamätníčka vzťahu a kolegyňa oboch bibliografov Kristína Mihoková, dcéra Potemrovej spolupracovníčky Márie Mihokovej. Podľa jej slov sa spor vyhrotil aj pre rozdielny spôsob vyjadrovania a odlišné povahy – jeden bol exaktný extrovert, druhý zásadne empatický a emočný introvert. Sedemročný vekový rozdiel medzi nimi mal na svedomí rozdiel aj v úrovni vedomostí, vzdelania. Ich vzťah však nebol nepriateľský

Organizátorky konferencie Mgr. A. Kurucová a Mgr. M. Feniková Čarnogurská s Dr. Melániou Balunovou a Františkom Balunom. Zdroj: Štátna vedecká knižnica v Košiciach

Mgr. Angela Kurucová, vedúca Oddelenia historických fondov a bibliografie v ŠVK Košice. Zdroj: Štátna vedecká knižnica v Košiciach

a v roku 1975 sa stretli a zmierili. Kristína Mihoková opísala aj neľahké postavenie riaditeľa knižnice Rudolfa Lukáča, kvôli ktorému konflikt vznikol, pretože riadiť vedeckú knižnicu pod dohľadom tajnej polície bolo zložité, medzi zamestnancami sedeli „ostro sledované“ osobnosti, čo sa nemohlo zaobiť bez úskokov, invektív a nepravd, „a nie každý to dokázal pochopiť a prehltnúť“.

Popoludňajšiu časť konferencie, venovanú pamiatke Márie Potemrovej, otvorila Jana Lengová z Ústavu hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied v Bratislave. V príspevku *Mária Potemrová a jej prínos k výskumu hudby 19. storočia na Slovensku* zhodnotila priekopnícke syntetické dielo regionálnych hudobných dejín Márie Potemrovej a predstavila ju ako hudobnú historičku skúmajúcu mestskú

Videorozhovor s Máriou Potemrovou. Zdroj: Štátna vedecká knižnica v Košiciach

hudobnú kultúru východného Slovenska v 19. storočí, špeciálne v Košiciach. Mária Potemrová využívala ako pramene pre svoju prácu archívny materiál a regionálne periodiká. Pomocou kultúrno-historického prístupu sa zameriavala na pôsobenie jednotlivých osobností hudby, inštitucionálne zázemie, formy pestovania hudby, zložitú štruktúru vzťahov medzi tvorivou, interpretačnou a spoločenskou sférou a recepciou hudby.

Členka Katedry hudby Inštitútu hudobného a výtvarného umenia Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove Renáta Kočišová pripravila prezentáciu *Mária Potemrová a dejiny hudobného života Prešova – inšpirácia, adaptácia a vízia*. Zdôraznila v nej úlohu Márie Potemrovej ako zakladateľky hudobnej regionalistiky, ale aj spoluautorky monografie *Dejiny Prešova* (1964 – 1965) v syntetickej práci zostavovateľa Imricha Sedláka. Kapitoly tejto knihy prinášajú súhrnnú charakteristiku hudobného života mesta od najstarších čias až do polovice 20. storočia a sú inšpiráciou i víziou pre budúce generácie, ako referovať o hudobnej histórii.

Napriek tomu, že prednáška hudobnej pedagogičky, historičky a publicistky Dity Marenčinovej sa netýkala priamo osobnosti Márie Potemrovej, v prednáške *Opereta v hľadáčkiku retrospektívy* pútavo rozprávala o operete ako o zabúdanom i zabud-

nutom žánri, niekdajšom pilieri hudobno-zábavného divadla. Poslucháčom podala historický pohľad na vznik operety v polovici 19. storočia a jej rozšírenie z Francúzska do ostatných kultúrnych častí Európy, o živote operety v podmienkach Rakúsko-Uhorska so zameraním na operetnú scénu v Košiciach v 19. a 20. storočí, ale aj o súčasnom stave v inscenovaní tohto žánru.

Zanietená hudobná publicistka Silvia Fecsková oduševnene spomínala na svoju učiteľku v prezentácii s autobiografickými prvkami *Formovanie hudobného vedca, kritika a pedagóga profesorkou Máriou Potemrovou mimo Konzervatória v Košiciach*. Autorka prostredníctvom vlastného životného príbehu podala svedectvo o jej formovaní mimo edukačného procesu na košickom konzervatóriu, pričom sa snažila vyzdvihnúť momenty, ako jej učiteľka citlivo odhalila, zachytila a formovala prirodzený záujem o históriu a skryté danosti k muzikologickému povolaniu s presahom do pedagogickej činnosti. Keď štátna moc zakázala autorke spomienok pôvodnú tému diplomovej práce, publikačnú, umeleckú i organizátorskú činnosť, ale aj vykonávať funkciu regenschoriho v Bardejove, poradil jej právnik Michal Potemra a to jej výrazne dopomohlo k pôsobeniu v oblasti hudobnej kultúry.

Ďalšou žiačkou Márie Potemrovej, ktorá sa zúčastnila konferencie, bola muzikologička, dramaturgička, hudobná kritička, historička, publicistka a rozhlasová redaktorka Lýdia Urbančíková. V príspevku *Mária Potemrová: Hudobný život v Košiciach 1848 – 1918* sa nezamerala len na život Márie Potemrovej, úzko spätý s hudobnou kultúrou jej rodného mesta Košice, ale aj na prácu pretavenú do publikácie a vydanú pred 40 rokmi Štátnou vedeckou knižnicou v Košiciach.

Posledné tri príspevky sa niesli v duchu osobných spomienok Kristíny Mihokovej a Melánie Balunovej na manželov Potemrovcov.

Prvý s názvom *Potemrovci a ich deti* s neskrývanými emóciami predniesla už spomenutá kolegyňa Michala Potemru a dcéra jeho blízkej spolupracovníčky Márie Mihokovej Kristína Mihoková, vďaka ktorej mali poslucháči možnosť spoznať aj súkromnejšiu časť životov manželov. Melánia Balunová rozprávala o osobných skúsenostiach s Michalom Potemrom na pracovisku retrospektívnej bibliografie počas dvoch rokov pracovnej činnosti v košickej knižnici a o svojej spoluúčasti na Potemrovom diele *Kultúrny život Slovákov na južnom Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Autorka príspevku sa dotkla

i prepojenia minulosti so súčasnosťou, oživovania a pokračovania kultúrnych aktivít od 90. rokov 20. storočia po zmene spoločenských pomerov. Manžel Melánie Balunovej, bývalý sólista Opery Štátneho divadla v Košiciach František Balun, opísal vplyv manželov Potemrovcov na formovanie jeho poznania týkajúceho sa spoločenského diania v minulosti i súčasnosti. Manželia Balunovci nazvali svoje príspevky zhodne *Spomienky na JUDr. Michala Potemru*.

Blok prednášok, prezentácií a referátov uzatvorila spomienka na Máriu Potemrovú vo forme videorozhovoru, ktorý pre účastníkov konferencie pripravil pracovník Krajského pamiatkového úradu v Košiciach Juraj Gembický.

Na záver autorka výstavy s názvom *V súznení: k 100. výročiu narodenia Michala Potemru a Márie Potemrovej* Eleonóra Blašková otvorila v priestoroch konania konferencie vernisáž.

Z účasti na konferencii sa ospravedlnili vedúca Katedry archívniectva a pomocných vied historických Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a zároveň vedúca oddelenia historických knižničných fondov Štátnej vedeckej knižnice v Prešove Marcela Doménová, ktorá mala vystúpiť s príspevkom *Michal Potemra – Jozef Repčák (pracovný svet v osobných súvislostiach)* a vedúca Katedry hudobno-teoretických a akademických predmetov Fakulty múzických umení Akadémie umení v Banskej Bystrici Mária Glocková s príspevkom *Renesančná duša v socialistickej škole*. Oba príspevky však budú zaradené do pripravovaného zborníka.

Autorka výstavy PhDr. Eleonóra Blašková. Zdroj: Štátna vedecká knižnica v Košiciach

Za vydarený priebeh príjemného stretnutia patrí vďaka organizátorkám, pracovníčkam Oddelenia historických fondov a bibliografie Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach Eleonóre Blaškovej a vedúcej oddelenia Angele Kurucovej.

PREPOŠŤSKÁ KNIŽNICA RÁDU AUGUSTINIÁNOV V NOVOM MESTE NAD VÁHOM

MGR. DANA CHALUPEKOVÁ

In the article, the author presents the history and collections of the Provost Library of the Order of Saint Augustine in Nové Mesto nad Váhom and explains the history of the Augustinian Prepositure in this town, the only one on the territory of Slovakia, the activities of the Order of Saint Augustine and their contribution to the construction of the library. The Provost Library of the Order of Saint Augustine in Nové Mesto nad Váhom is one of the most significant historical church libraries in our territory, and the only prepositure of regular canons of Saint Augustine on the territory of Slovakia. Historical library collections and historical libraries constitute a significant part of Slovak cultural identity, since they document educational and cultural developments over the course of centuries. The predominant part of historical library collections is comprised of Church libraries which began to appear in our territory in the form of Church collections in the 12th century.

Keywords: history and collections; Provost Library; Order of Saint Augustine; Church libraries

 dana.chalupekova@fhv.uniza.sk

 Katedra mediamatiky
a kultúrneho dedičstva
Fakulta humanitných vied
Žilinská univerzita v Žiline

 <http://www.kmkd.fhv.uniza.sk/>

ÚVOD

Napriek tomu, že historické knižné fondy alebo historické knižnice sú dôležitou súčasťou nášho kultúrneho dedičstva, nerezonujú až tak v povedomí väčšej laickej verejnosti. Významné sú predovšetkým z hľadiska našej kultúrnej identity, pretože dokumentujú vzdelanosť a kultúrny vývoj na našom území v priebehu storočí. Veľkú časť historických knižných fondov tvoria cirkevné knižnice, ktoré sa na našom území začínajú objavovať vo forme chrámových zbierok už v 12. storočí. Medzi cenné cirkevné knižnice patrí aj *Prepoštská knižnica rádu augustiniánov* v Novom Meste nad Váhom. V tomto meste sa uchováva i doklad o existencii jedinej augustiniánskej prepozitúry na Slovensku – Prepozitúra Panny Márie. Jej súčasťou bola aj jediná knižnica regulárnych kanonikov sv. Augustína na území Slovenska.

V príspevku sa pokúsime stručne priblížiť dejiny prepozitúry v Novom Meste nad Váhom, činnosť augustiniánov a ich súvis s historickou knižnicou, ktorá dnes tvorí súčasť nášho kultúrneho dedičstva.

AUGUSTINIÁNI A PREPOZITÚRA PANNY MÁRIE V NOVOM MESTE NAD VÁHOM

Augustiniáni v stredoveku na území Uhorského kráľovstva tvorili menej rozšírené rehole. V tom období vzniklo len okolo štyridsať kláštorov. Na území dnešného Slovenska mali štyri rehoľné domy, a to vo Veľkom Šariši (Kláštor sv. Stanislava), Hrabkove (Kláštor sv. Ducha), Bardejove (Kláštor sv. Jána Krstiteľa) a v Spišskom Podhradí (Kláštor sv. Alžbety). Je zaujímavé, že tieto slovenské augustiniánske kláštory ležali v stredoveku na pomerne malom území – tri v Šariši a jeden na Spiši. Ich založenie možno datovať do 13. (Veľký Šariš), 14. (Hrabkov, Bardejov) a 15. storočia (Spišské Podhradie). Kláštory postupne zanikali v dôsledku šírenia reformácie v 16. storočí. V Hrabkove a v Spišskom Podhradí zanikli úplne, avšak vo Veľkom Šariši sa čiastočne zachovala kaplnka a v Bardejove dodnes existuje takmer celý kláštorový komplex (Huťka, 2015, s. 107). Bardejovský kláštor sv. Jána Krstiteľa plnil úlohu aj intelektuálneho miesta a svojou knižnou kultúrou sa zapísal do života stredovekého Bardejova. Bardejov-

skí rehoľníci boli známi aj skriptorskou činnosťou (Huťka, 2015a).

V súčasnosti je v Novom Meste nad Váhom doložená existencia jedinej augustiniánskej prepozitúry na Slovensku – Prepozitúra Panny Márie. Jej vznik je spojený s príchodom benediktínov, ktorých do Nového Mesta poslal prvý uhorský kráľ sv. Štefan. Tento jeho počin súvisel s kristianizačnou prácou, pričom sa snažil nadviazať nielen na starú kresťanskú tradíciu svojho územia, založenú sv. Cyrilom a Metodom, ale aj na základy mariánskeho kultu, o ktorý sa opieral. Predpokladá sa, že benediktíni mohli do Nového Mesta prísť najskôr okolo roku 1015. Po príchode si začali vytvárať aj zázemie kláštora. Nezostali tu však dlho, pretože územie starej moravskej a považskej cesty sužovali dlhotrvajúce boje medzi nemeckými, českými a uhorskými vojskami. Benediktíni mesto koncom 11. storočia opustili a presťahovali sa na Skalku pri Trenčíne.¹ Do Nového Mesta sa vrátili až po roku 1263, keď im mariánsky kostol vrátil Belo IV. (Gábriš, 1968, s. 10 – 14). Príchod rehoľných kanonikov z rádu sv. Augustína súvisí so založením prepozitúry sedmohradským vojvodom Ctiborom, ktorému kráľ Žigmund daroval v roku 1388 Nové Mesto aj s hradom Beckov. V roku 1413 vyjednával o možnosti založenia prepozitúry na pútnickom mieste s ostrihomským arcibiskupom Jánom Kanižaym a 16. januára 1414 dal v Budíne vyhotoviť listinu, aby mohol založiť augustiniánsku prepozitúru pri chráme Panny Márie v Novom Meste.

Gábriš (1968, s. 16 – 21) píše, že „*prepoštom sa stal Peter a s ním tam bolo umiestnených, ako sa uvádza v listine, dvanásť bratov rehoľných kanonikov rádu sv. Augustína. Prišli z augustiniánskeho kláštora v Šternebrgu a z augustiniánskej prepozitúry v Prahe na Karlove, s ktorými Peter nadviazal kontakty.*“

V 16. storočí začínajú z Nemecka prenikať na územie dnešného Slovenska nové náboženské prúdy a s nimi spojená náboženská reformácia. Posledným prepoštom z augustiniánskej rehole bol Ondrej z Trenčína. Následne túto funkciu zastupovali svetskí kňazi a od roku 1570 evanjelickí duchovní. Katolíckej cirkvi sa ju podarilo získať späť až v období rekatolizácie v roku 1635, keď za novomestského prepošta bol vymenovaný Juraj Séčeni, ktorý poskytoval veľkú pomoc s rekatolizačnými aktivitami kardinálovi Petrovi Pázmaňovi. Pričinením Jakuba Hašku, ktorý na mieste prepošta pôsobil v rokoch 1666 – 1695, sa prepozitúra začala považovať za najbohatšie farské benefícium v ostrihomskom arcibiskupstve. Tesné

Prvá strana prvotlače Gratianus – Decretum cum commentario Bartholomei Brixiensis, 1481

spojenie prepozitúry s farou (praepositura curata), ktoré cisár Ferdinand III. v roku 1648 právne zakotvil, spôsobilo, že sa o toto beneficium nemohli uchádzať augustiniáni či iná rehoľa ako celok, ale výlučne len ako jednotlivci z radov svetského kléru. Od roku 1648 sa o patronát nad prepozitúrou staralo niekoľko šľachtických rodín (Gábriš, 1968, s. 61).

PREPOŠŤSKÁ KNIŽNICA

Neodmysliteľnou súčasťou prepozitúry bola aj knižnica, v ktorej sa nachádzali ručne písané knihy – kódexy. Ak išlo o významnejší kláštor, v knižnici sa nachádzali aj neliturgické knihy rôzneho (napríklad právneho) charakteru (Zmeták, 2012, s. 59). Medzi ne patrí aj *Decretum Gratiani*², ktorého vznik sa datuje na začiatok 13. storočia. Predpokladá sa, že kódex pochádza z Talianska, ale na konci 14. storočia bol už v Prahe, odtiaľ ho, pravdepodobne, získal Ctibor zo Ctiboric. Kódex prešiel následne do vlastníctva jeho syna, ktorý ho v roku 1424 daroval augustiniánskemu kláštoru v Novom Meste nad Váhom. O tejto donácii

svedčí vlastnícky rukopisný záznam *Liber canonico-regularium monasterii s. Marie in Vyhel quem donavit magnificus vir, dominus Styborius et fundator graciosus. Anno domini M^oCCCC^oXXIII^o*. Chýbajúce mladšie prípisky, ktoré by dosvedčovali jeho používanie, nasvedčujú tomu, že kódex v kláštore uchovávali ako cimélie, nie ako študijnú pomôcku (Pražák, 1966, s. 271). Kódex sa v 17. storočí dostal do pražskej Kapitulskej knižnice, odtiaľ do Archívu Pražského hradu (Šišmiš, 2001, s. 222).

Historickú knižnicu Prepozitúry Panny Márie odborné spracoval Igor Zmeták. Fond obsahuje 1 923 knižničných jednotiek. Z jazykového hľadiska je najviac zastúpená latinčina, po nej nemčina a francúzština. Od druhej polovice 19. storočia sa v tlačiach objavuje maďarčina. V zbierke majú najpočetnejšie zastúpenie homílie, cirkevné dejiny a filozofické diela. K uznávaným a často citovaným autorom sú vo fonde skoncipované celé súbory, napríklad súborné dielo Tomáša Akvinského obsahuje 23 kníh a sv. Augustín pozostáva z 18 titulov.

Ak sa pokúsime sumarizovať tlače vo fonde z časového hľadiska, tak v knižnici sa zachovalo 10 inkunábul (prvotlačé vydané do roku 1500) a 37 po-

stinkunábul, 79 kníh zo 16. storočia, 129 titulov zo 17. storočia a z 18. storočia 551 diel. Najviac uchovaných exemplárov pochádza z 19. storočia a 20. storočia. Najstaršou knihou vo fonde je prvotlač *Gratianus – Decretum cum commentario Bartholomei Brixienensis* od Michaela Wensslera, ktorý ju vydal v roku 1481 v Bazileji, ale aj rukopisný exlibris *Ex libris Ecclesiae Vag Uihelien a Petrij Hussar*. Zaujímavé slovacikálne dokumenty sú *Barinay Stephanus – Palatini Regni Hungariae chronologia* (Trnava 1752) a dve trnavské tlače (1740 a 1761) *Johanna Baptistu Prileszkého – Tractatus theologicus de Deo uno et Trino* (Zmeták, 2010, s. 323 – 324).

ZÁVER

Prepoštská knižnica rádu augustiniánov v Novom Meste nad Váhom patrí medzi cenné a zachované historické knižnice. Ide o knižnicu jedinej prepozitúry regulárnych kanonikov sv. Augustína na území Slovenska. Prepozitúra bola založená v roku 1414 hradným pánom Ctiborom z Beckova. Fond knižnice obsahuje 1 923 knižničných jednotiek. Knižnica už nie je aktuálne živým fondom, avšak pre bádateľov je dostupný jej katalóg v elektronickej podobe v Slovenskej národnej knižnici v Martine.

**Článok bol vypracovaný v rámci projektu APVV-19-0524 CHRONUM.
Chronológia dejín knižníc na Slovensku od počiatkov do roku 2020
(Chronologia historiarum bibliothecarum ab initio usque ad annum 2020).**

POZNÁMKY

- ¹ V benediktínskom kláštore na Skalke pri Trenčíne bol používaný antifonár (chórový spevník). Podľa profesora Marsinu ide o našu najstaršiu rukopisnú pamiatku, ktorá je datovaná do 14. storočia. Antifonár objavil Marsina ako súčasť kódexu v Budapešti v roku 1996 (Šišmiš, 2001, s. 222).
- ² *Graciánov kódex* je považovaný za základný výklad cirkevného práva. Zostavil ho v roku 1140 kamaldulský mních a profesor práva Gracián (Gratianus) na univerzite v Bologni. Rozsiahle normy kánonického práva sústredil do jednej systematickej zbierky a urobil z neho samostatnú právnu disciplínu. Týmto sa začala odluka kánonického práva od teológie v strednej Európe. Ide o cenné dielo z právneho, cirkevného a knižného hľadiska a jeden z dôležitých titulov po nástupe kníhtlače. Bližšie pozri Zmeták, 2012, s. 60.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- GÁBRIŠ, Július. 1968. *Dejiny prepozitúry Panny Márie v Novom Meste nad Váhom*. Bratislava : Obzor 1968.
- HUŤKA, Miroslav. 2015. Počiatky Rehole pustovníkov sv. Augustína v Uhorsku a vznik ich samostatnej provincie. In *Studia Theologica*. 2015, roč. 17, č. 1, s. 95 – 107. ISSN 1212-8570.
- HUŤKA, Miroslav. 2015a. *Augustiniáni na území stredovekého Slovenska (Uhorska)*. Ružomberok : Verbum – vydavateľstvo KU 2015. ISBN 978-80-561-0297-8.
- PRAŽÁK, Jiří. 1966. J. Kejř. Les manuscrits du Décret de Gratien dans les bibliothèques tchécoslovaques. *Studia gratiana VIII*. In *Slovenská archivistika*. 1966. Roč. 1, č. 2, s. 270 – 271.
- ŠIŠMIŠ, Milan. 2001. Podiel Trenčína a jeho okolia na dejinách knižnej kultúry. In *Kniha 2000 – 2001*. Martin : Slovenská národná knižnica 2001, s. 222 – 227. ISSN 1336-5436.
- ZMETÁK, Igor, 2010. Historické knižnice v Novom Meste nad Váhom. In: *Nové Mesto nad Váhom. Vlastivedná monografia mesta do roku 2009*. Nové Mesto nad Váhom : Tising 2010, s. 322 – 327. ISBN 978-80-89501-03-8.
- ZMETÁK, Igor. 2012. Historická knižnica Prepozitúry Panny Márie v Novom Meste nad Váhom. In *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. IV. zväzok*. Martin : Slovenská národná knižnica 2012, s. 59 – 62. ISBN 978-80-89301-97-3.

EDIČNÁ ČINNOSŤ ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICE V KOŠICIACH V ROKU 2021

MGR. MARTINA FENIKOVÁ ČARNOGURSKÁ

The article presents the publishing activities of the State Scientific Library in Košice in 2021. The library published a book entitled *Dejatelía východného Slovenska: biobibliografia, II. diel L – Ž* [Important Figures of Eastern Slovakia: Bibliography, Volume II, L – Ž]. A 641-page publication documents the famous and less famous figures of this region. The State Scientific Library in Košice has carried out scientific and research activities for a long period of time. They include retrospective and simultaneous bibliographic research focused on the region of Eastern Slovakia. It has conducted bibliographic activities from the very beginning of its existence. Library employees laid the foundations of the national and retrospective bibliography and the library participated in national assignments within the General Plan of the Slovak National Retrospective Bibliography, which was approved at the 1st Slovak Bibliographic Conference in Košice in 1956.

Keywords: State Scientific Library in Košice; publishing activities; scientific and research activities; bibliographic research

 martina.carnogurska@svkk.sk

 Štátna vedecká knižnica v Košiciach

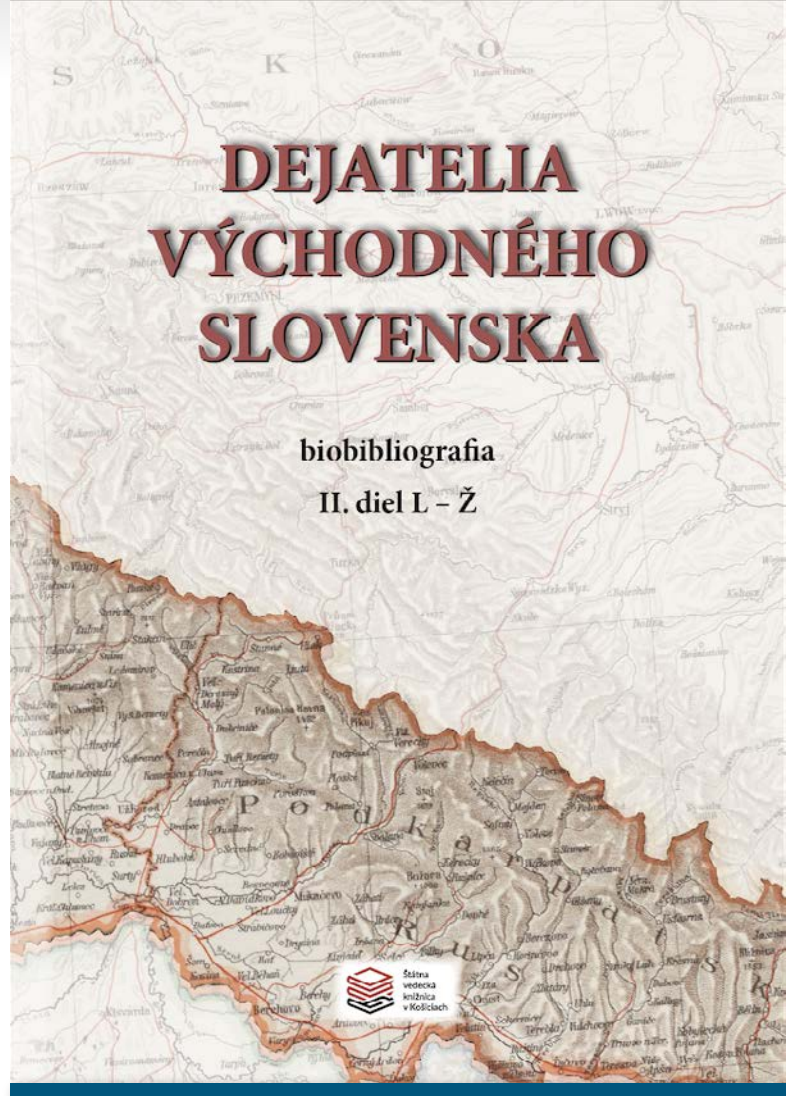
 <http://www.svkk.sk/>

Štátna vedecká knižnica v Košiciach (ŠVKK) sa dlhodobo venuje vedeckovýskumnej činnosti. Jej súčasťou je retrospektívny a súbežný bibliografický výskum zameraný na oblasť východného Slovenska.

Knižnica vyvíjala bibliografickú činnosť od počiatku svojej existencie. Jej pracovníci položili základy národnej a retrospektívnej bibliografii a knižnica participovala aj na celoštátnych úlohách v rámci Generálneho plánu slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie, ktorý bol schválený na 1. slovenskej bibliografickej konferencii v Košiciach v roku 1956. Spomedzi množstva vydaných titulov vyberáme napríklad publikáciu *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918* (1958); *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918* (1963); *Hudobný život v Košiciach v rokoch 1848 – 1918, 1. – 2. diel* (1981); *Dejiny knižnej kultúry v Košiciach do roku 1945* (1981); *Kultúrny život v Košiciach v rokoch 1938 – 1945, 1. – 3. diel* (1985); *Politický a hospodársky život v Košiciach v rokoch 1938 – 1945, 1. – 2. diel* (1986); *Bibliografia novín a časopisov vychádzajúcich na Slovensku v rokoch 1945 – 1960* (1995); *Slovník košických osobností* (1995); *Dejiny knižnej kultúry v Košiciach do roku 1945: bibliografia* (2012); *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači* (2013); *Lexikón Košičanov 1848 – 1938, I. diel A – I* (2014) a mnoho ďalších. Najnovším titulom vydaným v roku 2021 je publikácia *Dejatelja východného Slovenska: biobibliografia. II. diel L – Ž*. Prvý diel biobibliografie, vydaný v roku 2016, zahŕňa písmená A – K. Východiskom pre publikovanie oboch diel bolo mnohoročné budovanie bibliografickej online databázy REOS (Regionálne osobnosti východného Slovenska), dostupnej na webovej stránke knižnice. Regionálny bibliografický výskum má nezastupiteľné miesto vo výskume dejín Slovenska – v koncentrovanej podobe poskytuje množstvo overených informácií.

Bibliografia *Dejatelja východného Slovenska* približuje známe, respektíve menej známe, prípadne zabudnuté osobnosti späté s východným Slovenskom. Keďže biografický a bibliografický výskum je nekončiaci proces, je prirodzené, že dielo nezahŕňa úplne všetky osobnosti, ktoré spĺňajú podmienky zaradenia do bibliografie. Pravidelne prichádzajúce nové vedecké poznatky sú výsledkom archívneho a ďalšieho historického výskumu, preto aj biobibliografia je odrazom aktuálneho stavu spracovania.

Autori biobibliografie *Dejatelja východného Slovenska* Ľubica Poklembová, Eva Mičietová a Viktor

Obr. 1 Predná obálka publikácie *Dejatelja východného Slovenska: biobibliografia II. diel L – Ž*

Szabó vychádzali z databázy REOS, ktorej zdrojom informácií boli tlačené dokumenty – knihy, zborníky, štúdie a články excerpované v ŠVKK z odborných časopisov a novín. Ďalšia časť informácií bola verifikovaná a doplnená z internetových stránok odborných a kultúrnych inštitúcií.

Publikácia má široký regionálny územný i chronologický záber. Kritériom zaradenia osobností do tohto významného diela bolo miesto, respektíve určitá spätosť s regiónom východného Slovenska (miesto narodenia a úmrtia, pôsobisko a pod.). Tak sa dozvedáme aj o ľuďoch, ktorí tu mali/majú korene, avšak pôsobili/pôsobia inde na Slovensku či dokonca v zahraničí, ale ich význam presiahol/presahuje región.

Nielen územie východného Slovenska, ale aj celé Slovensko prešlo rôznymi administratívno-územnými členeniami. V dnešnom ponímaní oblasť Košického a Prešovského samosprávneho kraja (do roku 1990 Východoslovenského kraja) sa v minulosti členila na Abovsko-turniansku, Gemersko-malohontskú, Šarišskú, Spišskú a Zemplínsko-úžskú župu,

preto v úvode bibliografie autori vysvetľujú presné územné pokrytie výskumu. Časové vymedzenie pre výber osobností je od najstarších písomne doložených dôb po súčasnosť. Diapazón oblastí pôsobenia dejateľov je široký. V biobibliografii nájdeme vedcov, kultúrnych pracovníkov, športovcov, pedagógov, umelcov, kňazov a ďalších významných ľudí. II. diel obsahuje 939 personálnych hesiel, z ktorých viac než polovica má i portrétnu fotografiu. I. diel je rozsiahlejší a má 1 568 hesiel.

Heslá v hlavnej bibliograficko-popisnej časti sú radené abecedne. Záhľavie tvorí priezvisko a meno alebo rod. V diele sú uvedené aj ďalšie formy zápisu priezviska, pseudonymy, kryptonymy, skratky, umelecké priezviská a podobne. Na všetky variantné mená sú vytvorené odkazy. Za menom nasledujú akademické tituly, vedecké a vojenské hodnosti a následne dátum a miesto narodenia a úmrtia. Au-

tori uvádzajú miesto narodenia, pôsobenia a úmrtia formou zápisu v národnej podobe danej krajiny (ak mesto patrí do Rumunska, je v rumunčine a pod.). V prípade, že informácie obsahujú zahraničné mesto, autori publikácie k nim priradili i názov štátu, v ktorom sa nachádza. Niektoré heslá obsahujú aj biografické údaje členov rodiny, rodičov, súrodencov, životných partnerov a detí, ak boli v literatúre a iných zdrojoch dohľadané. Záhľavie uzatvárajú kľúčové slová týkajúce sa povolání dejateľov. Hlavnú časť hesla tvorí súvislý voľne štruktúrovaný text s informáciami o živote a pôsobení osobnosti, ako aj súhrn najdôležitejších životných a pracovných medzníkov, charakteristika činnosti a tvorby, pôsobenie v spolkoch a organizáciách a získaných oceneniach. Rozdielny rozsah textov bol podmienený dostupnosťou informačných zdrojov. Personálne heslo dopĺňajú najdôležitejšie diela osob-

http://www.isni.org/isni/0000000055137910.
 http://www.cantabile-subito.de/Sopranos/Pauly_Rose/pauly_rose.html.
 https://www.allmusic.com/artist/rose-pauly-mn0002201809.
 https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100311523.
 https://www.findagrave.com/memorial/188773495/rose-pauly.
 https://www.norpete.com/op2967.html.
 https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Rose_Pauly.
 https://www.lexm.uni-hamburg.de/object/lexm_lexmperso.
 https://data.bnf.fr/fr/13898304/rose_pauly.
 https://www.taminoautographs.com/products/pauly-rose-1.
Fotografia: https://operaslovakia.sk/wp-content/uploads/2014/10/Rose-Pauly.jpg.

PAULY-DREESSEN, Rose pozri PAULY, Rose

350.

PAUSZ, Tibor Zoltán (aj d'EHRMANN, PAUSZ-VARADY), barón
 (5. 12. 1897 Košice – 3. 8. 1982 Viedeň, Rakúsko)

sestersnica Magda Szakmáry-Móry
klavirista, hudobný skladateľ, pedagóg, historik umenia

Ako malé dieťa osirel, bol adoptovaný anglickou rodinou d'Ehmanns. Svetový klavirista, ktorý pôsobil vo Veľkej Británii práve v čase, keď sa rodila nahrávacia technika (začiatok 20. stor.). Neskôr učiteľ hudby v Bostone, Mnichove a v r. 1935 – 1945 v Šanghaji. V r. 1929 ponúkol Magde Szakmáry spoluprácu na súťaži klaviristov Rádia BBC v Londýne, ale aj koncertovanie v nákupných mestách Veľkej Británie. Ich spoločné koncertovanie v Londýne počas polnočného pôsobenia M. Szakmáry, ako aj zvukové nahrávanie (gramofon Columbia Graphophone co., Ltd) vyvolalo veľký ohlas v Londýne. Zúčastnili sa súťaže v Londýne-Paddingtone v novembri 1929, umiestnili sa v prvej desiatke. Autor kompozičnej tvorby (pomerne neznáma), zachovali sa len útržky jeho skladieb a notového rukopisu.

Poznámka: Vlastné meno Tibor Zoltán Pausz.

Miesta pôsobenia: Londýn (Veľká Británia), Tonbridge (Kent, Veľká Británia), Boston (Massachusetts, USA), Mnichovo (Nemecko), Šanghaj (Čína), Viedeň (Rakúsko).
Literatúra: Urbančíková, Lýdia. Život ako storočie : Magda Szakmáry-Móryová. Košice : Hudobná spoločnosť Hemerkovcov, 2009. S. 56-60.

PAUSZ-VARADY, Tibor Zoltán pozri PAUSZ, Tibor Zoltán

351.
PAVLARČÍK, Stanislav, RND.
 (7. 3. 1949 Spišská Belá –)
geológ, speleológ, vedec, ochranár, múzejník

Študoval na PF UK v Bratislave, odbor geológia a ložisková geológia (1970 – 1976). Spoločiatku pracovník Správy slovenských jaskýň (SSJ) v Liptovskom Mikuláši, výskumného oddelenia Múzea slovenského krasu, od r. 1981 (po zlúčení SSJ s ochranou prírody) v ústredí Štátnej ochrany prírody. Venoval sa výskumu pre múzejné a ochranné potreby. Od r. 1990 vedecký pracovník Výskumnej stanice TANAP-u v Tatranskej Lomnici. Vo výskume sa venuje geochemii tatranského podlažia, procesom chemického zvetrávania karbonátových hornín a problémom ochrany prírody národného parku. Aktívne sa angažuje v jaskyniarstve. Bohatá publikačná činnosť (záverečné správy výskumných úloh, štúdie, posudky, prednášky, múzejné aktivity atď.). Jeho práce výrazne posunuli poznatky o javoch a procesoch prebiehajúcich najmä v krase Vysokých a Belianskych Tatier. Člen odborných komisií a ochranných jaskyniarstevných združení (ochrana anorganického prírody), predsedá Jaskyniarstevnej skupiny Spišská Belá.

Dielo: štúdie: Sadrovec v prístupovej stĺžni prameňa Izabela vo Východných Ruzbachoch (In: Mineralia Slovaca, č. 2, 1966), Kryštály pyritu v spodných jaskyniach Veľkých Tatier pri Podspádoch (In: Mineralia Slovaca, č. 5-6, 1992), Monitoring niektorých parametrov ovzdušia a vód Belianskej jaskyne (spoluaut., In: Sprístupnené jaskyne, 1996),

849.

VIETORIS, Jonatan (aj WIETORIS, Jonathan)
 (1. 7. 1738 Kunova Teplica – 1. 11. 1802 Sopron, Maďarsko)
pedagóg, historik

Študoval v Kežmarku a v Šoprone, od r. 1760 na univerzite v Jene, odkiaľ sa vrátil po troch r. domov a stal sa rektorom v Štitniku. Od r. 1767 pôsobil ako profesor, historik a zároveň zástupca riaditeľa na evanjelickom lýceu v Soproni, neskôr sa stal jeho rektorom (od r. 1786). Od r. 1794 vyučoval reťoriku.

Dielo: Unfehlbarkeit des gemeinen wahren Sprichworts ... (Šopron, 1764), Manes condam Dni Joanis pelcz occasione solennium funeris exequiarum anno 1770. 16. novembr. deflet. (Šopron, 1770), Schema in conscribendam olim Geographiam S. Evangelicam Ecclesiarum et scholarum 1780, Planum emendandi Gymnasii. Sopron (v rukopise).

Miesta pôsobenia: Štitník (Rožňava), Sopron (Maďarsko).

Literatúra: Brtňák, Rudo. Juraj Palkovíc. In: Literárne postavy Genera II. Martin : Osveta, 1971. S. 9-66.
 Szinyeyi, József. Magyar írók élete és munkái. XIV. kötet. Telgárty – Zsuzsát. Budapest : Kiadja Hornyánszky Viktor, 1914. S. 161.

850.

VILEC, Michal (aj VILECZ, VILECZ, Dúbravský, Pavel)
 (6. 8. 1902 Bardejovská Nová Ves – 12. 3. 1979 Bratislava)
hudobný skladateľ, klavirista, pedagóg

Študoval na gymnáziu v Prešove, súčasne hru na klavír u M. Moysesova na hudobnej škole v Prešove. Hru na klavír, dirigovanie a kompozíciu študoval v r. 1920 – 1924 na hudobnej akadémii F. Liszta v Budapešti u Z. Kodálya, L. Weinaera, E. Ábrányiho, hru na klavír u A. Tarnaya a J. Thomu. Začína ako súkromný učiteľ klavírnej hry v Prešove (1925), v r. 1925 – 1932 kapelník v divadlách v Litoměřiciach a Budýšine, ale aj v ďalších mestách v Rakúsku a Nemecku. V r. 1933 – 1945 riaditeľ Mestskej hudobnej školy v Prešove,

1945 – 1955 v Československom rozhlasve v Košiciach ako vedúci hudobného oddelenia, v r. 1952 – 1955 dirigent Košického rozhlasového orchestra, 1955 – 1962 riaditeľ Štátneho konzervatória v Bratislave. Podieľal sa nielen na zvyšovaní úrovne nižšieho hudobného školstva, ale aj na šírení hudobnej osvetly na Slovensku. Veľký vplyv mal na zvýšení kvality košického rozhlasového orchestra. Znalce klavírnej hry, dirigent, podpredsaeda (1955 – 1962, 1967 – 1971) a predseda (1962 – 1967) Slovenského hudobného fondu. Bohatá tvorba. Ocenenia: Cena MS za cyklus Štyri ľudové piesne, op. 5 (1937), významenie Za vynikajúcu prácu (1962), Cena J. L. Bellu za Concertino pre trúbku a sláčikový orchester (1967), Zaslúžilý umelec (1968), Za zásluhy o výstavbu (1972).

Dielo: vokálne, komorné a klavírne skladby; inštruktívne skladby pre školy; učebnica o harmónii; Klavírna škola pre vyučovanie začiatčníkov. I. II, spoluaut. M. Moyses, Martin : MS, 1946), Slovenské tance pre 4-ručnú hru na klavír (Bratislava : SVKL, 1959), Rozhovory pri klavíri : desať skladbičiek pre klavír na štyri ruky (Praha : Bratislava : Panton, 1965), Z brehov Dunaja (Praha : Bratislava : SHV, 1965), Letné zápisky pre trúbku a klavír : nožička (Praha : Bratislava : Panton, 1966), Fantázia pre trúbku a klavír. Op. 35. Bratislava : Slovenský hudobný fond, 1977, 1987).

Poznámka: Pseudonym Pavol Dubravský; r. 1971 Bardejovská Nová Ves priradená k Bardejovu.

Miesta pôsobenia: Bratislava, Košice, Prešov, Budýšin (Nemecko), Litoměřice (Česko).

Literatúra: -JHB- Život zhusteným umením. In: Mestské noviny. Roč. 1, č. 21 (1992), s. 5.
 (JT). K sedemdesiatke Michala Vileca. In: Ročník noviny. Roč. 27, č. 180 (2.8.1972), s. 4.
 Bodák, Tibor. Vzácné jubileum. In: Prešovské noviny. Roč. XV, č. 30 (25.7.1972), s. 5.
 Cón, Zdeňek. Z tvorby M. Vileca. In: Rozhlas. Roč. 28, č. 31 (1972), s. 17.
 Muntágy, S. Piesňou otvárala srdcia : spomienky Janky Guzeovej. Martin : MS, 1997. 135 s.
 Šišková, L. Jubileum Michala Vileca. In: Hudobný život. Roč. 4, č. 15 (1972), s. [7].
 Šišková, Inge. Venované Vilecovi. In: Hudobný život. Roč. 4, č. 19 (1972), s. [4].
 Michal Vilec : personálna bibliografia / Jozef Repčák. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 1973. 14 s.
 Jurík, Marián. Sto slovenských skladateľov. Bratislava : Národné hudobné centrum, 1998. 300 s.
 VILEC, Michal (Vilecz, pseud. Pavel Dubravský) : hudobný skladateľ, pedagóg, interpret, organizátor hudobného života. In: Slovenský biografický slovník : (od roku 833 do roku 1990). VI. zväzok, 1-Ž. Martin : Matica slovenská, 1994. S. 282-283.
Internet: https://hc.sk/slo-slovenskej-hudbo/osobnost-detail/1037-michal-vilec.
 https://www.zusmivleca.com/about/?satpage=1.
 https://viaf.org/processed/SKMASNL%7Cvt%02564260.
Fotografia: https://hc.sk/data/aktuality/foto/Michal_Vilec.jpg.

nosti, za nimi nasleduje zoznam miest pôsobenia a základný výber použitej literatúry s použitím medzinárodného štandardného skráteného bibliografického záznamu pre monografie, zborníky a články, pri internetových zdrojoch je uvedená adresa v HTML formáte. Autori na spresnenie, respektíve, objasnenie a vysvetlenie niektorých záznamov (biografické údaje, miesto narodenia, úmrtia a pôsobenia, špecifikácia rodných mien a ďalších údajov) využívali poznámkový aparát.

Samotná biobibliografia obsahuje zoznam použitých skratiek a základných biografických diel, ako lexikóny, slovníky, encyklopédie, biografie a antológie. Za nimi nasledujú základné internetové zdroje, napríklad katalógy a databázy knižníc, elektronické matriky a databázy. Bolo taktiež nevyhnutné pripojiť aj zoznam odkazov mien patriacich do I. dielu *Dejateľov východného Slovenska*, pretože pri tvorbe hesiel I. dielu ešte neboli známe všetky variantné formy mien hesiel II. dielu, ktoré podľa abecedného poradia (ako odkazy) mali byť zaradené do I. dielu. Neoddeliteľnou súčasťou publikácie je geografický register, tvorený z názvov miest narodenia, úmrtia a pôsobenia osobností. V závere diela sa nachádza maďarské, nemecké a anglické resumé.

Bibliografi Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach pokračujú v kultúrnom a vedeckom odkaze predchodcov. Vďaka dlhoročnému bibliografickému výskumu publikácia *Dejateľia východného Slovenska* prispieva k dôkladnejšiemu prieskumu regionálnych dejín, ktoré vzbudzujú v širokej verejnosti čoraz väčší záujem o túto oblasť.

Štátna vedecká knižnica v Košiciach v dohľadnej dobe plánuje vydať II. diel *Lexikónu Košičanov 1848 – 1938*. *Lexikón* pripravený pracovníkmi z oddelenia historických fondov a bibliografie podrobne zaznamenáva košické osobnosti daného obdobia z rôznych oblastí spoločenského, politického, hospodárskeho, cirkevného, vedeckého, kultúrneho a športového života. Jeho I. diel, zahŕňajúci písmená A – I, vyšiel v spoluautorstve Jána Gašpara, Eleonóry Blaškovej a Márie Mihókovej v roku 2014.

Ďalším titulom je zborník z vedeckej konferencie konanej 17. mája 2022 s názvom *Dvojica v súkoliach vedy: Michal Potemra a Mária Potemrová*. Michal Potemra (1922 – 2002) bol zakladateľom slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie, dlhoročným pracovníkom Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach, aktívnym členom miestnej organizácie Matice slovenskej v Košiciach a Slovenského katolíckeho kruhu v Košiciach, ale aj autorom množstva bibliografií, štúdií a odborných publikácií. Jeho manželka Mária Potemrová (1922 – 2015) bola významnou hudobnou historičkou, muzikologičkou a pedagogičkou, ktorá stála pri zrode Štátneho konzervatória v Košiciach.

Najnovšiu publikáciu *Dejateľia východného Slovenska: biobibliografia. II. diel L – Ž*, ako aj ďalšie tituly¹ vydané Štátnou vedeckou knižnicou v Košiciach si záujemcovia môžu kúpiť osobne v budove ŠVKK na Hlavnej ulici č. 10, v študovni historických fondov a regionálnej literatúry na ulici Pri Miklušovej väznici 1 alebo prostredníctvom mailovej adresy historickefondy@svkk.sk.

POZNÁMKY

¹ Prehľad vydaných publikácií možno nájsť na internetovej adrese www.svkk.sk, konkrétne v záložke Na predaj.

PRED 100 ROKMI SA NARODIL ALBERT MARENČIN

MGR. PETER CABADAJ

 petercabadaj5@gmail.com

The author of this review has created a comprehensive profile of Albert Marenčin, the significant Slovak memoir writer, film maker, fine artist, museologist and pataphysicist, on the occasion of the 100th anniversary of his birth. Although Marenčin was an immensely active personality, he was able to suppress his creator's ego in order to give space to others. The spirit of the times, especially the political events, were always very close to him. In spite of this, Marenčin influenced the development of culture and art in Slovakia.

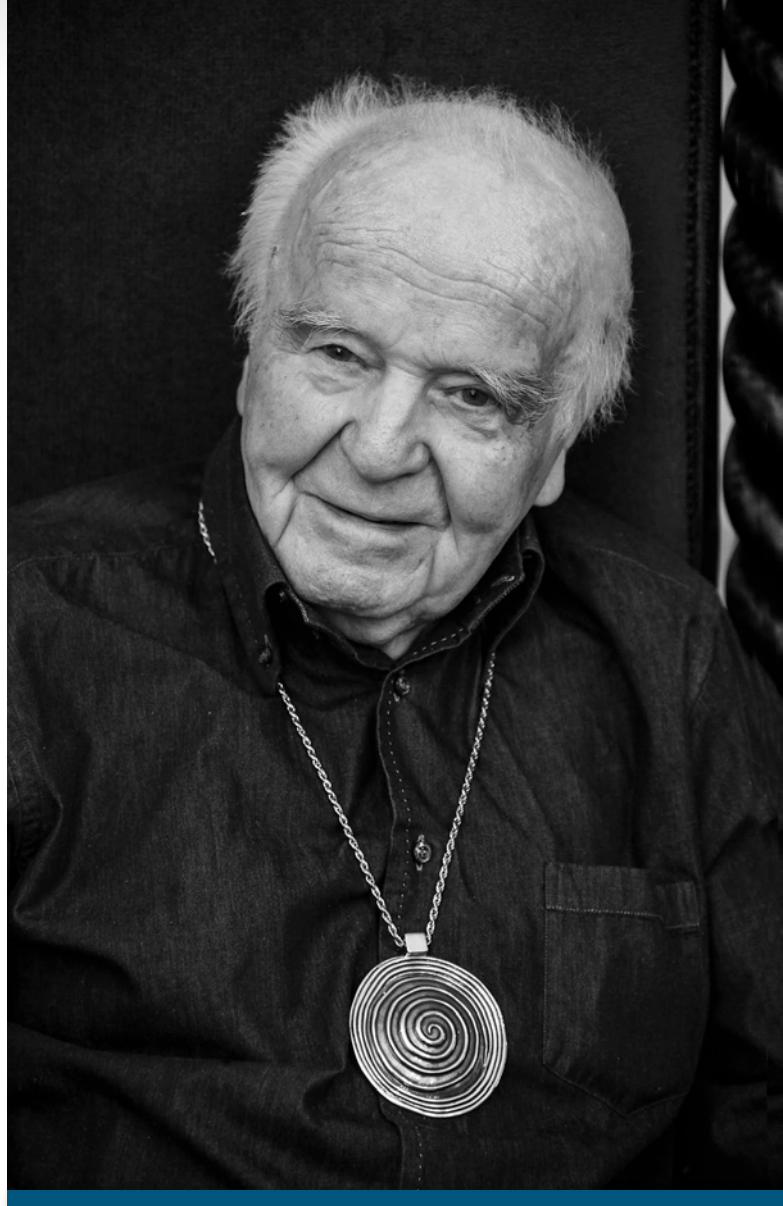
Keywords: Albert Marenčin; Slovak writers; Slovak culture; Slovak art

Spisovateľ, tvorca samizdatovej literatúry, prozaik, esejista, satirik, memoárista, básnik, dramatik, rozhlasový a filmový lektor, scenárista a dramaturg, prekladateľ, publicista, kunsthistorik, výtvarník, kritik, pedagóg, múzejník, dokumentarista, úradník, patafyzik, pokračovateľ surrealistického hnutia, ľavicový intelektuál, partizán, milovník a propagátor francúzskej kultúry, mystifikátor. Tým všetkým stihol za svojho dlhého života byť Albert Marenčin (26. 7. 1922 Bystré nad Topľou – 9. 3. 2019 Bratislava). Často zvykol hovoriť, že nevedel, čo je umenie, „*robil som, jednoducho, to, čo mi robilo dobre*“.

CURRICULUM VITAE

Maturoval na chýrnom Šafárikovom štátnom reálnom gymnáziu v Prešove. Pôvodne chcel ísť na medicínu, napokon študoval slovenčinu a francúzštinu na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Ako člen východoslovenskej partizánskej skupiny Čapajev (s číslom legitimácie 175) bojoval v SNP. Prvé mesiace po vojne bol redaktorom Spravodajskej agentúry Slovenska, potom zahraničným spravodajcom denníka *Národná obroda* a súčasne redaktorom a hlásateľom vysielania Francúzskeho rozhlasu pre ČSR, redaktorom týždenníka *Parallele* v Paríži. Zároveň študoval na Sorbonne (1945 – 1947) a vysokej filmovej škole v Paríži (1946 – 1947), od 15. novembra 1948 bol zamestnancom československej vládnej delegácie pri Valnom zhromaždení OSN; pracoval na sekretariáte ministra zahraničných vecí Vlada Clementisa. Vyše dvoch decénií účinkoval v Československom štátnom filme v Bratislave (1949 – 1972), postupne ako lektor, dramaturg, scenárista a napokon ako umelecký vedúci tvorivej skupiny. Roku 1965 sa stal členom Patafyzického kolégia v Paríži v hodnosti Regent ubudoxológie pre Slovensko a príslušnej oblasti, spoluzakladal časopis *Analogon* (1969), vstúpil do československej surrealistickej skupiny (1971), ktorej vedúcou osobnosťou a hybnou silou bol básnik, kunsthistorik, znalec českej a svetovej umeleckej avantgardy Vratislav Effenberger.

Invázia vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968, definitívny koniec dubčekovskej idey socializmu s ľudskou tvárou a následná éra takzvanej normalizácie postihli aj Alberta Marenčina, ktorý na vrchole tvorivých síl musel nedobrovoľne zanechať filmársku i pedagogickú činnosť. Dostal výpoveď, mal zákaz

Albert Marenčin. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

oficiálne publikovať a až do odchodu na dôchodok pracoval v Slovenskej národnej galérii (1972 – 1987). Spočiatku viedol Kabinet insitného umenia, neskôr Centrálnu evidenciu zbierok.

ČO NEVOŠLO DO DEJÍN

Inšpirovaný tvorbou André Bretona bol Marenčin od mladých liet fascinovaný surrealizmom. Zaujala ho zmes lekárskeho správ a fotografických ilustrácií z *Nadje* (1928) či vrchol surreálnej esejistiky v *Spojených nádobách*. Oveľa rokov neskôr v interview povedal, že „*ak by som mal jednou vetou vyjadriť svoj vzťah k surrealizmu a jeho úlohe v mojom živote, neuviedol by som na prvom mieste umelecké prejavy, ku ktorým ma inšpiroval, ale tú hlbokú duševnú metamorfózu, ktorú vo mne vyvolal tým, že ma zbavil rôznych predsudkov a zábran vo sfére vnútorného*

života, a že ma naučil vnímať svet znovu tak, ako som ho vnímal v čase môjho detstva“.

Ako vysokoškolák začal písať rozhlasové hry (*Záchranná hamovka*, 1942; *Nový život*, 1943 a i.), pre vysielane v éteri adaptoval novely a drámy, neskôr mu knižne vyšiel filmový román *Predná hliadka* (1950) s tematikou SNP. Roku 1971 vydal ako bibliofilskú tlač báseň *Okamih pravdy*, v normalizačnom období publikoval svoje literárne texty a koláže už len v zahraničí a v domácich disidentských surrealistických zborníkoch. Samostatne mu v samizdate vyšli zbierky satirických poviedok *Davidovým prakom* (1979), „*spovedí a vyznaní*“ *Nikdy* (1984) a „*výber z tvorby 1977 – 1987*“ *Návraty na Muráň* (1987). Hostová monografia o výtvarníkovi Júliusovi Jakobym *Košický pustovník* mohla vyjsť oficiálne až roku 1988.

Po Nežnej revolúcii sa vrátil ako pedagóg na Filmovú a televíznu fakultu VŠMU, znovu začali vychádzať jeho preklady z francúzskej literatúry, pokračoval aj vo výtvarnej činnosti a expozičných aktivitách – najmä v rámci surrealistickej skupiny. V marci 1998 mu priatelia zorganizovali autorský večer v Moliérovom divadle v Paríži, dlhší čas bol viceprezidentom multikultúrneho projektu *Cap á l'est* (Smerovanie na východ). Išlo o stretnutia frankofónnych básnikov strednej a východnej Európy.

Všetky Marenčinove diela vyšli knižne po novembrových udalostiach roka 1989: súbor netradičných spomienkových próz *Ako som sa stretol s niektorými pozoruhodnými ľuďmi* (1993), básnická zbierka *Okamih pravdy* (1994), spoločné vydanie dvoch samizdatových kníh esejí *Nikdy* a *Návraty na Muráň* (1996). Memoárový, respektíve autobiografický charakter majú rozhovory s Olegom Pastierom *Nezabúdanie* (2004), knihy *Dezertéri alebo ľudský faktor* (2008), *Zo zápisníkov 1968 – 2008* (2011), *Čo nevošlo do dejín* (2012). Pripomenieme tiež Marenčinovo autorstvo slovenskej časti interesantného opusu *Labyrintom tajomstva alebo Sprievodca po magických miestach Československa* (1991).

HORKÁ CHUŤ STOROČIA

Kritické, iróniou a humorom nadľahčené úvahy *Kacírske myšlienky* (2016) zrkadlia tak spoločenské a politické otázky, ako i cnosti a neresti, s ktorými je človek dennodenne konfrontovaný, respektíve ich dokáže seriózne analyzovať, inokedy zas žartovnými nápadmi riešiť. Celý tento pestrý súbor anekdot,

úvah a príbehov charakterizuje bežná publicistická reč, neznižovanie sa k bulvárnemu tónu a slovníku, ale ani vyvyšovanie sa do filozofického teoretizovania.

Knihá *Horká chuť storočia* (2018) je netradičnou formou interview, ktorý s Marenčinom viedol špičkový kunsthistorik, filmový architekt a scénograf Juraj Mojžiš. Témy vyselektovalo ich 55-ročné priateľstvo a pre oboch fundamentálne otázky ako príklon k ľavicovým či pravicovým postojom, avantgardistické vnímanie umenia, vzťah ku knižkám a slovenskému filmu. Ide však len o malú časť zo zmesi pocitov, vôní a chutí storočia, v ktorom najčastejšie dominovalo sklamanie, pach a horký apetít.

Medzi ťažiskové slová, ktoré charakterizujú Marenčinovu literárnu tvorbu, patrí nadhľad. On sám, akoby jedným dychom, uvádza, že „*nadhľad sa nezískava automaticky, vekom a nie je len vecou životných skúseností, poznatkov či vzdelania, ale oveľa viac závisí od mimorozumových daností a schopností človeka, od jeho kultúry, senzitivity, charakteru, citových a mravných kvalít a napokon aj od jeho cieľavedomého úsilia a odvahy vyštverat sa aj za cenu rizika na tú pomyselnú duchovnú, rozhladňu, z ktorej dovidí ďalej a pochopí lepšie svet aj seba samého ako tí, čo si pohodlne sedia v kresle svojho blahobytného svedomia*“.

Niekoľko slov si bezpochyby zaslúži aj tvorcov celoživotný oduševnený vzťah k surrealizmu.

„*Z hľadiska našej národnej kultúry*“, uvádza Bohuslav Kováč, „*je Marenčinovo stretnutie s duchom surrealizmu mimoriadne významné, pretože znamená zvláštnu kapitolu v nie veľmi príťažlivých dejinách slovenských intelektuálov, ak ich raz niekto napíše. Vďaka surrealizmu sa slovenský intelektuál Albert Marenčin plne zúčastnil na najväčšom dobrodružstve 20. storočia, ktorým bolo hľadanie slobody romantickými revolúcie.*“

KLÚČOVÁ ROLA

Slovenské národné povstanie bolo do konca osemdesiatych rokov najspracovávanejšou látkou domácej kinematografie. Filmové diela reflektujúce najvýznamnejšiu kapitolu moderných slovenských dejín charakterizuje – povedané veľmi jemne – ich rôznorodá umelecká a výpovedná hodnota. Kritika, zaoberajúca sa danou tvorbou komplexnejšie a v širších súvislostiach, rozlišovala tituly z Po-

vstania od titulov o Povstaní. Náorne to ilustrovala na príklade dvoch umelecky pozoruhodných filmov vzniknutých roku 1948 – na *Vlčích dierach* od Paľa Bielika a *Bielej tme* od českého režiséra Františka Čápa. Scenár k obidvom dlhometrážnym snímkam napísal Leopold Lahola vedno s Petrom Karvašom, profilovým slovenským dramatikom povojnovej éry. Hoci *Vlčie diery* ako film zo SNP zožal – s istými výhradami – po nástupe komunistického režimu oficiálnu slávu, *Bielej tme* bolo vytknuté, že pred konkrétnou historickou situáciou uprednostnila nadčasový (univerzálny) pohľad. Nasledujúce päťdesiate roky jednoznačne ukázali, kadiaľ vedie pomyselná hranica umeleckej hodnoty – nie medzi *Vlčími dierami* a *Bielou tmou*, ale medzi týmito filmami a skutočnosťou, čo prišlo po nich. Azda len s výnimkou inej Bielikovej snímky *Kapitán Dabač* (1959) nebolo v tom decéniu nakrútené nič, čo by sa umelecky vyrovnalo prvým dvom dielam nesúcim autorský rukopis Leopolda Laholu (od roku 1949 žil v zahraničí).

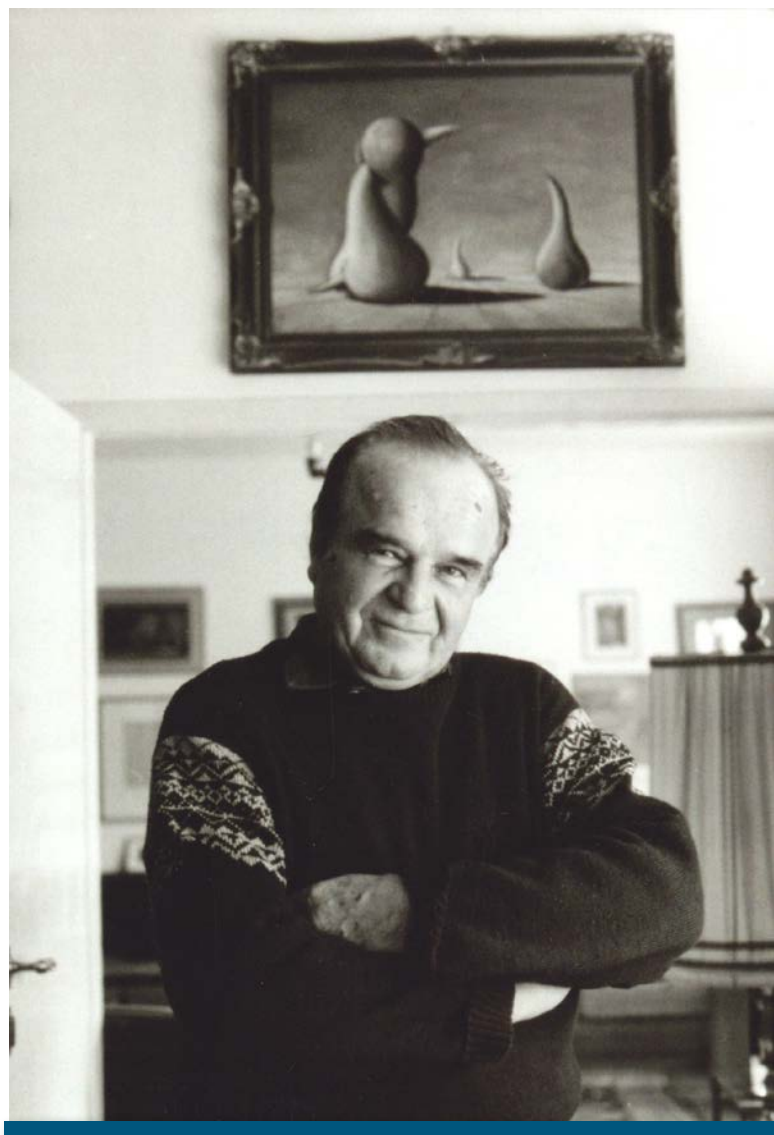
K očividnej zmene prichádza až začiatkom šesťdesiatych rokov, a to tak v myšlienkovvej rovine, ako i v samotnom uhle vnímania látky. Kľúčovú rolu zohral (nielen) v tomto ohľade práve Albert Marenčin ako scenárista i dramaturg. Zrelý hraný debut režiséra Stanislava Barabáša, poviedkový film *Pieseň o sivom holubovi* (1961), má v slovenskej kinematografii výnimočné miesto. Jednak naštartoval rozmach domácej filmovej tvorby v „zlatých šesťdesiatych“, zároveň bol melancholickým, baladicky tónovaným pohľadom na ľudské osudy uprostred SNP očami detí. Dovtedy ohľadne reflexie Povstania niečo nevídané a neslýchané. Okrem režiséra musíme spomenúť aj významný vklad scenáristov diela Ivana Bukovčana a Alberta Marenčina.

Druhou snímkou, ktorú treba pripomenúť, je *Polnočná omša* (1962), nakrútená podľa rovnomennej divadelnej hry Petra Karvaša, ktorý bol vedno s Marenčinom a českým režisérom Jiřím Krejčíkom tiež jej spoluscenáristom. Zobrazenie povstaleckej tematiky v *Polnočnej omši* nedominuje, akcent sa kladie na morálne zretele. Rezultátom je strhujúca psychologická dráma o malomeštiactve, zbabelosti a zúfalej snahe prežiť i za cenu popretia všetkých elementárnych mravných a ľudských princípov. Alebo povedané inak: ide o výkrik človečenskej dôstojnosti proti fašizmu v akejkoľvek forme, proti egoizmu, závislosti a bezhraničnej chamtivosti.

NAKRÚCAL U NÁS ROBBE-GRILLET

Spolu s Karvašom kooperoval Marenčin scenáristicky aj na inom pamätnom titule, hranej satirickej tragikomédii *Prípád Barnabáš Kos* (1964), ktorú režíroval Peter Solan. Film sprevádzali od začiatku realizácie obrovské problémy. Schvaľovanie trvalo neuveriteľných sedem rokov, vedenie Slovenskej filharmónie sa snažilo výrobu snímky otvorene bojkotovať, a to zákazom členom telesa v nej účinkovať, respektíve akokoľvek participovať na tvorbe diela praniejúce malomestské prežitky, pokrytectvo a intrigánstvo. Hlavnú rolu presvedčivo stvárnil známy český herec Josef Kemr.

Vďaka Marenčinovmu úsiliu, rozhladenosti, rečovým dispozíciám a dobrým kontaktom nakrúcal

Albert Marenčin počas oddychu vo svojom byte v Bratislave v roku 1990. Zdroj: Archív SNK

u nás legendárny francúzsky avantgardný spisovateľ a režisér, jeden zo zakladateľov nového románu Alain Robbe-Grillet. Konkrétne išlo o dve slovensko-francúzske koprodukčné snímky: *Muž, ktorý luže* (1968), *Eden a potom* (1970). Titulné úlohy si v týchto nekonvenčných, experimentálne ladených filmoch zahrali slávni francúzski herci Jean-Louis Trintignant a Catherine Jourdan. Pripomenieme, že *Eden a potom* bol nadhlo posledným koprodukčným opusom spájajúcim domácu (nielen) kinematografiu so západoeurópskymi tvorcami.

Zovšeobecňujúco možno konštatovať, že dejiny moderného slovenského filmu sú bez Alberta Marenčina nemysliteľné. Dramaturgicky participoval na 40 hraných tituloch, z ktorých viaceré predstavujú vrcholné diela nášho audiovizuálneho umenia.

OBRAZOVÁ ABECEDA

Marenčinov hlboký vzťah k milovanému Francúzsku, jeho bohatej histórii, literatúre a kultúre, predstavuje tému na extra spracovanie. Vytrvalo prekladal z poézie, prózy, esejistickej aj scenáristickej tvorby (markíz de Sade, P. Valéry, A. Camus, J. Prévert, T. Tzara, R. Desnos, L. Aragon, P. Eluard a mnohí ďalší). Apropos, preklad Valéryho diela *Zlé myšlienky a iné* (1993) bol vôbec prvým edičným titulom dnešného známeho rodinného vydavateľstva Marenčin PT.

Do knihy *Básnici a rebeli* (2014) zaradil Marenčin desať erudovaných medailónov osobností, ktoré po-

važuje za zakladateľov modernej francúzskej poézie a za buričov rúcajúcich staré modely, šablóny a konvencie. Apollinaire, Jarry, Breton, Cocteau, Ferry, Michaux, Césaire, Ionesco, Péret a Robbe-Grillet sú v jeho vnímaní nositeľmi pozitívneho myslenia a tvorivosti vrátane fantázie – „najväčších hodnôt, aké človek nachádza v poézii a cez poéziu v sebe samom“.

Aspoň v maximálnej skratke sa zmienime tiež o Marenčinovej výtvarnej činnosti, presnejšie jeho kolážach. Blízky priateľ a najväčší znalec témy, už spomenutý Juraj Mojžiš, v tejto súvislosti píše: „Do krajiny znakov Marenčinových koláží možno vstúpiť viacerými vchodmi, ale všetkým by mal byť spoločný vzťah medzi textom a obrazom. Veď obrazovú abecedu svojej literárnej i výtvarnej činnosti od začiatku vytváral v jednote i napätí, ktoré spolu určovali jej ráz. Rozoznatelné sú predovšetkým v tematickej zovretosti i významovej konštruovanosti, v toku jeho celého diela. Asi sa oplatí sledovať ho ako rešpektovanú rieku, ktorá sa v istej chvíli razom stratila z povrchu spoločenského poznania i uznania, ale o to významnejšie fungovala ako spodný prúd v nových väzbách.“

Ešte veľmi dlho by sme mohli hovoriť o mužovi mnohých tvárí, ktorý pracoval naprieč odvetviami, žánrami a etapami. Hoci bol nesmierne činorodou osobnosťou, vedel potlačiť svoje ego tvorcu, aby mali priestor iní. Duch doby, hlavne ten politický, mal k nemu vždy blízko. Napriek tomu dokázal Albert Marenčin zásadným spôsobom ovplyvniť vývoj kultúry a umenia na Slovensku.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

HVIŠČ, Jozef. 1991. *Biele miesta v slovenskej literatúre*. 1991. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. s. 104 – 106.

MARENČIN, Albert. 2012. *Čo nevošlo do dejín*. Bratislava : Marenčin PT 2012. 272 s.

MIKULA, Valér a kolektív. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV 2005, s. 362 – 363.

MOJŽIŠ, Juraj – MARENČIN, Albert. 2018. *Horká chuť storočia*. Bratislava : Marenčin PT 2018. 224 s.

DIAL'KA NEVZĎAL'UJE, DIAL'KA SPÁJA

MGR. PETER CABADAJ

The author presents a review of the debut collection of poems by Ján Skrisa, which in a wider context reflects the diverse activities of this painter, graphic artist, book illustrator, poet, lyricist, musician, singer, and teacher. Ján Skrisa (1961), a native of the town of Martin, is definitively one of the most universal contemporary artists. He published his first collection of poems entitled *Slová a čiary* [Words and Lines] on his own on the occasion of his sixtieth birthday. The verses and illustrations in this noteworthy book were created over the course of four decades beginning in 1980.

Keywords: collection of poems; Ján Skrisa; contemporary Slovak artists; review

 petercabadaj5@gmail.com

Martinský rodák Ján Skrisa (1961) patrí bezpochyby medzi najvšestrannejších súčasných slovenských umelcov. Je maliarom, kresliarom, grafikom, knižným ilustrátorom, ale i básnikom, textárom, skladateľom rockovej hudby, muzikantom, spevákom a pedagógom. Študoval na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave (odbor grafika a knižná ilustrácia), bol žiakom legendárneho Albína Brunovského a Dušana Kállaya. Svoje diela vystavoval na Slovensku, v Česku, Francúzsku, Nemecku a Kanade. Žije a tvorí v turčianskej obci Sučany.

Ako básnik debutoval zbierkou *Slová a čiary*, ktorú si vydal vlastným nákladom pri príležitosti vlnajšej šesťdesiatky. Verše a ilustrácie z tejto pozoruhodnej knihy vznikali v časovom oblúku štyroch decenií od roku 1980.

Čítajúc verše z tejto zbierky, v hlave sa mi akosi mimovoľne vybavila teória, podľa ktorej možno básnikov rozdeliť do dvoch kategórií. Aktéri prvej robia svet „tvrším“, a preto aj skutočnejším, ako je.

Obálka recenzovanej zbierky veršov Jána Skrisu *Slová a čiary*. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

Protagonisti druhej skupiny zas údajne svet svojou tvorbou odhmotňujú a monotónnu každodennosť i zabehané ľudské stereotypy nahrádzajú snovou (onirickou) mágiou, respektíve surrealizmom. Ján Skrisa ako básnik uvedené kategórie voľne integruje, pretože zobrazenie svojho „tvrďšieho sveta“ postavil okrem iného aj na snových (fantazijných, imaginačných) elementoch, ktoré dodávajú celkovej výpovedi – skôr obnaženej literárnej spovedi – štiplavú autentickú príchuť. „*Nebude deň, slnko čerpá dovolenku.*“

ČAS JE ROZHODUJÚCI

Nebýva to zvykom, ale keď ten moment príde, čas a priestor prestávajú byť dôležitými veličinami. Hlava je maximálne zaostrená na myšlienku, duša, oko a ruka sledujú len jeden cieľ – tvoriť. Strhujúco a nástoječivo, až sa pocity dostávajú do tranzu oscilujúceho sna na hrane reality a túžby. V takýchto chvíľach sa z labyrintov umelcovho vnútra vynárajú spodné prúdy mystéria. Podvedome cíti rôzne korelácie, spojitosti, vzťahy, ale i odtlačky vzniku, existencie a zániku, dotvárané silou kreatívnej ľudskej energie.

Ak sú cesty osudom umelca, tak v prípade Jána Skrisu ich rozhodne nebolo málo. Tvorbu od prvočiatku chápal ako fungovanie živého organizmu, ktorý sa nedá spútať jednotnou šablónou. Súčasne rozvíjal myšlienku, že každý deň môže priniesť niečo nové, inšpiratívne, podnetné. A keď je takýchto dní viac, umenie sa harmonicky stáva čarovnou mozaikou zhotovenou z autentického ľudského zážitku, dráždivého individuálneho príbehu a slobodného autorského riešenia. Samovoľne, akoby tak prišlo na slová klasika, parafrázujúc, že každý pozemský jav je podobenstvom a každé podobenstvo otvorenou bránou, ktorou duša, ak je pripravená, môže vstúpiť do vnútornej časti sveta, kde sme všetci jednou bytosťou. Keď sa tak stane, je úplne fuk, či zo Skrisovho diela na nás katarzne dýcha ticho alebo echo nových zvukov. Celkovo to vyúsťuje, ako píše kunsthistorička Kristína Zvedelová, do „*silného energetického náboja, ktorý vŕhne diváka do svojho sveta a rozvibruje jeho vnútro.*“

Príbeh obrazových kompozícií Jána Skrisu (neraz hraničiacich až s abstrakciou) je zložitou interpretáciou priestoru a jeho pamäti, reakciou na charakter a kolorit miesta, kde fragmentárne načrtnuté mužské a ženské figúry možno vnímať ako jeden zanedbateľný osud z pohľadu času. Nemôže byť teda

žiadny zhluk náhod, že v tvorcových kontempláciách zohráva čas rozhodujúcu rolu. „Čas putovania je neobmedzený a cieľ mení polohu i význam. Dialka nevzdáľuje, dialka spája.“

REKONŠTRUOVANIE SNOV

Zainteresovaní dobre vedia, že Jána Skrisu od mladých liet fascinovala aj hudba. Sám si textoval vlastné skladby, aby čo najautentickejšie pretlmočil tóny vnútorných nálad a dojmov. Od tejto línie už nebolo ďaleko k písaniu básní (reflexií), pričom naliehavosť vyjadriť sa popri obraze a muzike i slovom vníma psychoterapeuticky. Analogicky ako vo sfére grafiky či maľby, aj poézia – symboly evokujúce obrazy a prebúdajúce hudbu duše – odkrýva silné latentné pnutia a tenzie. Platí zároveň, že všetky tri zložky Skrisovej tvorby charakterizuje asociatívne spájanie predstáv, prelínanie snových a reálnych prvkov, expresívny štýl, sugestívne nástojčivá výpoveď. V zdanlivo nedešifrovateľnom, ale jasne znepokojujúcom chaose cítiť odkazy na Danteho i Hložnikovo peklo, kde tma pohlcuje svetlo, kde tróni skaza, deštrukcia, ničota. Do takýchto obsahových aj formálnych kompozícií nanáša maliar a grafik Skrisa vlastné sny (sen ako identifikácia kultov duše), ale i vízie vyvierajúce z reality.

Zvoľna sme sa dostali k priestoru, ktorého rola už bola naznačená. Démoni minulosti, záhadné stvorenia, mytologické výjavy. Bezpochyby originálne metafory pulzovania času a netradičné hľadanie koreňov, ktoré sa kontinuálne tiahne z magických priestorov pevnín detstva. Nemožno ale v nijakom ohľade hovoriť len o idylických reflexiách bezstarostných čias. Kumšt tvoriť ide u Skrisu ruka v ruke s neustálym rekonštruovaním snov, ich podvedomým zapisovaním či dokončevaním. Vstupujú do toho aj tematické vrstvy intenzívnych zážitkov, krízových momentov, ktoré potrebuje autor zaznamenávať, skicovať a práve to mu pomáha odstraňovať ich, vyrovnávať sa s nimi, hľadať zmysel a rovnováhu života. „Kto prijme rolu jednorazovo vystreleného náboja?“

INTEGROVANIE ŽÁNROV

Jedno z mála poskytnutých interview obsahuje Skrisovo priznanie, že námety svojich výtvarných

diel „živí požiarmi, potopami, katastrofickými scénármi človeka ako jednotlivca či ako celku spoločenstva budúco-minulých premien. Druhá oblasť námetov je vracanie sa ku kritickým situáciám subjektívneho charakteru, dešifrovanie alebo analýza nejakého dňa, ktorý má dosah na dni trvajúce teraz. Je to forma určitej psychoterapie, zbavovania sa minulosti, jej zakódovanie a znehynbenie na plátne.“ Citované slová doplníme o poznámku, že naznačený autorský koncept sa opiera aj o istý filozofický rozmer. Skrisove maľby a grafiky možno v uvedenom zmysle chápať aj ako výkrik, v ktorom je obsiahnuté ono goetheovské – ostaň ešte predsa! – ako posolstvo toho, čo naveky mizne.

Taliansky filozof Guido Calogero v eseji o umeleckej reči uvádza, že poézia je mentálna maľba preložená do slov, zatiaľ čo výtvarný kumšt je tou istou mentálnou maľbou, ktorá ale nepotrebuje transpozíciu. Prenáša sa bez zmeny, v určitej konkrétnej situácii z nej môže vzniknúť halucinácia. Zvolené slová ladia aj s tvorbou Jána Skrisu, ktorý systematicky uvažuje (nielen výtvarne, hudobne a písomne, ale napríklad i počas obľúbených rybačiek) o integrovaní výtvarného umenia, muziky a poézie. Nesie si v sebe aj so sebou bohatú autopsiu, ktorá mu nahovára, že čas má ľudí vo svojej moci a neraz im to dáva bezcitne najavo. Keďže nás udalosti so železnou pravidelnosťou zvyknú zastihnúť nepripravených, máme zúfalý pocit, že sme odsúdení na to, aby sme ku všetkému fundamentálnemu prichádzali s oneskorením. Ako keby sme stále len meškali, ako keby sme boli príliš pomalí. Tvorba Jána Skrisu v značnej miere korešponduje s touto získanou nelichotivou skúsenosťou. Veru, ťažko sa je dnešnému rozorvanému uponáhlanému človeku rozhodnúť na križovatke, kde jedna cesta vedie k zúfalstvu a beznádeji, druhá k sebazničeniu. „Najhoršie na tomto svete je, že vždy sa nájde nejaká príčina, prečo žiť.“

UHOL ODVAHY

Každý, kto registruje jubilantove maliarske, grafické, hudobné a literárne opusy, vie, že (výnimky potvrdzujú pravidlo) v nich absentuje veselosť, ľahký krok, tóny žartovnej schválnosti, niet v nich bezpečného spoľahnutia. Ale ani v reálnom živote ho často niet, skôr naopak. Ultramoderný svet sa zvíchril, všetko je len eskalácia pohybu, tektonické otrasy súkromné či vnútorné. Ponad vibrujúce formálne

zmeny či ruptúry, ponad snahy o úniky a hádam skôr spod toho všetkého trčí ako záder čosi stále, trvajúce, konštantné – Skrisa je ustavične verný sebe a táto oddanosť má váhu balvana. Celkový obraz tvorby, aký nám predostiera, je emocionálne vypätý, chaotický, nehostinný, surový, v temných odtieňoch.

Je to však orbis pictus, v ktorom existujeme, či (dôslednejšie a trefnejšie napísané) obraz sveta, aký sme si sami vytvorili.

Nemá žiadnu logiku opakovať donekonečna staré čítania a interpretácie, keď sa všetko vôkol nás radikálne zmenilo a nonstop mení. Aspoň v Skrisovom prípade však čosi dôležité zostáva trvácne: uhol odvahy, pretože má odvalu byť vždy iným tvorcom, ale stále tým istým (slobodným) človekom. Hoci umelcove širokospektrálne dielo akoby zvädzalo vnímať ho len v depresívnych polohách a mysterióznych kódoch, možný je tiež iný výklad – v zmysle univerzálnejšej (zovšeobecnejúcejšej) recepcie. Pri takomto nazeraní sú najvydarenejšie opusy pôsobivou konkretizáciou ľudskej samoty (respektíve osamelosti človečenskej duše), prázdnoty života, tragiky monotónnej každodennosti. Ide o silnú autentickú výpoveď so snahou čeliť ťaživej existenciálnej situácii, z ktorej citlivo presvitá a preniká generálne chápaná vnútorná nespokojnosť. Rozmýšľavý tvorca tak majstrovsky konfrontuje vnímateľa svojho kumštu s hodnotou poznania, že iba to je hlboko v nás, čo sme tam sami vložili.

Dôkladnejšia znalosť výtvarného i literárneho diela Jána Skrisu zvädza k interpretácii, že každá vec má na svete svoje miesto a neohrozuje pozíciu inej. Čím viac ich je, tým lepšie. Hľadanie novej estetickéj dimenzie vedie umelca k snahe čo najplastickejšie zachytiť proces premeny a inštalovať ho do vlastného artefaktu. Ak máme na mysli premenu ako proces, tak domnelé filiácie, spojitosti a vzťahy nás kormidlujú k poznaniu, že realita, sny a túžby nie sú oddelené, ale koexistujú na svete spolu. A hoci sme sa zdanlivo všetkého vzdali, v konečnom dôsledku o nič neprichádzame. Premena sa tak stáva metafo-

Ján Skrisa ako všestranný tvorca, muzikant a spevák. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

rou otvoreného chápania našej pozemskej existencie v čase a priestore, hľadania spojív medzi pamäťou univerza a pamäťou ľudskej tvorivej vôle. „*Neplodnosť prežitia nás ženie na pokraj tušenia, že len blázni o všetkom vedia.*“

DÔVETOK

Bohatá tvorba Jána Skrisu, ktorú charakterizujú slová a čiary, dosvedčuje starú pravdu, že básne a výtvarný kumšt spája kamarátstvo najmä pre neuchopiteľnú a éterickú obraznosť. „Čiary“ dopĺňajú meditatívnosť, lyrické zrkadlenie, ostrovtip aj persifláž, umocňujú imaginárnosť aj neurčitost' slov, v ktorých sa významy môžu spájať, otvárať i miznúť. Poézia je v takomto modeli symbolickým kľúčom k našim vlastným vzťahom. Zrazu si uvedomíme, koľkokrát sme sa nerozhodli, koľkokrát svoje rozhodnutie oľutovali alebo prijali s pokorou. „*Báseň je v nás a najviac jej škodí pero i papier...*“

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

SKRISA, Ján. 2021. *Slová a čiary*. Sučany : nákladom autora. 98. s.

BEINECKE RARE BOOK & MANUSCRIPT LIBRARY

ŽRIEDLO LITERATÚRY MINULOSTI, PRÍTOMNOSTI A BUDÚCNOSTI

PAEDDR. DARINA OBUŠEKOVÁ, PHD.

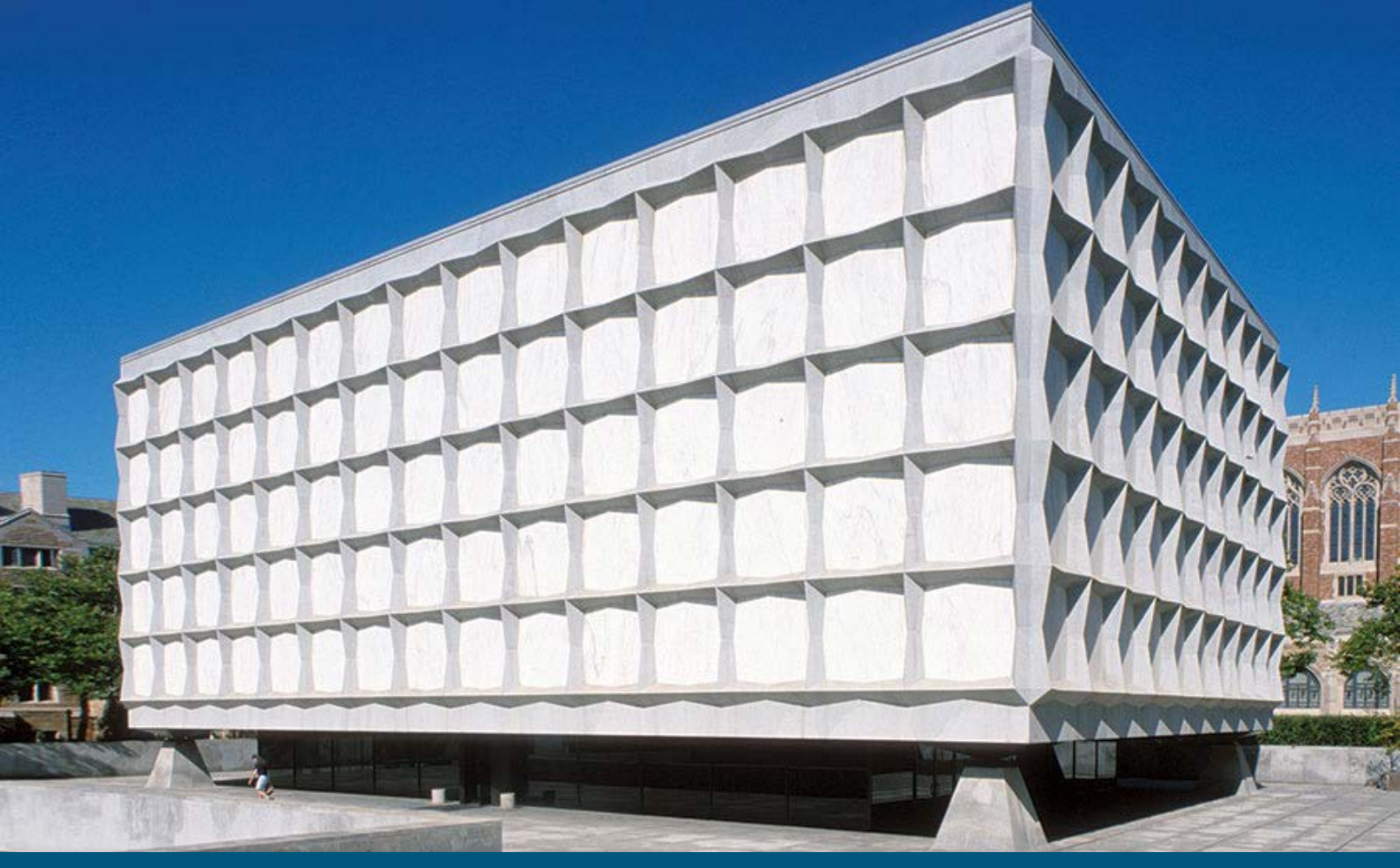
The article presents the Beinecke Rare Book & Manuscript Library which inspires by its unique combination of the past, present and future. It is one of the largest libraries in the world exclusively focused on rare books and manuscripts, and the main depository of literary archives, early manuscripts and rare books at the Yale University Library. The Rare Book and Manuscript Library was designed by Gordon Bunshaft from the Skidmore, Owings and Merrill architecture studio and was opened in October 1963. It was designed as an exhibition hall similar to a cathedral, and more than 200,000 visitors from the city of New Haven, the United States and abroad visit there in order to see the building and its specialised exhibitions as well as to attend concerts, readings, and scientific conferences.

Keywords: Beinecke Rare Book & Manuscript Library; Yale University; architecture; manuscripts; rare books

 darina.obusekova@ku.sk

 Univerzitná knižnica
Katolíckej univerzity
v Ružomberku

 <http://www.ku.sk/>

Knižnica vzácných kníh a rukopisov Beinecke (Beinecke Rare Book & Manuscript Library) inšpiruje jedinečným prepojením minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Je jednou z najväčších svetových knižníc, ktorá sa venuje výlučne vzácnym knihám a rukopisom, zároveň aj hlavným úložiskom literárnych archívov, raných rukopisov a vzácných kníh. Táto zaujímavá knižnica sa nachádza v meste New Haven v kampuse s názvom Yale University Library.¹

Knižnicu darovali traja bratia Edwina, Frederick a Walter Beineckovci, absolventi Yalovej University, ako „symbol vernosti a oddanosti... a zdroj učenia a inšpirácie pre všetkých, ktorí do nej vstúpia“.

Knižnica je koncipovaná ako výstavná sieň podobná katedrále. Viac ako 200 000 návštevníkov každoročne prichádza nielen z mesta New Haven a celej krajiny, ale aj z okolitých krajín, aby sa zúčastnili koncertov, čítaní alebo vedeckých konferencií. Mnohí prichádzajú len preto, aby si prezreli budovu a jej špeciálne výstavy.

Prostredníctvom rozsiahlej digitálnej knižnice, kníh, esejí a exemplárov z rôznych výskumov má knižnica Beinecke prístup k ďalším miliónom online dostupných a tlačených publikácií.² Zaujímavosťou je, že táto inštitúcia udeľuje dvakrát ročne Bollingov-

vu cenu³ za poéziu, ale aj Windham-Campellovu cenu⁴ za beletriu, literatúru faktu, poéziu a drámu.⁵

ARCHITEKTÚRA

Budovu knižnice vzácných kníh a rukopisov navrhol Gordon Bunshaft z architektonického ateliéru Skidmore, Owings and Merrill a bola otvorená v októbri roku 1963.

Fasáda budovy je konštruovaná z vermontského mramoru, žuly, bronzu a skla. Táto kombinácia prvkov dokáže filtrovať svetlo tak, aby sa knihy a rukopisy nepoškodili. Taktiež je zabezpečená automatická kontrola teploty a množstva vlhkosti v budove.⁶

Vo vnútri knižnice sa nachádza mohutná sklenená knižná veža, v ktorej sú usporiadané knihy podľa konkrétnych požiadaviek na úložisko literárnych artefaktov. Veža pôsobí majestátne, starobylo až nedotknuteľne.⁷

Budova knižnice prešla v rokoch 2015 – 2016 komplexnou rekonštrukciou s cieľom obnoviť historickú architektúru a zabezpečiť výmenu bezpečnostných a mechanických systémov. Renováciou miestností sa zdvojnásobil priestor v študovni v podzemí budovy.⁸

KNIŽNÝ FOND – POKLAD V KNIŽNEJ VEŽI

Knižnica dnes obsahuje viac ako milión kníh, tisíce lineárnych spisov, rukopisov a textov na papyru-soch, osobné archívy stoviek významných kultúrnych osobností, ako aj množstvo fotografií, máp, umeleckých predmetov a rôzneho audiovizuálneho materiálu.

Knižnica sa zameriava na viaceré oblasti, ako:

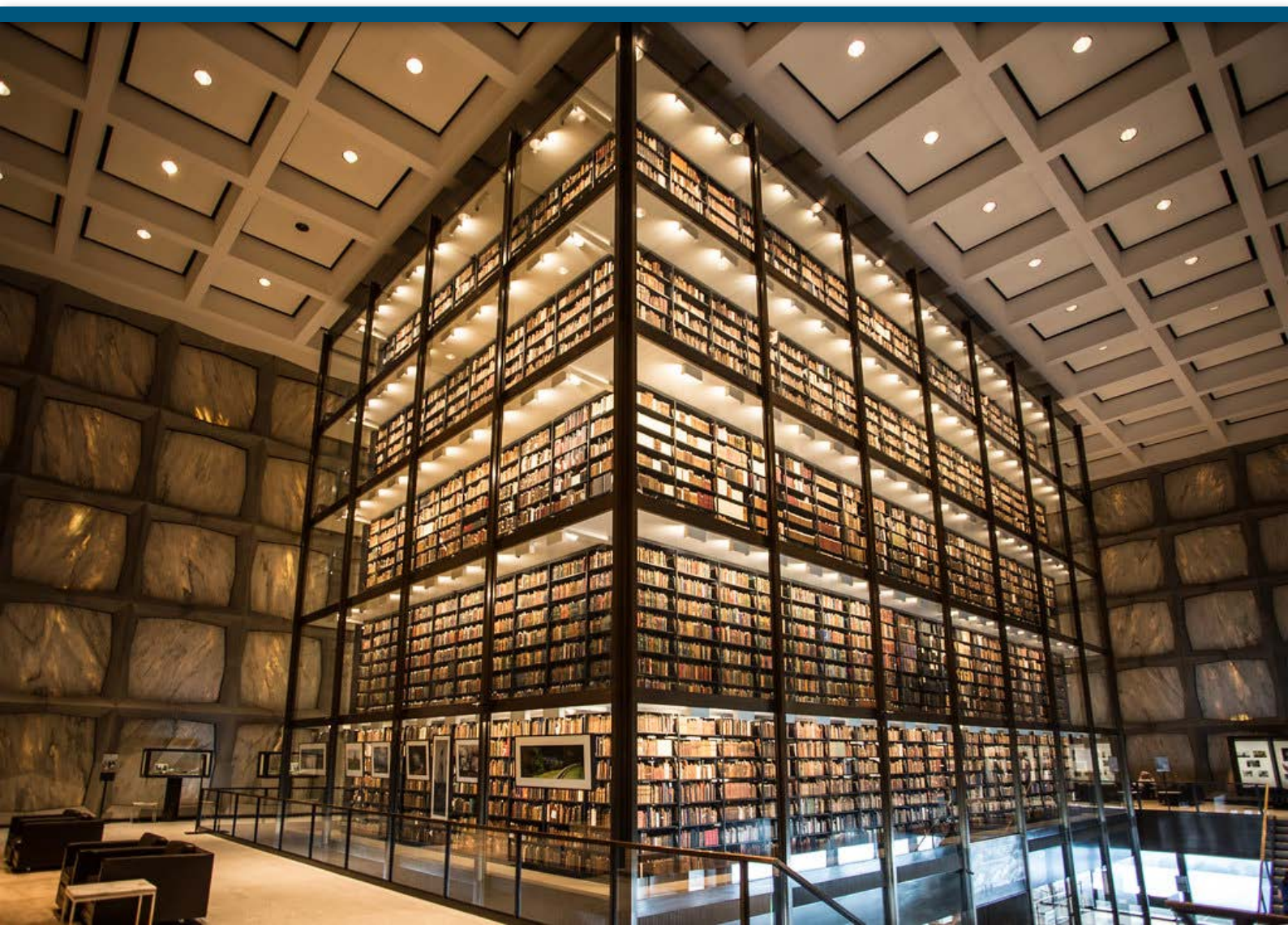
- rané knihy a rukopisy (pred rokom 1500),
- raná moderna (obdobie od roku 1500 až do roku 1800)
- moderna (po roku 1800),

Osbornova zbierka britských literárnych a historických rukopisov,

- zbierka americkej literatúry z Yaleovej univerzity,
- západoamerická literatúra.

K tematicky najzaujímavejším zbierkam patrí obzvlášť pozoruhodná zbierka islamských rukopisov a rukopisov z Blízkeho východu. Ide o jeden z naj-

starších a najbohatších fondov v Severnej Amerike. Zbierku založil v roku 1870 Edward E. Salisbury, ktorý od roku 1841 pôsobil ako profesor arabčiny a sanskrtu na Yaleovej univerzite. Práve táto univerzita bola jednou z prvých akademických inštitúcií, ktoré začali systematicky zbierať literatúru tejto oblasti. Beinecke fondy v predmetnej oblasti sú jedným z vrcholov novozavedeného projektu *Visual Resources of the Middle East* (VRME), ktorého cieľom je zhromaždiť umelecké diela, dokumentárne fotografie a predmety z rôznych zbierok na jednu platformu a sprístupniť ich rôznorodému publiku mimo univerzity. Pamätná zbierka afroamerickej kultúry a listov Jamesa Weldona Johnsona (JWJ) v knižnici Beinecke je jednou z najviac konzultovaných zbierok Yaleovej univerzity. Kolekciu založil v roku 1941 fotograf Carl Van Vechten na počesť svojho priateľa, spisovateľa a aktivistu za občianske práva Jamesa Weldona Johnsona. Medzi najvzácnejšie zbierky patria okrem iného články spisovateľov Richarda Wrighta, Chestera B. Himesa a Jamesa Baldwina, básnika Langstona Hughesa a performerky Josephine Baker. Zbierka JWJ

obsahuje aj rozsiahly obrazový materiál vrátane fotografií, malieb, sôch, grafík a kresieb.⁹ Nemožno opomenúť vzácnu zbierku detskej literatúry Betsy Beinecke Shirleyovej.¹⁰

VZÁCNE ZBIERKY KNIŽNICE BEINECKE

Zbierka Beinecke predstavuje širokú škálu vedných disciplín od literárnych a kultúrnych štúdií po dejiny vedy, hudby, divadla a umenia, históriu knihy, fotografie, grafického dizajnu a architektúry; sociálne, intelektuálne a politické dejiny; Európa stredoveku, renesancie a osemnásteho storočia; americká literatúra; západná Amerika; imperializmus devätnásteho storočia; afroamerická kultúra; britská literatúra; gender štúdie; transatlantický modernizmus; povojnová kontrakultúra a súčasná americká poézia.¹¹

Knižnica Beinecke zdigitalizovala viac ako milión obrázkov zbierkového materiálu.¹² Tento materiál je dostupný prostredníctvom knižnice Yaleovej univerzity. Užívateľia tam môžu nájsť digitalizované zbierky z oblastí:

- Arabské a perzské lekárske knihy a rukopisy,
- Connecticutské požiarne mapy,
- Israel Sack, Inc., Archív,

- Digitálna knižná zbierka Lewis Walpolea,
- Perzské filologické texty,
- Digitálna knižnica rukopisov a archív Maurice Duranda Han Noma,
- Dokumenty Henryho Alfreda Kissingera – II. a III. časť,
- Série dokumentov z Nového Anglicka,
- Rukopisy a archívy digitálnej knižnice.¹³

Celú digitálnu knižnicu nájdú užívatelia na internetovej adrese <https://web.library.yale.edu/digital-collections/all>.

ZÁVER

Beinecke library je známa svojim starobyľým knižným fondom, ktorý je platformou pre vedu, výskum a štúdium starých rukopisov, ale i odkazom do budúcnosti pre ďalšie generácie. Jej digitalizovaný knižný fond, obrazový a hudobný materiál je dostupný pre všetkých, a tak sa stáva súčasťou moderného sveta. Toto prelínanie starého s novým v knižnici vzácných kníh a rukopisov Beinecke je výnimočné a po Alexandrijskej knižnici v Alexandrii azda najznámejšie na svete. Neváhajte a vstúpte do zdigitalizovaného knižného sveta a načrite do jeho vzácnnej dávnej studnice.

POZNÁMKY

¹ Bližšie pozri STEEL, Coline. The Beinecke Library of Yale University In *Library Collections, Acquisitions & Technical Services* 2005, Volume 29, Issue 2.

² Bližšie pozri <https://beinecke.library.yale.edu/about/history-and-architecture>.

³ Bollingenova cena za poéziu už viac ako päťdesiat rokov formuje súčasnú americkú spisbu. Cenu založil Paul Mellon v roku 1948 a bola pomenovaná po dome Carla Junga vo Švajčiarsku. Bollingenova cena za poéziu sa udeľuje každé dva roky za najlepší zväzok poézie alebo za celoživotné dielo básnika. Bližšie pozri <https://beinecke.library.yale.edu/programs/prizes>.

⁴ Cenu Windham-Campbell založil v roku 2013 spisovateľ Donald Windham na pamiatku svojej 40-ročnej manželky Sandy M. Campbellovej s cieľom upozorniť na literárne úspechy spisovateľov, ale aj poskytnúť finančnú pomoc autorom, ktorí sa chcú písať venovať bez obáv z nedostatku financií na vydanie kníh. Ceny sa udeľujú každú jar v kategóriách beletria, literatúra faktu, poézia a dráma. Laureáti si prevezmú ceny osobne a následne v septembri majú možnosť zúčastniť sa viacdňového literárneho festivalu, na ktorom predstavujú ocenenú prácu a zároveň spoločne oslavujú úspechy. Bližšie pozri na <https://beinecke.library.yale.edu/programs/prizes>.

⁵ Bližšie pozri <https://www.gazette-drouot.com/article/the-beinecke-rare-book-and-manuscript-library-yale-s-treasure-chest/19849>.

⁶ Bližšie pozri <https://www.actualidadliteratura.com/cs/beinecke-knihovna-vz%C3%A1cn%C3%BDch-knih/>.

- ⁷ Bližšie pozri <https://www.archdaily.com/65987/ad-classics-beinecke-rare-book-and-manuscript-library-skidmore-owings-merrill>.
- ⁸ Bližšie pozri <https://beinecke.library.yale.edu/about/history-and-architecture>.
- ⁹ <https://www.gazette-drouot.com/article/the-beinecke-rare-book-and-manuscript-library-yale-s-treasure-chest/19849>.
- ¹⁰ Bližšie pozri <https://beinecke.library.yale.edu/about/history-and-architecture>.
- ¹¹ Bližšie pozri <https://beinecke.library.yale.edu/about-collections>.
- ¹² Bližšie pozri <https://beinecke.library.yale.edu/digital-collections/digital-collections-beinecke-library>.
- ¹³ Bližšie pozri <https://web.library.yale.edu/digital-collections>.

ZDROJE FOTOGRAFIÍ:

<https://www.gazette-drouot.com/article/the-beinecke-rare-book-and-manuscript-library-yale-s-treasure-chest/19849>.

<https://www.architecturalrecord.com/articles/11843-yales-beinecke-library-restored>.

<https://www.flickr.com/photos/yvonnezh/44751262011>.

<https://twitter.com/BeineckeLibrary/status/1231804707322171397/photo/2>.

<https://beinecke.library.yale.edu/article/yale-college-poets-2020>.

LINK NA VIDEÁ:

https://www.youtube.com/watch?v=SSb5IGtv1xM&ab_channel=YaleCampus.

https://www.youtube.com/watch?v=IG9uc6HgKqI&ab_channel=BeineckeLibraryatYale.

https://www.youtube.com/watch?v=IMPmcs8DoEI&ab_channel=WTNHNews8.

SLOVENSKÝ PRÍBEH CHARTY

NAČRTNUTIE TÉMY A JEJ LITERÁRNYCH SÚVISLOSTÍ

MGR. PETER CABADAJ

 petercabadaj5@gmail.com

This article is dedicated to the Slovak affiliates of *Charta 77* [Charter 77] on the occasion of the 45th anniversary of its founding. The literary dimension of this topic is particularly emphasized. When Helsinki Covenant on Civil and Political Rights was published in the collection of laws on 13th October 1976, the idea emerged to base the text of the Charter on this fact. The author notes that not all Slovaks collaborated with the Communist regime. There were even courageous, brave and inventive creators who lived for culture and who themselves “were” live culture. They are living proof that freedom of art and expression cannot be taken for granted.

Keywords: *Charta 77*; civil and political rights; Communist regime; Czechoslovakia

CHARTA 77

Charta 77 – ilustračná fotografia. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

Nedávne 45. výročie vzniku Charty 77 príliš veľký záujem na Slovensku nevzbudilo. Skôr naopak, čo možno považovať za ignorantský prístup vo vzťahu k našim najnovším dejinám. Hoci mnohí laici tvrdia, že išlo výlučne len o českú (pražskú) záležitosť, pomyselnou troškou do mlyna rozhodne prispela aj slovenská strana, interesantný edičný a literárny rozmer nevynechávajúc.

Keď bol 13. októbra 1976 publikovaný v zbierke zákonov Helsinský dohovor o občianskych a politických právach, vynorila sa myšlienka oprieť text Charty o túto skutočnosť. Václav Havel v memoároch tvrdil, že s ideou prišiel v decembri spomenutého roka filozof Ladislav Hejdránek. Iné zdroje uvádzajú, že nezávisle od neho to bol bývalý komunistický funkcionár, potom disident a exulant Zdeněk Mlynář. „Vôbec sa nevie“, píše slovenský filozof, historik a občiansky aktivita Fedor Blaščák, že Mlynář „k nápadu prišiel v októbri 1976 v Bratislave v domácnosti profesora Miroslava Kusého a jeho manželky Jolany, ktorá mu to podľa vlastných slov vnukla“.

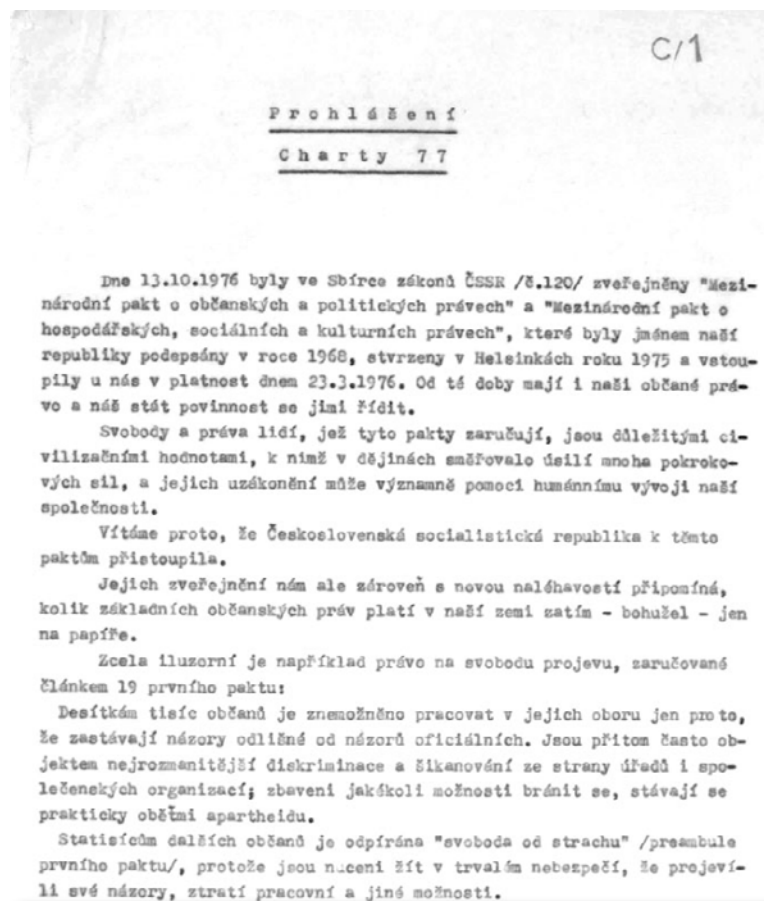
MANŽELIA DIDIOVCI

Prvými Slovákami, ktorí Chartu signovali, boli 31. decembra 1976, respektíve 1. januára 1977, historik Ján Mlynárik (žil už dlhšie v Prahe) a spisovateľ Dominik Tatarka. Postupne k nim do roku 1989 pribudla takmer štyridsiatka ďalších odvážlivcov (Miroslav Kusý, Tomáš Petřivý, Pavol Koniar, Martin Matušík, Marián Zajíček, Róbert Gombík, Gabriel Levický a iní).

Zvlášť spomenieme manželov Máriu a Ľudovíta Didiovcov z Vrábľov, ktorí Chartu podpísali 9. júna 1980. Mária si spôsobila veľké ťažkosti už sobášom, keď napriek kategorickému nesúhlasu rodiny vstúpila do manželského zväzku s rómskym učiteľom. Obaja boli v dôsledku invázie armád Varšavskej

zmluvy na územie Československa v auguste 1968 za prejavene občianske postoje vyhodení z učiteľských miest a museli živiť seba i svoje tri deti ako robotníci vo fabrike. Český Ústav pre štúdium totalitných režimov ocenil vlani v Prahe síce fascinujúci, ale celkom neznámy príbeh tejto chrabrej famílie udelením pamätnej medaile Márii Didiovej.

Eventuálny záujemca by v zoznamoch signatárov Charty 77 márne hľadal **Alexandra Dubčeka** – symbol Pražskej jari, obrodného demokratizačného procesu a idey socializmu s ľudskou tvárou z roku 1968. Dôvod? Bezpochyby objektívne príčiny, ako zjavná odlišnosť českého a slovenského milieua, nonstop špicľovanie Štátnej bezpečnosti (ŠtB), vlastný spôsob boja proti režimu, dopĺňa fakt, že Dubček nefiguroval medzi strojcami a zakladateľmi tohto disidentského hnutia. Zrejme netúžil byť v postavení „iba“ jedného zo signatárov. Avšak oproti Charte, ktorej dokumenty boli verejné, Dubčekove protestné listy na verejnosť neprenikli (ani jej ich neadresoval). Zo strany osnovateľov Charty mal taktický ťah neprizvať lídra Pražskej jari a reformných komunistov svoju logiku. Nielenže bol v Bratislave príliš izolovaný, ale Dubčekov autogram by ho iste katapultoval do pozície mediálne najviditeľnejšieho chartistu.

Charta 77 – fragment textu. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

KATOLÍCKY DISENT

Širšia verejnosť prakticky nevie, že občiansku statočnosť a odvahu prejavilo niekoľko Slovákov už hneď po nástupe totalitného komunistického režimu vo februári 1948, respektíve v krutých päťdesiatych rokoch. Istotne stoja za zmienku aspoň básnici **Janko Silan** a **Štefan Sandtner** (väznený v Leopoldove, Ilave a Mírove), či protagonisti katolíckeho disentu (Ladislav Hanus, Jozef Kúttnik-Šmálov, Pavol Strauss, Ján Chryzostom Korec, Silvester Krčméry, Vladimír Jukl a iní). Keďže žili pod neustálym dohľadom ŠtB, vlastnú činnosť mohli uskutočňovať len v podmienkach prísnej konšpirácie. Texty, ktoré sa im podarilo prepašovať do zahraničia, vychádzali prevažne v Ríme. Odtiaľ boli rôznymi cestičkami tajne distribuované späť na Slovensko. Dôležitú úlohu pri ich šírení zohrávali aj *Vatikánsky rozhlas*, *Rádio Slobodná Európa*, *Hlas Ameriky*, *BBC*. Katolícke podzemie malo napriek sledeniu a permanentne hroziacim represiam dobre fungujúcu vydavateľskú aj kolportérsku sieť.

„*Slovenský disent 50. rokov*“, uvádza básnik, spisovateľ, dramatik a prekladateľ Lubomír Feldek (2007), „*ktorý prežil tie najťažšie skúšky, mal vraj príliš špecifický religiózny charakter. No ja si myslím, že pokiaľ sa niekto stretne s totalitou v boji za jedno zo základných ľudských práv – a sloboda náboženského presvedčenia medzi ne patrí –, tak sa to nemôže nazvať špecifickým religióznym disentom, lebo je to taký istý disent ako každý iný. To znamená – demokratický. Keď si pozriete Mikloškovu knihu *Nebudete ich môcť rozvrátiť, tí ľudia, o ktorých píše, si ovsedeli dokopy niekoľko tisícročí. To teda nie je málo! Zaslúžia si rovnakú pozornosť a úctu ako veľké postavy disentu iných krajín – Havel, Uhl, Walesa či Michnik. Historik Ivan Kamenec vraví, že utrpenie nie sú lahkoatletické preteky. Súhlasím, ale predsa mi to nedá, aby som sa znova a znova neopakoval: vracajme sa aj pri výročiach Nežnej revolúcie k tomu najväčšiemu utrpeniu a tým najväčším obetiam, lebo práve tie už v zárodku a základoch oslabili totalitu.*“*

LITERÁRNY DISENT

Podme ale späť k Charte 77 a jej slovenským koreláciám. Najznámejšou disidentskou skupinou boli tvorcovia orientovaní na pražské centrum hnutia, ktoré malo značnú medzinárodnú publicitu: Do-

minik Tatarka, Milan Šimečka, Miroslav Kusý, Ivan Kadlečík, Pavel Hružík, Hana Ponická a iní. Živé kontakty s českým intelektuálnym hnutím spôsobili, že nepocitovali nutnosť budovať vlastné inštitúcie a ilegálnu vydavateľskú bázu, akú v Prahe predstavovali Domové divadlo, Tajná univerzita či samizdatové centrá Česká edice, Petlice a ďalšie. Literárne, esejistické, filozofické a publicistické texty autori uverejňovali hlavne v českom nezávislom vydavateľskom prostredí a exilových nakladateľstvách.

Dominik Tatarka aj napriek krajne zložitej existenčnej situácii, perzekúciám a systematickému eštabákemu dozoru na tvorbu nerezignoval. Rukopisy svojich diel koncipoval s vedomím, že nikdy nevyjdú tlačou. Zároveň ale priznával, že sa písaním zachraňuje, že si vlastnými písacami vydobýja slobodu, ktorú mu odníмали. Manuskripty chýrneho literáta napokon vyšli knižne v slobodnom zahraničí a do tlače ich pripravil Ján Mlynárik. Piatimi Tatarikovými dielami (*Sám proti noci*, *Písacky*, *V ne-čase*, *Listy do večnosti*, *Navrávačky*), ktoré majú z výpovedného hľadiska kompaktný tvar, dôstojne pretrvala v slovenskej umeleckej spisbe línia nekonformnej tvorby, vzdorujúca tlaku a represáliám komunistického režimu. Ako disident sa Tatarka od druhej polovice 70. rokov už veľmi často zdržiaval v Prahe, kde okrem Václava Havla, ktorému podpísal Chartu 77, rozvinul priateľstvo aj s filozofom Karolom Kosíkom, spisovateľmi Karolom Peckom, Ludvíkom Vaculíkom a ďalšími osobnosťami.

Pavel Hružík, keďže nedostal striktný oficiálny zákaz publikovania, provokatívne expedoval svoje texty do redakcií literárnych súťaží. Počas pôsobenia v Prahe (1976) zaslal do súťaže vydavateľstva Mladá fronta poviedku, ktorá napriek tomu, že získala tretiu cenu, uverejnená nebola, s Ludvíkom Vaculíkom dohodol vydanie rukopisu *Zvuky ticha* v ilegálnej edícii Petlice (náklad 30 exemplárov). V roku 1977 publikoval Hružík tri texty v samizdatovom Československom fejetone. Novelou *Oči kuričove* inicioval koncept nemilosrdného odhaľovania iluzórnosti komunistického systému a stŕhania masiek dobroprajnosti z jeho tváre, ktorý začne presakovať do oficiálneho obehu po roku 1988 a po Nežnej revolúcii sa stane hlavnou tematickou líniou slovenskej prózy.

Ivan Kadlečík chcel sprvu v disente publikačne preraziť ako literárny kritik. Čoskoro však prešiel k autobiografickým témam, reflexiám dobového politického diania, aktivít chartistov i vlastného súkromného života. Úvodnému súboru textov, ktoré oscilujú v žánrovom rozhraní fejtónu, eseje a životo-

Miroslav Kusý. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

Pavel Hružík. Zdroj: Súkromný archív Petra Cabadaja

pisnej črty, dal názov *Rapsódie a miniatúry* (Praha, edícia Petlice, 1981).

Po obhajobe Charty 77 a následnom vylúčení zo spisovateľského zväzu sa v kruhu disidentov ocitla **Hana Ponická**, predtým známa hlavne ako autorka

detskej literatúry. Knihu voľne komponovaných záznamov, príhod a reflexií, ako i autentických svedectiev o živote v podzemí *Lukavické zápisky* (Toronto 1989) charakterizuje dokumentárne ucelenejší prístup, než aký zvolil Tatarka v *Písačkách* alebo Kadlečík v nekončiacich sa variáciách na identické témy.

BYTOVÉ SEMINÁRE

Interesantným fenoménom aktivít Charty 77 boli bytové semináre. Medzi ich najagilnejších organizátorov patril filozof **Julius Tomin**, žiak Jana Patočku, ktorý túžil priniesť záujemcom väčšiu intelektuálnu kvalitu. Preto v lete 1978 oslovil listom štyri renomované západoeurópske univerzity (Oxford, Harvard, Heidelberg, Berlín). Na Tominovu žiadosť o vyslanie prednášajúcich zareagoval len Oxford – avšak veľmi konkrétne. Filozofická sekcia slávnej univerzity delegovala v apríli 1979 do Prahy Kathy Wilkesovú, neskôr Rogera Scrutona, Anthonyho Kennyho, Jacqua Derridu a ďalších.

Vplyvný britský filozof, spisovateľ a politológ **Roger Scruton**, tiež študovaný právnik, inicioval vytvorenie nezávislej ustanovizne, ktorá by realizáciu bytových seminárov zastrešila, ergo zaregistrovala podľa britskej legislatívy o charitatívnych organizáciách. Netrvalo dlho a vznikla Vzdelávacia nadácia Jana Husa (Jan Hus Educational Foundation – ďalej JHEF), ktorej prvé schôdzka sa konala v máji 1980.

JHEF rozšírila v roku 1987 svoje aktivity aj na Slovensko, presnejšie do Bratislavy, kde interes o organizovanie bytových seminárov prejavil **Ján Čarnogurský**. Znalec témy Martin Borovjak uvádza, že „celkovo ich bolo do decembra 1989 uskutočnených deväť – spravidla v Čarnogurského byte v Dúbravke, raz u Miroslava Kusého (prednášal filozof David Selbourne) a po Sviečkovej manifestácii v marci 1988 u Miroslava Lehkého v Karlovej Vsi. Čarnogurský bol v tom čase intenzívne sledovaný a nechcel ohroziť priebeh seminárov.“

Stabilné poslucháčske jadro tvorila hrstka občianskych disidentov – filozofi **Miroslav Kusý** a **Milan Šimečka**, historik **Viliam Jablonický**, literát **Martin M. Šimečka** a iní. Okruh Tajnej cirkvi zastupoval František Mikloško, ktorý bol trvalým a spoľahlivým mostom medzi občianskym a kresťanským disentom. Väčšina zahraničných hostí už predtým prednášala v Prahe či Brne. „Do Bratislavy všetci prichádzali z Viedne a spravidla boli ubytovaní v hoteli Carlton – až na „prvolezca“ Roberta Granta, ktorý tam po príchode 23. októbra 1987

ubytovanie nezohlnal a zapísal si, že „horšiu dieru ako Bratislavu si naozaj ťažko predstaviť. Okrem jedného či dvoch opitých tínedžerov boli ulice už o štvrt na desať večer celkom prázdne...“ Podľa insidera Martina Borovjaka mal Grant z auditória dobrý dojem. „Čarnogurského, ktorý v rámci seminárov prednášky tlmočil z angličtiny, opísal ako seriózneho muža a vyzdvihol jeho pohostinnosť a vytrvalosť v opozičnej činnosti. V rámci debát, ktoré nasledovali po prednáškach, upútal pozornosť zahraničných hostí svojím intelektuálnym rozhľadom predovšetkým Miroslav Kusý a Milan Šimečka.“

NÁSTUP MLADŠÍCH

Plynutím času mladšia garnitúra sympatizantov Charty 77 intenzívnejšie pociťovala naliehavosť vytvorenia vlastnej publikačnej tribúny. Vznikol tak disidentský časopis *Kontakt* (1981 – 1983), ktorý prioritne plnil funkciu udržiavania styku s pražským hnutím a skupinami v Bratislave a Košiciach. Zásluhou Martina M. Šimečku a Jána Budaja bolo v roku 1987 oživené vydávanie *Kontaktu* (pod značkou K pripravili tri čísla). Agilní Oleg Pastier a Jiří Olíč začali paralelne s tým vydávať samizdatový časopis *Fragment*. Začiatkom roka 1988 sa uvedené periodiká zlúčili a odvtedy vychádzali pod názvom *Fragment-K*.

Mimo Bratislavy vyvíjalo pozoruhodné aktivity košické zoskupenie tvorcov z rôznych sfér umenia s kryptorecesným názvom *Lesní speváci*. Vedúcou osobnosťou bol filozof, literát a disident **Marcel Strýko**, ktorý mal priame väzby na Chartu 77 a pražských intelektuálov. Združeniu sa okrem cyklického usporadúvania neformálnych happeningov podarilo vydať ako rozmnoženiny aj dve série zborníkov *Trinásta komnata* (1978 – 1980) a *Nacelle* (1983 – 1984).

Ekologickí aktivisti z radov čínorodých ochrancov prírody vydali v roku 1988 samizdatovú publikáciu *Bratislava nahlas* o zdrojoch environmentálneho ohrozenia mesta. V tom období sa už prakticky verej-

ne kolportovali všetky ilegálne tlačené časopisy (*Fragment-K*, *Bratislavské listy*, *Hlas kotolne*), čoraz viac boli otvorene kritické a alternatívne názory publikované aj v oficiálnych médiách a knihách. Naznačeným odstredivým tendenciám a protirežimovým vystúpeniam, ktoré štátny aparát zvládol mocensky už len formou krajne rizikových policajných represíí, uvoľnil priechod k úplnej legalizácii 17. november 1989.

„Hoci sme časopis alebo knihu vyrobili len v desiatich exemplároch, rozdali sme ich ďalším ľuďom, ktorí boli ochotní prepisovať ďalej. Bola to reťaz. Náklad sa teda pohyboval od 50 do 150 kusov. Neskôr sme prešli na ručný cyklostyl, ktorý sme si sami vyrobili podľa vzoru našich priateľov v Poľsku. Ak by toto jednoduché rozmnožovacie zariadenie videli dnešní mladí ľudia, mysleli by si, že je z doby kamennej, ale fungovalo fantasticky. Takže dnes už nikto nezistí, v akom náklade napokon vychádzal český, slovenský, poľský, maďarský alebo ruský samizdat... Nikto to nevedel skontrolovať ani overiť, lebo sme sa o tom nerozprávali, aby sa to neprezradilo. Od roku 1978 do roku 1989 sme vydali asi 250 titulov. A po novembri sa mi priznávali úplne cudzí ľudia, ktorých som v živote nevidel, že sa im dostávali do rúk takéto knižky. Bola to pre nás najväčšia satisfakcia.“ (Pastier, 2007).

Fragmentom zo spomienok **Olega Pastiera**, ktorý bol v osemdesiatych rokoch jednou z kľúčových postáv neoficiálnej slovenskej literárnej a kultúrnej scény, môžeme ukončiť krátke rozprávanie o tejto síce zaujímavej, ale málo medializovanej téme. Naším hlavným cieľom nebolo detailne osvetliť všetky rozmanité zretele „slovenského príbehu“ Charty 77. Pri príležitosti 45. výročia jej vzniku sme len chceli taktne pripomenúť, že nie všetci Slováci kolaborovali s komunistickým režimom. Dokonca sa našli aj odvážni, statoční a invenční tvorcovia, ktorí žili živou kultúrou a sami boli živou kultúrou. Práve na ich príklade možno autenticky ilustrovať, že sloboda umenia a prejavu nie je vôbec samozrejmosťou. Nezabúdať a pripomínať si časy, keď bolo treba o ňu bojovať, malo, má a vždy bude mať hlboký význam a zmysel!

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

CABADAJ, Peter. 2004. *Slovenské cesty k slobode Dominika Tatarku (Katalóg medzinárodného výstavného projektu)*. Martin : Slovenská národná knižnica. 19 s.

KUSÝ, Miroslav. 1990. *Na vlnách Slobodnej Európy*. Bratislava : Smena. 203 s.

PONICKÁ, Hana. 2004. *Lukavické zápisky*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška. 433 s. ISBN 80-7165-456-6.

Charta 77 a Slovensko aneb Slovensko a Charta 77. Dostupné na internete: <http://csds.cz>.

Pohľadnice ^{SNK}

Oživilí sme zabudnuté pohľadnice s vianočnými motívmi zo začiatku 20. storočia, ktoré sú uložené v našich zbierkach.

Potešte svojich známych a rodinu praktickým a elegantným darčekom!

* Slovenská národná knižnica, www.snk.sk

TLAČIAREN P+M, Turany

SNL's Postcards

We have revived forgotten postcards with Christmas motifs published in the early 20th century, which are deposited in our collections. Delight your friends and family with a practical and elegant gifts!

Cena za kus/Price: 0,65 €

Publikácie je možné zakúpiť v priestoroch Slovenskej národnej knižnice alebo prostredníctvom e-mailu na: objednavky_knihy@snk.sk. Celú ponuku vydavateľstva SNK nájdete na www.snk.sk/sk/obchod

Publications can be purchased at the premises of the Slovak National Library or by e-mail at: objednavky_knihy@snk.sk. You can find the complete offer of the SNL's publications at www.snk.sk/sk/obchod

